

Jonge burgers en democratie

Kennis, houding en vaardigheden

Harmen Binnema, Maud Adriaansen en Dieter Verhue

juni 2007

projectnummer: p4528

Inhoud

	Inleiding	1
	Samenvatting	2
1	Onderzoeksverantwoording	9
1.1	Methode	9
1.2	Steekproef en veldwerk	9
1.3	Vragenlijst	10
1.4	Herweging en analyse	10
1.5	Kenmerken van de ondervraagden	11
2	Kennis van democratie	14
2.1	Introductie	14
2.2	Kenmerken en historie van de democratie	15
2.2.1	Democratie en dictatuur	15
2.2.2	Politieke stromingen	16
2.2.3	Historie van het kiesrecht	17
2.3	Hoe democratie werkt in de praktijk	18
2.3.1	Vertegenwoordigende democratie	18
2.3.2	Oppositie en coalitie	19
2.3.3	Totstandkoming van wetten	20
2.4	Democratie en de burger	21
2.4.1	Kiezen en gekozen worden	21
2.4.2	Andere mogelijkheden om invloed uit te oefenen	23
2.5	Rechten van burgers en vrije media	24
2.5.1	Meningsuiting, godsdienst en gelijke behandeling	24
2.5.2	Vrije media	26
2.6	Machtenscheiding	26
2.6.1	Het idee achter de scheiding van machten	27
2.6.2	Onafhankelijke rechterlijke macht	27
2.6.3	Wetgevende macht	28
2.6.4	Scheiding van kerk en staat	29
2.7	Wat doet de overheid, wie doet wat?	30
2.7.1	Collectieve voorzieningen	30
2.7.2	Landelijke of gemeentelijke taak?	31
2.7.3	Europa	32
3	Houding tegenover democratie	34
3.1	Verschillende niveaus: de samenleving, de democratie en de autoriteiten	34
3.2	Interesse in politiek	35
3.3	Oordelen over het functioneren van de democratie	37
3.4	Houding ten opzichte van de samenleving	39
3.4.1	Betrokkenheid en verantwoordelijkheid versus autonomie	39
3.4.2	De mate van begrip en empathie voor anderen en andersdenkenden	41
3.5	Houding ten opzichte van de democratie	45

3.5.1	De mate waarin de jongeren democratie en haar specifieke waarden onderschrijven	45
3.5.2	De mate waarin jongeren bereid zijn democratie en haar waarden te verdedigen	49
3.6	Houding ten opzichte van de autoriteiten	51
3.6.1	Vertrouwen in de politiek	51
3.6.2	Vertrouwen in instituties	55
3.6.3	Vertrouwen in andere mensen	57
4	Democratisch gedrag	59
4.1	Inleiding	59
4.2	Kritische houding	60
4.2.1	Betrouwbaarheid van het nieuws	60
4.2.2	Feit of mening?	62
4.2.3	Het vormen van een mening	64
4.2.4	Omgaan met tegenstrijdigheden	67
4.3	Discussiëren	67
4.3.1	Hoe te discussiëren?	67
4.3.2	Omgaan met anderen	69
4.4	Eigen effectiviteit	70
4.4.1	Deelname aan politieke activiteiten	71
4.4.2	Lidmaatschap van organisaties en verenigingen	72
	Bijlage 1 Literatuurverwijzingen	
	Bijlage 2 Vragenlijst	

Inhoud figuren en tabellen

1	<i>Achtergrondkenmerken van respondenten, gewogen en ongewogen</i>	10
2	<i>Verdeling respondenten over de assen links-rechts en progressief-conservatief</i>	11
3	<i>Wat jongeren zouden stemmen als er nu verkiezingen zouden worden gehouden</i>	12
4	<i>Mediagebruik onder jongeren</i>	12
5	<i>Op de hoogte van hoe de Nederlandse democratie werkt</i>	14
6	<i>Kenmerken van democratie en dictatuur</i>	16
7	<i>Politieke stromingen: christelijk, socialistisch, liberaal</i>	17
8	<i>Jaar dat het vrouwenkiesrecht werd ingevoerd</i>	18
9	<i>Werking van het politieke stelsel in Nederland</i>	19
10	<i>Een oppositiepartij is een...</i>	20
11	<i>Totstandkoming van wetten</i>	21
12	<i>Wel of geen kiesrecht?</i>	22
13	<i>Rechtstreekse verkiezingen</i>	22
14	<i>Mogelijkheden om beleid van de Tweede Kamer te beïnvloeden</i>	23
15	<i>Vrijheid van meningsuiting</i>	24
16	<i>Vrijheid van godsdienst</i>	25
17	<i>Recht op gelijke behandeling</i>	25
18	<i>De invloed van de overheid op de media</i>	26
19	<i>Belangrijkste reden voor de scheiding van machten</i>	27
20	<i>Scheiding van machten: Tweede Kamer, kabinet en rechterlijke macht</i>	28
21	<i>Wie maken de wetten in Nederland?</i>	29

22 <i>Scheiding van kerk en staat</i>	30
23 <i>Collectieve voorzieningen</i>	31
24 <i>Taken van de landelijke en de gemeentelijke overheid</i>	32
25 <i>Kennis van de Europese politiek</i>	33
26 <i>Deelname aan gesprek als er in gezelschap over politiek in ons land wordt gesproken</i>	35
27 <i>Deelname aan gesprek als er in gezelschap over politiek wordt gesproken, % naar sekse</i>	35
28 <i>Aandacht voor de onderwerpen in het nieuws</i>	36
29 <i>Aandacht voor de onderwerpen in het nieuws, % erg of tamelijk veel aandacht naar opleidingsniveau</i>	37
30 <i>De ontwikkeling van Nederland, in het algemeen gesproken</i>	37
31 <i>Tevredenheid met de democratie in Nederland, van 1 (zeer ontevreden) tot 10 (zeer tevreden), %</i>	38
32 <i>Tevredenheid met de democratie in Nederland, % naar politieke interesse</i>	39
33 <i>Betrokkenheid en verantwoordelijkheid</i>	39
34 <i>Autonomie</i>	40
35 <i>Houding ten opzichte van de samenleving, naar tevredenheid democratie en interesse (% eens)</i>	40
36 <i>Houding ten opzichte van de samenleving, naar opleidingsniveau (% eens)</i>	41
37 <i>De mate van begrip en empathie voor anderen en andersdenkenden</i>	42
38 <i>Begrip en empathie voor anderen en andersdenkenden, naar tevredenheid democratie en interesse (% eens)</i>	42
39 <i>Begrip en empathie voor anderen en andersdenkenden, naar geloof (% eens)</i>	43
40 <i>Heeft men het gevoel om voor je mening uit te kunnen komen, % naar rapportcijfer democratie</i>	43
41 <i>Heeft men het gevoel om voor je mening uit te kunnen komen, % mening over verschillende culturen</i>	44
42 <i>Het belangrijkste van het leven in een democratie is..., %</i>	45
43 <i>Belangrijkste van het leven in een democratie, naar tevredenheid en interesse, gemiddelde (0=laag, 3=hoog)</i>	46
44 <i>Het belangrijkste van het leven in een democratie, gemiddelde score naar opleidingsniveau</i>	46
45 <i>Autoritaire houdingen, %</i>	47
46 <i>Autoritaire houdingen, % naar tevredenheid democratie en interesse</i>	48
47 <i>Autoritaire houdingen, % naar kerkelijke gezindte</i>	49
48 <i>Denk je dat je iets zou doen als ..., %</i>	50
49 <i>Denk je dat je iets zou doen als ..., % naar leeftijd</i>	51
50 <i>Vertrouwen in de moraal van de politiek</i>	52
51 <i>Vertrouwen in de competentie van de politici</i>	52
52 <i>Politiek en de (gewone) mensen</i>	53
53 <i>Politiek vertrouwen, naar tevredenheid democratie en interesse (%eens)</i>	54
54 <i>Politiek vertrouwen, naar opleidingsniveau (% eens)</i>	55
55 <i>Vertrouwen in instituties</i>	56

<i>56 Vertrouwen in instituties, % naar vertrouwen in politici</i>	<i>56</i>
<i>57 Evaluatie van de huidige economische situatie</i>	<i>57</i>
<i>58 Evaluatie van de economie, % naar vertrouwen in politici</i>	<i>57</i>
<i>59 Vertrouwen in andere mensen</i>	<i>58</i>
<i>60 Vertrouwen in andere mensen, gemiddelde naar vertrouwen in politici</i>	<i>58</i>
<i>61 Hoe goed let je op van wie informatie over politiek afkomstig is?</i>	<i>60</i>
<i>62 Van wie is de informatie afkomstig, naar leeftijdsgroep en opleidingsniveau</i>	<i>61</i>
<i>63 Betrouwbaarheid van het nieuws 'De Nederlandse missie in Uruzgan is een groot succes'</i>	<i>61</i>
<i>64 Feit of mening?</i>	<i>62</i>
<i>65 Feit of mening, uitgesplitst naar opleidingsniveau en religie</i>	<i>63</i>
<i>66 Begrijpen waar politiek over gaat: hoe vaak ingewikkeld?</i>	<i>64</i>
<i>68 Afweging bij het vormen van je mening</i>	<i>66</i>
<i>69 Omgaan met tegenstrijdige ideeën</i>	<i>67</i>
<i>70 Opvattingen over discussiëren</i>	<i>68</i>
<i>71 Omgaan met anderen in een discussie</i>	<i>69</i>
<i>72 Deelname aan verschillende soorten politieke activiteiten</i>	<i>71</i>
<i>73 Deelname aan politieke activiteiten, naar leeftijd en opleiding</i>	<i>72</i>
<i>74 Lid of donateur van organisaties of verenigingen</i>	<i>73</i>

Inleiding

Er is een toenemende zorg over onze democratie. In de afgelopen jaren kwamen er van diverse kanten geluiden dat de democratie bedreigd wordt, bijvoorbeeld in het boek 'Opvoeding in Democratie' van Micha de Winter.

Vanuit het idee dat democratie niet is aangeboren, maar is aangeleerd is er een discussie ontstaan over democratieopvoeding. De redenering hierbij is dat de bedreiging van de democratie kan worden tegengegaan door een nieuwe generatie Nederlanders democratisch op te voeden en daarmee hun democratische gezindheid te vergroten.

Om de discussie over de veronderstelde bedreiging van de democratie met feiten te onderbouwen, heeft Veldkamp in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties onderzoek uitgevoerd onder jongvolwassenen van 18 t/m 25 jaar. Dit onderzoek is erop gericht de volgende zaken in kaart te brengen:

- in welke mate jongeren kennis hebben over de democratie;
- hun houding ten aanzien van de democratie;
- de vaardigheden van jongeren om als democratisch burger te functioneren.

De resultaten van dit onderzoek zijn bedoeld om door BZK en andere ministeries en instellingen te worden gebruikt als ondersteuning voor nieuw of lopend beleid op het gebied van burgerschap en democratische vorming en participatie, zoals de activiteiten van het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP), de grondrechtendebatten van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, voorlichting(scampagnes) met betrekking tot grondwet, democratie en verkiezingen en debatten over democratie.

In dit rapport gaan we in hoofdstuk 1 allereerst in op de wijze waarop de gegevens ten behoeve van dit onderzoek zijn verzameld en geven we een korte omschrijving van de kenmerken van de onderzochte groep, met daarbij ondermeer aandacht voor de politieke voorkeur en de zelfgekozen positie op de dimensies links-rechts en progressief-conservatief. Vervolgens gaan we in op de onderwerpen kennis (hoofdstuk 2), houding (hoofdstuk 3) en vaardigheden (hoofdstuk 4) ten aanzien van de democratie.

Samenvatting

Er is een toenemende zorg over onze democratie. In de afgelopen jaren kwamen er van diverse kanten geluiden dat de democratie bedreigd wordt, bijvoorbeeld in het boek 'Opvoeding in Democratie' van Micha de Winter en ook in het rapport 'Eigentijds Burgerschap' van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Om de discussie over opvoedingsdemocratie met feiten te onderbouwen, heeft Veldkamp in opdracht van het ministerie onderzoek uitgevoerd onder jongvolwassenen van 18 t/m 25 jaar. Dit onderzoek is erop gericht de volgende zaken in kaart te brengen:

- in welke mate jongeren kennis hebben over de democratie;
- hun houding ten aanzien van de democratie;
- de vaardigheden van jongeren om als democratisch burger te functioneren.

Ten behoeve van dit onderzoek zijn N=792 personen in de leeftijd van 18 tot en met 25 jaar ondervraagd, representatief naar de kenmerken sekse, leeftijd, opleiding, regio en etniciteit. Het veldwerk heeft plaatsgevonden van 20 april tot en met 30 april 2007.

Kennis van democratie

In de enquête zijn kennisvragen voorgelegd over allerlei facetten van de democratie. Het is echter niet mogelijk om op basis van de antwoorden op deze vragen vast te stellen of de kennis van de ondervraagden 'goed' of 'slecht' is, omdat hiervoor een extern criterium ontbreekt. We hebben geen maatstaf om het kennisniveau aan af te meten en beperken ons daarom ertoe de resultaten te beschrijven van de kennisvragen die zijn voorgelegd.

Nagenoeg iedereen weet dat je vanaf achttien jaar kiesrecht hebt en dat ook mensen die geen belasting betalen mogen stemmen. Daarnaast weten acht op de tien ondervraagden dat mensen zonder de Nederlandse nationaliteit geen kiesrecht voor de Tweede Kamer hebben. Een ruime meerderheid weet welke personen of organen rechtstreeks worden gekozen (Tweede Kamerleden, gemeenteraadsleden en leden van de Provinciale Staten), en welke niet (Eerste Kamerleden en burgemeesters). Van de ondervraagden weet 27% niet dat de gemeenteraad door de bevolking wordt gekozen en 13% weet dat niet van de Tweede Kamer. Acht op de tien ondervraagden weten dat je wel handtekeningenacties kunt voeren en kunt demonstreren, maar dat het niet mogelijk is om via een referendum een nieuwe regering te kiezen en dat burgers geen spreektijd in de Tweede Kamer hebben.

De vragen over de kenmerken van de vertegenwoordigende democratie worden door de meesten goed beantwoord: 89% weet dat burgers politici kiezen die hen vertegenwoordigen.

Van de ondervraagden kent 67% de vertrouwensregel: een minister die het vertrouwen verliest (of een heel kabinet) moet aftreden. Toch nog 15% denkt dat een regering via een referendum tot aftreden kan worden gedwongen. Negen op de tien ondervraagden weten daarnaast dat een wet is aangenomen als een meerderheid van de Kamerleden ermee instemt. Maar weinigen denken dat dit via unanimiteit verloopt of dat de minister of de Kamervoorzitter de knoop doorhakt.

De meeste ondervraagden kennen de verschillen tussen democratie en dictatuur. Zo weten negen op de tien ondervraagden dat in een democratie de meerderheid rekening houdt met de wensen van de minderheid en dat in een democratie journalisten zich kritisch over politici kunnen uitlaten. Veel ondervraagden zijn daarnaast op de hoogte van onze grondrechten. Negen op de tien ondervraagden weten wat de vrijheid van godsdienst inhoudt en wat het recht op gelijke behandeling betekent. Ook zijn de belangrijkste kenmerken van de persvrijheid bekend: men weet dat journalisten binnen de grenzen van de wet mogen schrijven wat ze willen en dat de overheid geen nieuws mag tegenhouden. Over de vrijheid van meningsuiting is wat minder duidelijkheid. Vier op de tien ondervraagden denken dat je op grond van dit recht ook mag beledigen of kwetsen. Acht op de tien ondervraagden weten wat de scheiding tussen kerk en staat inhoudt, twee op de tien weten dit niet.

Vrijwel iedereen kan de collectieve voorzieningen onderscheiden en men kent het verschil tussen taken die landelijk en gemeentelijk worden uitgevoerd. Men weet dat de AOW, onderwijs en bijstandsuitkeringen door de overheid worden betaald, en een schadeverzekering bijvoorbeeld niet. Ook is breed bekend dat de landelijke overheid verantwoordelijk is voor de heffing van inkomstenbelasting, de aanleg van wegen en het bepalen welke geneesmiddelen wel of niet in het basispakket horen, terwijl toestemming voor verbouwingen, subsidies voor verenigingen en onderhoud van parken en plantsoenen door gemeenten worden geregeld.

De meeste ondervraagden zijn in staat om van politieke partijen aan te geven tot welke stroming deze behoren: christelijk, sociaal of liberaal. Wel heeft een deel moeite met het indelen van de SGP en D66. Veel minder bekend is wat een oppositiepartij is: de helft van de ondervraagden weet dat dit een partij is die de regering niet ondersteunt.

Een ander cluster van vragen waarop vaak verkeerd werd geantwoord ging over de belangrijkste redenen en de gevolgen van de scheiding van machten. Iets meer dan de helft van de ondervraagden weet dat de belangrijkste reden hiervoor is dat er dan niet te veel macht bij dezelfde partij komt te liggen. Meer dan een derde voert als belangrijkste reden aan dat er machtscheiding is omdat voor iedere macht specifieke kennis nodig is. Ook bij de verhouding tussen Tweede Kamer, rechters en regering valt op dat een aanzienlijk deel het antwoord niet weet of verkeerd antwoordt. Hoewel een ruime meerderheid weet dat de Tweede Kamer of een Minister van Justitie geen uitspraken van een rechter ongedaan kan maken, weet niet meer dan 30% dat de Minister van Justitie een rechter niet kan ontslaan.

De kennis over Europa is aanzienlijk minder dan die over de nationale democratie. Maar een kleine meerderheid weet dat nationale regels ondergeschikt zijn aan Europese regels (53%), en minder dan de helft weet dat het Europees Parlement door de inwoners van de EU wordt

gekozen (49%). Wel weet een ruime meerderheid (64%) dat alleen democratische landen lid kunnen worden van de Europese Unie.

Bij de kennisvragen zien we duidelijke verschillen tussen de ondervraagden, met name naar opleidingsniveau. Zo weet 38% van de lager opgeleiden wat een oppositiepartij is, en denkt 30% dat de overheid gevoelige onderwerpen in het journaal kan tegenhouden. Ook weet niet meer dan 39% waarom er in Nederland een machtenscheiding is en denkt een derde dat de Minister van Justitie uitspraken van de rechter kan terugdraaien. De helft van de lager opgeleiden weet dat alleen democratische landen kunnen toetreden tot de EU.

Houding tegenover democratie

Een ruime meerderheid van de 18 tot en met 25-jarigen toont interesse in de politiek. Wanneer er in gezelschap over politiek wordt gesproken, doet meer dan driekwart mee of luistert met belangstelling. Een kwart is helemaal niet geïnteresseerd in politieke discussies. Jongeren zijn gematigd positief over de manier waarop Nederland zich ontwikkelt en over het functioneren van de democratie. Een meerderheid vindt dat Nederland zich in de goede richting ontwikkelt, maar de groep die vindt dat de ontwikkeling de verkeerde kant uitgaat is ook groot. Ruim driekwart geeft het functioneren van de democratie wel een voldoende, maar niet meer dan 14% geeft een 8 of hoger.

Jongeren vinden betrokken zijn bij de samenleving belangrijk en zien daar ook een rol voor zichzelf in weggelegd. Acht op de tien ondervraagden vinden het belangrijk dat mensen zich verdiepen in wat er in hun buurt speelt en zeven op de tien vinden dat als je niet stemt, je in een democratie eigenlijk geen recht van spreken hebt. De helft vindt dat mensen met stemrecht ook de plicht hebben het nieuws te volgen.

Er is onder jongeren veel begrip voor het feit dat je in een democratie rekening moet houden met anderen. Meer dan acht op de tien jongeren vinden dat je het resultaat van het democratisch besluitvormingsproces moet accepteren, ook al ben je het er niet mee eens en meer dan zeven op de tien vinden dat de overheid bepaalde vrijheden mag inperken, als de veiligheid van iedereen daarmee wordt vergroot. Als het rekening houden met anderen heel dichtbij komt, lijkt men echter terug te schrikken. Een meerderheid vindt dat rekening houden met anderen niet ten koste mag gaan van je eigen vrijheid en ruim de helft is het eens met de stelling dat 'niemand het recht heeft mij voor te schrijven wat ik moet doen of laten'.

Ook met de verscheidenheid die bij een democratie hoort, kunnen de meeste jongeren goed leven. Vrijwel iedereen vindt dat je in een democratie moet accepteren dat anderen een andere mening hebben dan zichzelf en een ruime meerderheid vindt dat respectvol omgaan met andere opvattingen betekent dat je in discussie gaat als je het er niet mee eens bent. Het accepteren van andere opvattingen is echter iets anders dan ze enthousiast toejuichen: de helft van de ondervraagden deelt de opvatting dat onze samenleving interessanter is doordat er zoveel verschillende culturen zijn.

Gevraagd naar wat jongeren het belangrijkste vinden aan democratie, wordt het vaakst genoemd dat iedereen voor de wet gelijk is en dat iedereen het recht heeft om voor zijn of haar mening uit te komen. Het minst belangrijk wordt gevonden dat er rekening wordt gehouden met standpunten van minderheden. De meeste jongeren zijn wel geneigd in actie te komen als democratische principes worden geschonden. Met name wanneer een van beide seksen gediscrimineerd of uitgesloten dreigt te worden, ofwel in de politiek ofwel in het bedrijfsleven, zou ongeveer driekwart iets ondernemen. Ook fraude bij de verkiezingen zou de meerderheid in beweging brengen.

Jongeren hebben een kritische houding ten opzichte van de autoriteiten, die in sommige gevallen zelfs negatief is. Vergelijking met ander onderzoek leert dat jongeren niet negatiever zijn dan oudere burgers. Over de moraal van politici wordt door veel jongeren sterk getwijfeld; ze beloven meer dan ze kunnen waarmaken, zijn alleen geïnteresseerd in stemmen en niet in meningen en je maakt vooral carrière door je politieke vrienden. Verder heeft een meerderheid niet het idee dat politici de gewone mensen vertegenwoordigen; mensen zoals zij hebben geen invloed op politiek en politici bekommeren zich niet om de mening van mensen zoals zij en verliezen het contact met de bevolking. Over de competentie van politici heeft ongeveer de helft twijfels; ze begrijpen niet wat er in de samenleving speelt, maar een krappe meerderheid denkt wel dat ze bekwaam zijn en in staat problemen op te lossen. Al met al genieten politici beduidend minder vertrouwen dan andere instituten zoals de rechters, de politie en zelfs de pers.

Er zijn grote verschillen zichtbaar tussen groepen. Net als bij kennis over de democratie, zien we de grootste verschillen naar opleidingsniveau. Lager en middelbaar opgeleiden zijn beduidend minder dan hoger opgeleiden geïnteresseerd in politiek en waarderen de ontwikkeling van Nederland in het algemeen en de democratie in het bijzonder slechter. Hoe lager jongeren opgeleid zijn, des te lager hun betrokkenheid bij en verantwoordelijkheid voor de samenleving is, des te lager de empathie voor anderen en andersdenkenden en des te hoger de mate van autonomie die men wenst. Ook zien we dat lager en middelbaar opgeleiden zich het negatiefst uitlaten over de moraal, de competentie en het vermogen van politici om de gewone mens te vertegenwoordigen.

Hoewel het leeftijdsverschil in de onderzochte groep klein is zijn er toch, of misschien juist, verschillen zichtbaar. Hoewel er in het algemeen nauwelijks relaties meer te vinden zijn tussen leeftijd en politieke variabelen, ligt het anders voor deze jonge volwassenen. Kennelijk vindt tussen het 18de en het 25ste levensjaar, in de eerste jaren van de volwassenheid, een belangrijke politieke socialisatie plaats. Jongeren mogen voor het eerst stemmen en gaan zich er in deze periode waarschijnlijk meer voor interesseren. De interesse voor politiek neemt namelijk toe naarmate men ouder wordt en ook gaat men vaker deelnemen aan gesprekken over politiek. Ook wordt men positiever over de ontwikkeling van ons land en de democratie naarmate men ouder wordt. 'Oudere' jongeren zijn ook meer geneigd actief op te komen voor de democratie wanneer deze bedreigd wordt en hebben in alle opzichten meer vertrouwen in de politiek. Al met al blijkt dus dat jongeren naarmate ze ouder worden geïnteresseerder raken, meer vertrouwen hebben en actiever deelnemen.

Democratisch gedrag

De meeste jongeren letten in de regel niet goed op van wie hun informatie over politiek afkomstig is. Toch verschilt hun inschatting van de betrouwbaarheid van nieuws uit verschillende bronnen sterk. Een nieuwsitem in een amusementsprogramma wordt bijvoorbeeld als veel minder betrouwbaar beoordeeld dan in een nieuwsprogramma. Ook zijn de meeste jongeren goed in staat feiten en meningen van elkaar te onderscheiden.

Van de jongeren vinden de meesten politiek soms, regelmatig of vaak ingewikkeld, waardoor het vormen van een mening over politiek ook vaak moeilijk is. Voor politieke standpunten geldt vaak dat er veel redenen zijn om er voor te zijn, maar ook veel redenen om er tegen te zijn. Deze dubbelheid vindt tweederde van de ondervraagden vooral interessant.

De meeste ondervraagden geven aan dat zij hun eigen mening bepalen zonder zich al te veel te laten leiden door wat anderen daarvan verwachten of denken. Met de stelling 'meningen zijn een deel van mijzelf' is 67% het helemaal of enigszins eens en 56% onderschrijft dat het bij het vormen van een mening niet uitmaakt wat anderen ervan vinden. Van de ondervraagden houdt 41% de eigen opvattingen wel eens kritisch tegen het licht. Men gedraagt zich dus eerder zelfkritisch dan conformistisch. Hetzelfde beeld komt naar voren als de stellingen worden voorgelegd of je gevoelig bent voor wat anderen van je denken, of je je zorgen maakt of anderen het ermee eens zullen zijn en of je je laat leiden door wat anderen van je verwachten. De groep die gevoelig is voor de omgeving is telkens kleiner dan de groep die hier niet gevoelig voor is.

De meeste ondervraagden vinden discussiëren leuk: niet meer dan een kwart is het eens met de stelling 'ik houd helemaal niet van discussiëren'. De eigen mening is niet heilig. Het is volgens 67% geen afgang om van mening te veranderen en 25% heeft de neiging om koste wat kost aan de eigen opvattingen vast te houden, als iemand anders het ongelijk al heeft aangetoond. Ook heeft 43% er weinig of geen moeite mee om in een discussie geen gelijk te krijgen, alhoewel 33% er wel van geniet als anderen het allemaal oneens met ze zijn. Wat de uitkomst van de discussie is, is voor veel ondervraagden niet zo duidelijk aan te geven. Hoewel 34% aangeeft dat men vaak in het midden uitkomt, is dit bij 19% niet het geval en 47% neemt een neutrale positie in.

In een discussie staat voor de meerderheid begrip en respect voorop. De meesten willen graag een beschaafde discussie waarin ruimte is voor allerlei ideeën en respectvol met elkaar wordt omgegaan. 78% geeft aan dat ruzies nooit mogen eindigen in vechten, maar met woorden opgelost moeten worden. De meeste ondervraagden willen bovendien anderen in hun waarde laten (92% helemaal of een beetje eens) en hun best doen om anderen te begrijpen (82%). Toch is 18% het enigszins of helemaal eens met de stelling dat je iemand mag beledigen als je dat nodig vindt.

De meeste jongeren zeggen in staat te zijn om de inhoud van de discussie te scheiden van hun persoonlijke gevoel over de ander. Voor 77% staat of je het wel of niet met iemand eens bent,

los van of je die persoon aardig vindt of niet. Wel vindt 40% het soms moeilijk om iemand aardig te vinden als je sterk van mening verschilt met die persoon.

Er zijn verschillende mogelijkheden om je actief met politiek te bemoeien. Dit kan variëren van het lid zijn van een actiegroep tot het meedoen aan een handtekeningenactie. De meerderheid van de ondervraagden (53%) geeft aan geen van de activiteiten te hebben ondernomen. Onder degenen die wel aan een politieke activiteit hebben deelgenomen, komt de handtekeningenactie het meest voor (38%). Vrijwel niemand (4%) is actief in een politieke partij of actiegroep die zich met politiek bezighoudt, alhoewel dit niet sterk afwijkt van de rest van de bevolking.

Het animo voor verschillende verenigingen en organisaties is evenmin erg groot. Op de sportclub, hobby- of vrijetijdsclub na, geeft rond de 90% aan geen lid of donateur van een vereniging te zijn. Bijna niemand (4%) is lid of donateur van een politieke partij en ook de buurtvereniging (6%) wordt door weinig ondervraagden genoemd. Bij de studentenvereniging (8%) en de leerlingen- of studievereniging (12%) is dit al wat meer en dit aandeel is ook afhankelijk van of men studeert en zo ja, in welke fase. De vakbonden of beroepsorganisaties worden door 11% genoemd, de liefdadigheidsorganisaties door 13% en de kerken of levensbeschouwelijke groeperingen door 15%. Van een sport- en vrijetijdsclub is 39% lid.

Ook bij de vaardigheden ten aanzien van de democratie zijn er verschillen naar achtergrondkenmerken. Vooral de verschillen naar opleiding zijn groot. Lager opgeleiden zijn daarbij minder kritisch op de bronnen van het nieuws en kunnen minder goed feiten van meningen onderscheiden. Ook vindt men politiek vaker ingewikkeld en vindt men het lastiger om een mening te vormen. Lager opgeleiden vinden discussiëren minder leuk en men vindt het vaker een afgang om van mening te veranderen. Men neemt minder vaak deel aan politieke activiteiten.

Naast opleiding, zijn er ook verschillen naar leeftijd. De oudste groep ondervraagden (23-25 jaar) vindt politiek minder ingewikkeld en vindt het minder moeilijk een mening over politiek te vormen. Ook vindt deze groep ambiguïteit vaker interessant dan de jongere ondervraagden. Naarmate men ouder is, doen de opvattingen van de omgeving er minder toe bij het vormen van een mening. De groep 23-25 jarigen vindt discussiëren het leukst en men is vaker bereid van mening te veranderen. Ook heeft men er minder moeite mee om mensen aardig te vinden met wie je van mening verschilt. De oudste groep ondervraagden heeft vaker deelgenomen aan politieke activiteiten dan de jongere groep.

Vervolgonderzoek

In dit rapport is een beeld gegeven van de kennis die jongeren hebben over democratie, hoe zij tegenover democratie staan en op welke manier zij deelnemen aan het democratische proces. Wij adviseren om een dergelijk onderzoek over twee à drie jaar te herhalen om verschuivingen in de tijd vast te kunnen stellen.

Een aantal schijnbare tegenstellingen verdient ook nadere studie. Zo geven jongeren aan de ene kant aan dat zij besluiten van de meerderheid accepteren, maar vinden zij tegelijkertijd dat anderen hen niet de wet voor moeten schrijven. Nader onderzoek zou kunnen uitwijzen of het hier om feitelijke tegenstellingen gaat (respondenten die zichzelf tegenspreken) of dat verschillen ontstaan doordat de gepresenteerde gegevens van respondenten geaggregeerd zijn.

Ten slotte kan in een vervolgonderzoek specifieke aandacht worden besteed aan de 'risicogroepen', jongeren die zowel weinig kennis van democratie, als een negatieve houding en weinig vaardigheden hebben. Het pleidooi voor democratieopvoeding is immers ook met name op deze groepen gericht. Nader onderzoek kan deze jongeren preciezer identificeren en aanknopingspunten bieden om kennis te vergroten en houding en vaardigheden te veranderen.

1 Onderzoeksverantwoording

1.1 Methode

Voor de gegevensverzameling is gebruik gemaakt van ons accesspanel TNS NIPObase, via CASI. Dit is een database van huishoudens die over een pc en een modem beschikken en die zich bereid hebben verklaard aan onderzoek mee te werken. Met behulp van hun pc vullen deze personen met enige regelmaat (d.w.z. circa 1x per maand) de aan hen elektronisch toegestuurde vragenlijsten in. De interviews vinden plaats via de 'self-completion methode'. Het invullen van de vragenlijsten gebeurt offline. Het modem van de respondenten wordt daarbij uitsluitend als verzendmedium gebruikt.

Het panel bestaat in totaal uit 200.000 personen, van wie er circa 16.000 in de leeftijdscategorie 18-25 jaar vallen. De werving voor het panel geschiedt grotendeels via traditionele onderzoek-instrumenten. Bij de diverse mondelinge en telefonische omnibussen van Veldkamp en TNS NIPO wordt de bereidheid voor deelname aan het panel getoetst. Bij al deze onderzoeken is sprake van random sampling: iedere groep uit de samenleving heeft in principe een even grote kans om in de steekproef te komen. De huishoudens waarvan de panelleden deel uitmaken, zijn in het bezit van een computer met internetverbinding. Gezien de zeer hoge internetpenetratie van deze doelgroep (> 95% in oktober 2006) is er nauwelijks risico op vertekeningen in de resultaten als gevolg hiervan.¹

1.2 Steekproef en veldwerk

Uit TNS NIPObase is een steekproef getrokken van N=1.013 personen in de leeftijd van 18 tot en met 25 jaar, representatief naar de kenmerken sekse, leeftijd, opleiding, grootte huishouden, regio, stemgedrag bij de verkiezingen in november 2006 en waardenoriëntatie. Wel dient de kanttkening te worden gemaakt dat in een accesspanel groepen met sterk afwijkende opvattingen ondervertegenwoordigd zijn.

Het veldwerk heeft plaatsgevonden van 20 april tot en met 30 april 2007. Van de benaderden hebben N=792 deelgenomen aan het onderzoek, waarmee de respons uitkomt op 78%. Deze hoge respons is gebruikelijk bij dit type onderzoek.

¹ Er zijn wel enige vertekeningen mogelijk als het om het internetgebruik zelf gaat. Zie ook pagina 12 en 13.

1.3 Vragenlijst

Aan de hand van een door BZK opgestelde briefing heeft Veldkamp een conceptvragenlijst opgesteld waarin aandacht is besteed aan kennis, houding en vaardigheden ten aanzien van de democratie. Deze vragenlijst is beoordeeld door de opdrachtgever en een begeleidingscommissie. Vervolgens is de vragenlijst definitief gemaakt. De invulduur van de vragenlijst bedroeg 24 minuten. De gehanteerde vragenlijst is als bijlage bij dit rapport opgenomen.

1.4 Herweging en analyse

Om voor eventuele afwijkingen in de samenstelling van de steekproef te corrigeren, is na afloop van het veldwerk een herweging uitgevoerd op de kenmerken sekse, leeftijd, opleiding, regio en etniciteit. Hierbij is gebruik gemaakt van normgegevens van de Gouden Standaard voor 18-25 jarigen. In de volgende tabel zijn de steekproefkenmerken voor en na herweging weergegeven.

1 | Achtergrondkenmerken van respondenten, gewogen en ongewogen

	norm (Gouden Standaard 2006)	voor weging	na weging
	%	%	%
<i>seks respondent</i>			
• man	50	49	50
• vrouw	50	51	50
<i>opleiding respondent</i>			
• lager	8	10	8
• midden	44	42	44
• hoger	48	48	48
<i>leeftijd respondent</i>			
• 18-19 jaar	25	22	24
• 20-22 jaar	37	37	36
• 23-25 jaar	38	41	39
<i>regio</i>			
• noord	11	11	11
• oost	22	21	22
• zuid	23	22	23
• west	32	30	32
• drie grote steden	12	17	12
<i>etniciteit</i>			
• autochtoon	78	78	78
• allochtoon	22	22	22

Ongewogen en herwogen percentages komen sterk overeen, wat betekent dat de weegfactoren klein zijn. De hoogste weegfactor is 1,4. Na de herweging kan de steekproef als representatief op deze kenmerken worden beschouwd.

In het rapport zijn de resultaten weergegeven in afgeronde percentages, waarbij percentages met de eerste decimaal ≥ 5 naar boven zijn afgerond en met een decimaal < 5 naar beneden. Indien hierdoor bij optelling kolom- of rijtotalen groter of kleiner dan 100% ontstonden, dan zijn deze *niet* gecorrigeerd.

1.5 Kenmerken van de ondervraagden

Tot slot geven we in dit hoofdstuk nog enkele voor dit onderzoek relevante kenmerken van de ondervraagden weer. Als eerste is gevraagd of men zichzelf kan indelen op een schaal die loopt van links naar rechts, en een schaal die loopt van progressief naar conservatief waarbij 1= links/progressief en 10= rechts/conservatief. Van de ondervraagden kan 12% geen positie bepalen op de links-rechts schaal, en 20% weet de eigen positie op de schaal progressief-conservatief niet. De verdeling van de overige respondenten is als volgt.

2 | Verdeling respondenten over de assen links-rechts en progressief-conservatief

		links		midden		rechts		totaal
		1-2	3-4	5-6	7-8	9-10		
		%	%	%	%	%	%	
• progressief	1-2	4	2	1	1	1	10	
	3-4	3	16	8	5	1	33	
• midden	5-6	1	8	23	7	2	42	
	7-8	0	2	2	7	2	13	
• conservatief	9-10	0	0	0	1	0	1	
		9	28	34	22	7	100	

De spreiding op de links-rechts schaal is gelijkmatig: de percentages aan de beide schaaluiteinden zijn ongeveer even hoog, en ook de groepen gematigd links en gematigd rechts ontlopen elkaar weinig in omvang. Op de schaal progressief-conservatief is het beeld anders: de ondervraagden beschouwen zichzelf vaker als progressief dan als conservatief. Er is daarbij een duidelijk verband met de links-rechts schaal: mensen die zichzelf als links zien, typeren zichzelf vaker als progressief, terwijl rechts en conservatief vaak samen gaan. De combinaties links-conservatief en rechts-progressief komen weinig voor.

Hoger opgeleiden typeren zichzelf vaker als links en progressief, ondervraagden met een religieuze achtergrond zien zichzelf vaker als conservatief.

Daarnaast is gevraagd wat jongeren zouden stemmen als er vandaag Tweede Kamerverkiezingen zouden worden gehouden. In de linkerkolom van de volgende tabel staan de uitkomsten. Deze zijn afgezet tegen de verdeling volgens de Tweede Kamerverkiezingen

van november 2006 (onder alle leeftijdscategorieën en de scholierenverkiezing uit november '06).

3 | Wat jongeren zouden stemmen als er nu verkiezingen zouden worden gehouden

	jongeren 18-25 jaar	TK '06	scholieren '06
	%	%	%
• CDA	11	21	13
• PvdA	14	17	20
• SP	26	13	19
• VVD	10	12	13
• PVV	7	5	10
• GroenLinks	5	4	8
• ChristenUnie	7	3	3
• D66	3	2	3
• SGP	2	1	1
• PvdD	2	1	4
• Overig, waarvan:	15	20	6
- andere partij	1		
- blanco/ongeldig	2		
- weet niet	10		
- wil niet zeggen	1		

Als we ervan uitgaan dat de politieke voorkeur van mensen sinds de verkiezingen in november in grote lijnen niet is veranderd, kunnen we concluderen dat jongeren veel vaker een voorkeur voor de SP hebben dan de rest van de bevolking. Vergeleken met de scholierenverkiezingen in 2006 is de SP de PvdA ruim gepasseerd. Ook de PVV en de ChristenUnie scoren hoger onder jongeren. Het CDA scoort juist aanzienlijk lager, net als bij de scholierenverkiezingen.

We hebben gevraagd hoeveel uur per week de ondervraagden televisie kijken, internetten, de krant lezen en naar de radio luisteren.

4 | Mediagebruik onder jongeren

	tv	internet	krant	radio
	%	%	%	%
• niet	3	2	32	30
• minder dan 0,5 uur	7	10	52	15
• 0,5 tot 1 uur	14	21	12	11
• 1 tot 1,5 uur	16	11	1	5
• 1,5 tot 2 uur	18	16	1	7
• 2 tot 3 uur	21	14	0	7
• 3 tot 5 uur	17	16	0	11
• meer dan 5 uur	4	9	1	14

Er wordt veel geïnternet door de ondervraagden, het internetgebruik van de ondervraagde jongeren is zelfs hoger dan hun televisiekijkgedrag. Van de ondervraagden leest ongeveer een derde geen krant. Bij het luisteren naar de radio is de spreiding groot: bijna een derde luistert nooit naar de radio, terwijl een kwart meer dan drie uur per dag luistert. De tussenliggende

groep is kleiner. Het is overigens mogelijk dat het internetgebruik van de ondervraagden hoger is dan in de populatie, omdat bij de gehanteerde onderzoeksmethode alle ondervraagden de beschikking hebben over internet.

Voor wat betreft televisie geldt dat lager opgeleiden aanmerkelijk meer kijken: meer dan de helft kijkt meer dan twee uur per week, terwijl dit voor maar een derde van de hoger opgeleiden geldt. Hoger opgeleiden internetten echter weer meer dan lager opgeleiden. Ook voor wat betreft het lezen van de krant zien we grote verschillen naar opleiding: van de hoger opgeleiden leest ongeveer driekwart de krant, van de lager opgeleiden is dit 41%. Daarnaast is er een klein leeftijdseffect: hoe ouder, des te vaker leest men de krant. Voor radio luisteren is dit net andersom: 18-19 jarigen luisteren meer naar de radio dan 23-25 jarigen.

Voor wat betreft televisie kijken is ook gevraagd naar welke zenders men kijkt. Ongeveer 60% van de tijd die men aan televisie kijken besteedt, kijkt men naar commerciële omroepen. Ongeveer een kwart van de tijd wordt besteed aan de publieke omroep, en de resterende 15% aan lokale televisie (5%) of andere kanalen. Hoger opgeleiden kijken wat vaker naar de publieke omroep (31% van de tijd) dan middelbaar en lager opgeleiden (17 tot 18%).

Aan diegenen die internetten is gevraagd of men nieuwssites bezoekt, en welke dat dan zijn. Van de ondervraagden kijkt 64% wel eens naar nieuwssites op internet. De oudste groep en hoger opgeleiden doen dit veel vaker dan de jongste groep en lager opgeleiden. De meest bezochte sites zijn:

- nu.nl (39%)
- telegraaf.nl (14%)
- nos.nl (13%)
- teletekst.nos.nl (14%).

2 Kennis van democratie

2.1 Introductie

Welke mogelijkheden hebben jongvolwassenen om de Tweede Kamer te beïnvloeden, kan de Minister van Justitie uitspraken van rechters terugdraaien en hoe is de verhouding tussen Europese regels en nationale regels? We hebben onderzocht welke kenmerken van ons democratische systeem en van de rechtsstaat goed en minder goed bekend zijn onder jongvolwassenen. We gaan daarbij uit van de landelijke overheid, dat wil zeggen regering en Tweede Kamer en bekijken hoe die zich verhouden tot burgers, andere overheden en maatschappelijke organisaties.

In dit hoofdstuk gaan we allereerst in op *kenmerken en historie van de democratie*. Hoe is democratie ontstaan en wat is het onderscheid met een systeem van dictatuur? Daarna gaan we in op kennis over *hoe democratie werkt in de praktijk*. Het gaat dan om de rol van politieke partijen en de regering bij de besluitvorming in de Tweede Kamer en de manier waarop wetten worden gemaakt. In *democratie en de burger* kijken we naar de mogelijkheden die burgers hebben om de besluitvorming te beïnvloeden. Daarna gaan we in op de *grondrechten* van burgers en de *vrije pers*, waarna we aandacht besteden aan de *machtenscheiding*. De ‘trias politica’ van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht zorgt dat er niet te veel macht bij één orgaan komt te liggen. Tot slot gaan we in op de *taken van de overheid*. Waarvoor is de overheid verantwoordelijk en wat is een eigen verantwoordelijkheid of die van de markt? Hier komt ook aan de orde op welk niveau beslissingen worden genomen en welke rol Europese instellingen en Europese regels spelen.

Voorafgaand hebben we gevraagd hoe goed de respondenten zelf dachten op de hoogte te zijn van hoe de Nederlandse democratie werkt.

5 | *Op de hoogte van hoe de Nederlandse democratie werkt*

	%
• heel goed	3
• goed	22
• redelijk	52
• slecht	19
• heel slecht	3

De meeste ondervraagden denken een redelijke kennis te hebben van hoe de democratie werkt (52%). Daarnaast denkt 25% goed of heel goed op de hoogte te zijn en denkt 22% slecht of heel slecht op de hoogte te zijn.

Hoe ouder men is, des te hoger de inschatting van de eigen kennis: van de groep 18-19 jarigen denkt 21% (heel) goed op de hoogte te zijn, bij 23-25 jarigen denkt daarentegen 33% (heel) goed op de hoogte te zijn. Hoger opgeleiden menen ook meer te weten van de democratie (37% goed of heel goed) dan lager opgeleiden (13%). Van de mannen denkt 35% goed of heel goed op de hoogte te zijn, bij de vrouwen is dit 18%. In de volgende paragrafen zal duidelijk worden of deze inschatting van de eigen kennis terecht of ten onrechte verschillend is.

2.2 Kenmerken en historie van de democratie

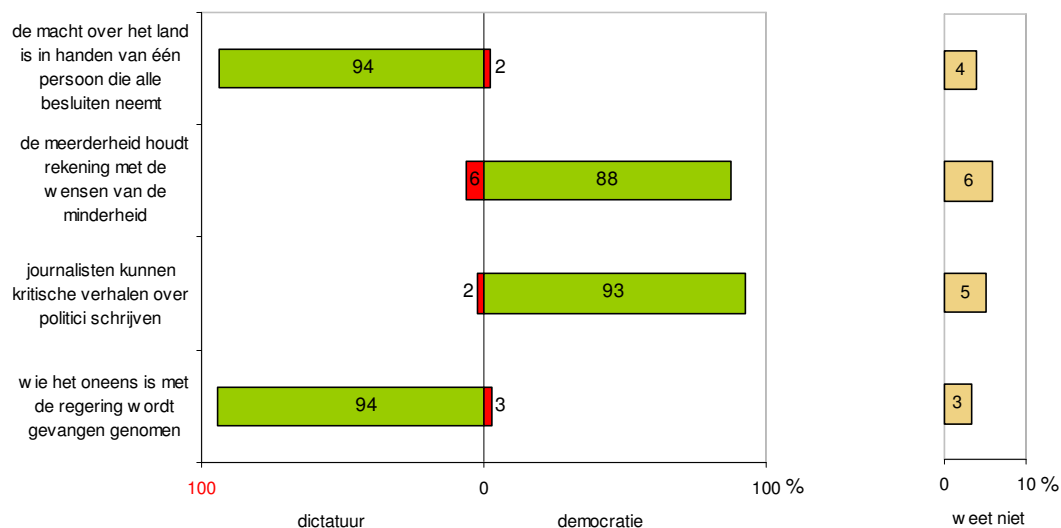
Democratie is in de loop van de tijd in Europa de enige staatsvorm geworden die algemeen geaccepteerd is. Voor Nederland was de Grondwetwijziging van 1848 van groot belang, toen de macht van de koning werd teruggedrongen ten gunste van het parlement, wat het begin van de moderne vertegenwoordigende democratie betekende. Aan het einde van de 19^e eeuw en begin van de vorige eeuw ontstonden ook politieke partijen, die voor een deel anno 2007 nog altijd bestaan, of in ieder geval de opvolgers van deze partijen.

2.2.1 Democratie en dictatuur

Dat Nederland een democratie is, wordt inmiddels vanzelfsprekend gevonden, maar is ook bekend wat dit begrip inhoudt en wat het verschil is tussen een democratisch en een dictatoriaal systeem? We hebben vier stellingen voorgelegd en gevraagd of die eerder worden geassocieerd met een democratie of met een dictatuur.

Het verschil tussen een democratie en een dictatuur is voor bijna alle respondenten duidelijk: vrijwel iedereen verbindt dezelfde uitspraken met een van deze staatsvormen. In een democratie houdt de meerderheid rekening met de minderheid (88%) en kunnen journalisten kritische verhalen schrijven (93%). Daartegenover staat een dictatuur waarin de macht in handen is van één persoon (94%) en wie het oneens is met de regering gevangen wordt genomen (94%).

6 | Kenmerken van democratie en dictatuur

Naarmate de jongeren hoger opgeleid zijn, zijn zij beter in staat aan te geven of stellingen op democratie of dictatuur betrekking hebben (tot 98%). Voor lager opgeleiden bleek dit vooral bij de stellingen over dictatuur wat lastiger, zoals de 9% die meende dat alle macht in handen van één persoon bij een democratie hoorde.

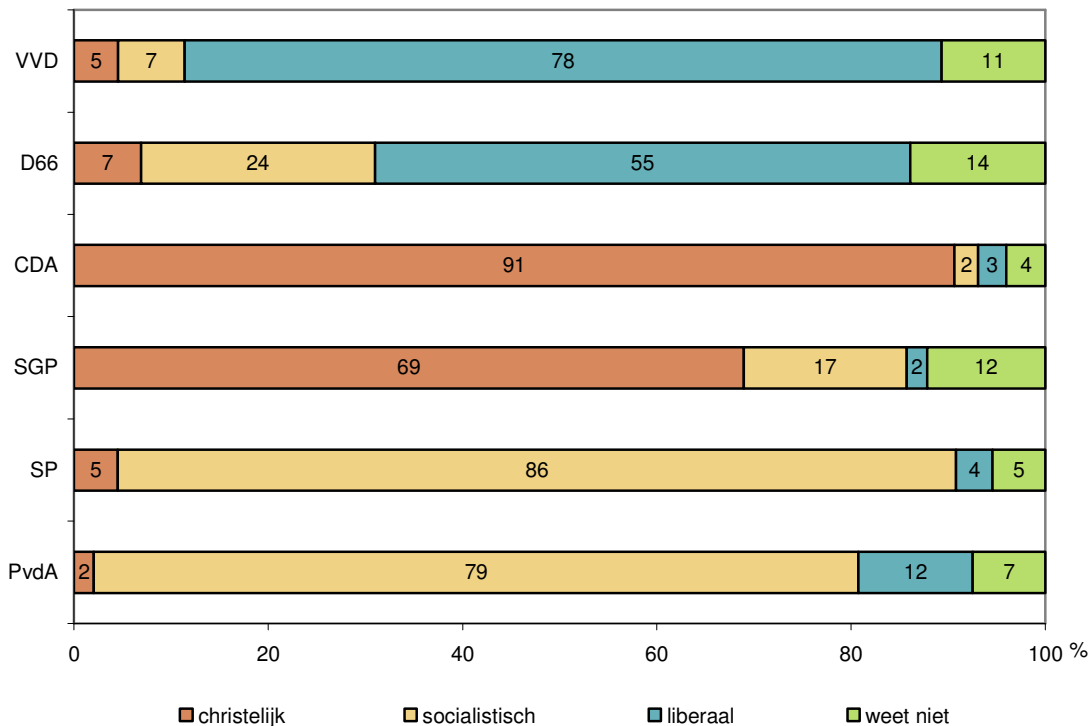
2.2.2 Politieke stromingen

Eind jaren '60 kwam een einde aan het systeem van verzuiling, maar de meeste politieke partijen van vandaag zijn nog wel tot een van die zuilen te herleiden. In elk geval vertegenwoordigen de meeste partijen een christelijke, socialistische of liberale stroming. We hebben gevraagd om van zes partijen aan te geven tot welke van die stromingen zij behoren.

Voor de meeste ondervraagden is het geen probleem om de partijen aan een bepaalde stroming te koppelen. De indeling van D66 en de SGP blijkt het moeilijkst, zoals is te zien aan het aandeel 'weeet niet' (14% resp. 12%).

Tot de socialistische/sociaal-democratische stroming rekent de overgrote meerderheid de PvdA (79%) en de SP (86%). De VVD wordt door 78% als een liberale partij gezien en 55% rekent D66 ook tot de liberalen. Het CDA is volgens 91% een christelijke partij (het hoogste percentage van alle partijen), terwijl 69% daartoe ook de SGP rekent. Opmerkelijk is dat 17% de SGP bij de socialisten rekent en 12% meent dat de PvdA een liberale partij is. Dat 24% D66 aan de socialistische stroming koppelt is minder verrassend omdat D66 zichzelf ook als een sociaal-liberale partij afficheert die zich niet aan één ideologie wil verbinden.

7 | Politieke stromingen: christelijk, socialistisch, liberaal

Gelovigen, met name protestanten (98%) zijn het best bekend met het christelijke karakter van het CDA. Dezelfde groep weet ook het beste de SGP in te delen bij de christelijke stroming. Verder weten hoger opgeleiden het CDA en de SGP beter te plaatsen dan jongeren met een lagere of middelbare opleiding.

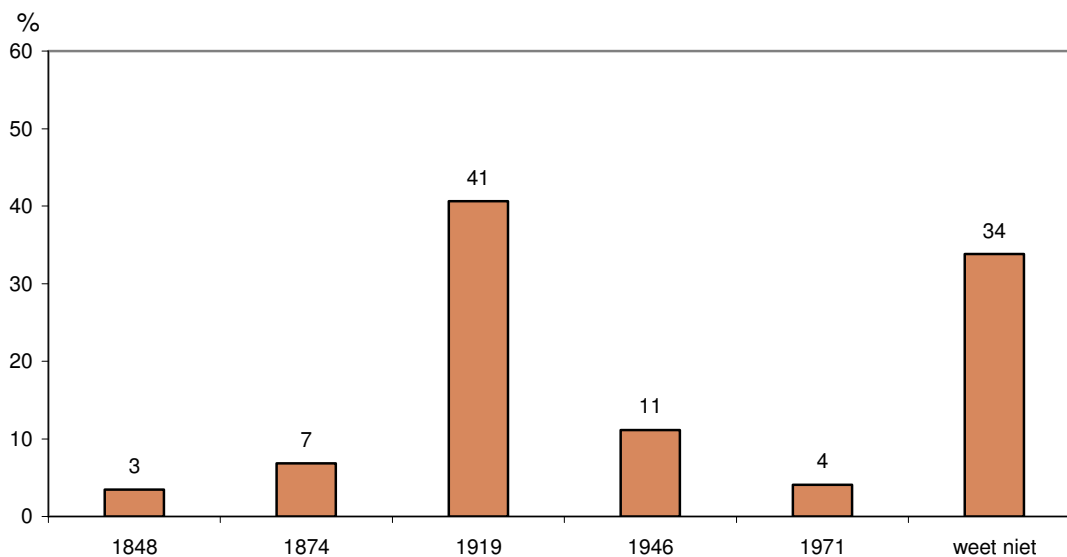
Middelbaar opgeleiden hebben enige moeite om D66 (21% weet niet) en de VVD (18%) aan een politieke stroming te koppelen, terwijl voor 66% resp. 88% van de hoger opgeleiden duidelijk is dat dit liberale partijen zijn.

Opvallend is dat met name jongeren van 18-19 jaar (16%), middelbaar opgeleiden (16%) en niet-gelovigen (15%) de PvdA als een liberale partij zien, terwijl in geen enkele groep meer dan 7% dit over de SP zegt. Met name hoger opgeleiden en gelovigen weten PvdA en SP wel in de socialistische stroming te plaatsen.

2.2.3 Historie van het kiesrecht

Directe verkiezingen bestaan al sinds 1848, maar toen was nog maar 10% kiesgerechtigd. Het ging bovendien alleen om mannen die een bepaald bedrag aan belasting betaalden. In de jaren daarna werd het kiesrecht langzaam uitgebreid, totdat in 1917 algemeen kiesrecht voor mannen was gerealiseerd. De vraag die wij hebben gesteld gaat over het algemeen kiesrecht voor vrouwen: wanneer werd dat ingevoerd?

 8 | Jaar dat het vrouwenkiesrecht werd ingevoerd

Ongeveer een derde van de ondervraagden (34%) weet niet wanneer het vrouwenkiesrecht werd ingevoerd, 41% weet het juiste jaartal 1919 te noemen. We zien dat 15% meent dat vrouwen pas na de Tweede Wereldoorlog mochten stemmen: 1946 (11%) of zelfs 1971 (4%). Aan de andere kant denkt 10% dat dit al eerder het geval was, in 1848 (3%) of 1874 (7%).

Met name onder lager opgeleiden (46% weet niet) en middelbaar opgeleiden (40% weet niet) is het begin van het vrouwenkiesrecht onbekend, hoger opgeleiden weten wel in meerderheid (54%) dat dit werd ingevoerd in 1919.

2.3 Hoe democratie werkt in de praktijk

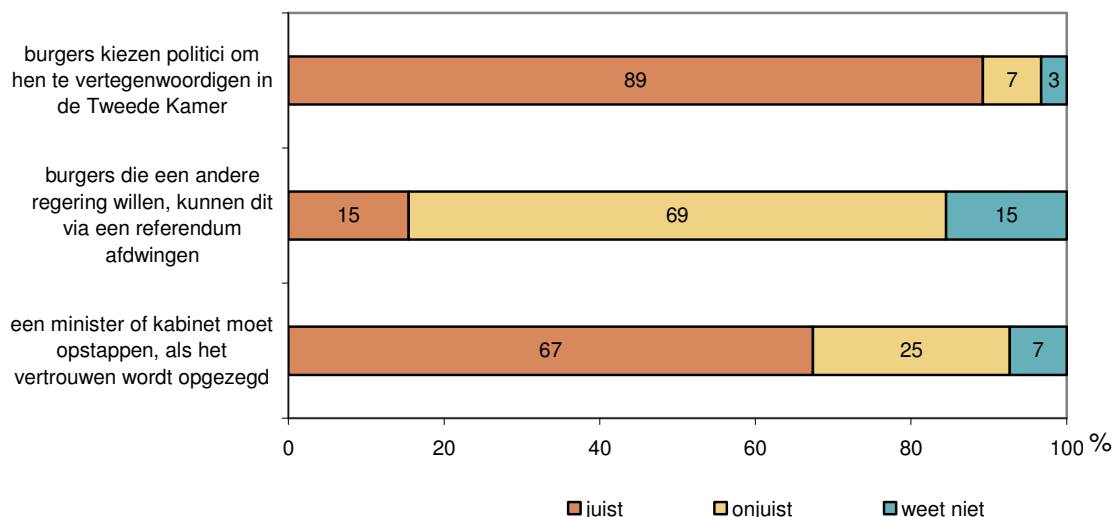
Het idee van democratie is in Nederland praktisch vertaald in een stelsel van vertegenwoordiging door politieke partijen. De volksvertegenwoordiging neemt namens de bevolking meerderheidsbesluiten en controleert de regering. Binnen het parlement is er een deel dat de regering ondersteunt (coalitie) en een deel dat kritisch staat tegenover de regering (oppositie).

2.3.1 Vertegenwoordigende democratie

In Nederland kiezen we eens in de vier jaar Tweede Kamerleden om ons te vertegenwoordigen. De Tweede Kamer controleert namens de bevolking het kabinet en als het vertrouwen in een minister of het hele kabinet wordt opgezegd, moet de betreffende minister of het hele kabinet aftreden. Het is dus niet mogelijk om als burger rechtstreeks invloed uit te oefenen op de samenstelling van het kabinet of het initiatief te nemen om een regering te vervangen.

Zijn deze principes van de vertegenwoordigende democratie (in plaats van een directe democratie) bekend bij de ondervraagden?

9 | *Werking van het politieke stelsel in Nederland*

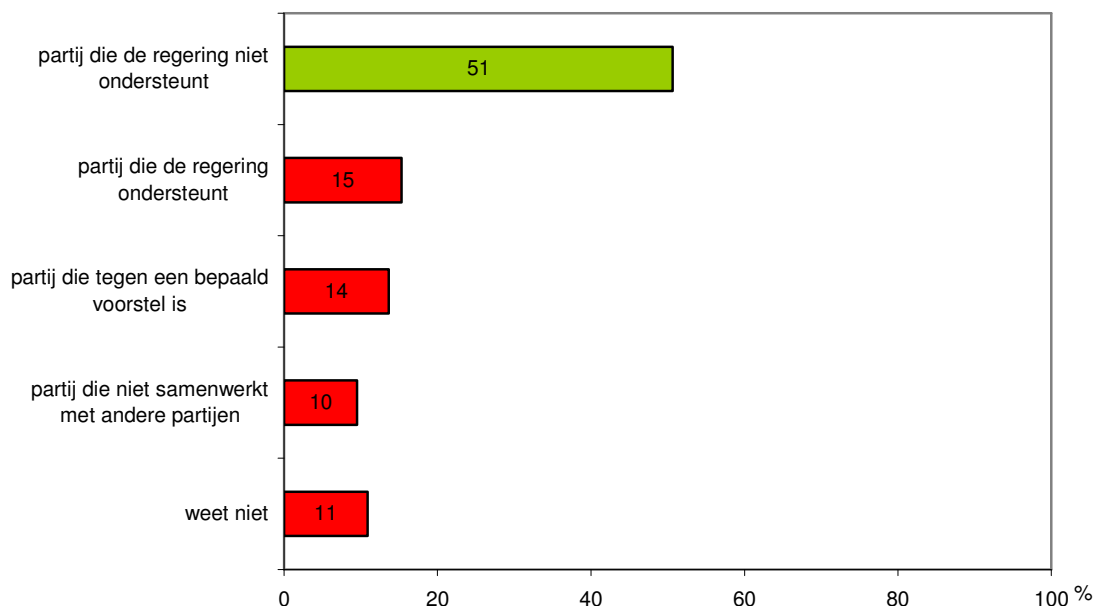
Het uitgangspunt van de vertegenwoordigende democratie is breed bekend: burgers kiezen politici die hen vertegenwoordigen (89%). Van de ondervraagden kent 67% de vertrouwensregel: een minister die het vertrouwen verliest (of een heel kabinet) moet aftreden. Toch nog 15% denkt dat een regering tot aftreden kan worden gedwongen en ook 15% weet dit niet.

Hoe hoger de opleiding, des te vaker men weet dat politici worden gekozen om burgers in de Tweede Kamer te vertegenwoordigen: 93% van de hoger opgeleiden geeft dit antwoord. Hoger opgeleiden weten ook vaker dat een regering niet via een referendum vervangen kan worden. Bij de vertrouwensregel is het opvallend dat zowel onder 23-25 jarigen als onder hoger opgeleiden ongeveer een derde meent dat een minister of kabinet niet hoeft op te stappen als het vertrouwen is opgezegd. Misschien heeft dit te maken met de recente gebeurtenissen rond minister Verdonk, die ondanks een motie van wantrouwen toch in het kabinet bleef (zij het met een andere portefeuille).

2.3.2 *Oppositie en coalitie*

In een parlement is onderscheid te maken tussen coalitiepartijen – die de regering ondersteunen – en partijen die oppositie voeren tegen het regeringsbeleid. We hebben gevraagd of de respondenten het begrip oppositiepartij kennen.

10 | Een oppositiepartij is een...

Het begrip oppositiepartij is bepaald niet algemeen bekend: 51% van de ondervraagden weet dat dit een partij is die de regering niet ondersteunt, 11% weet het niet. Ook de stellingen dat een oppositiepartij juist een partij is die de regering ondersteunt (15%), tegen een bepaald voorstel is (14%), of niet samenwerkt met andere partijen (10%) worden regelmatig genoemd.

Mannen (56%) geven hier vaker het goede antwoord dan vrouwen (45%). Ook hoger opgeleiden (65%) scoren beduidend beter dan middelbaar opgeleiden (37%) en lager opgeleiden (38%). Vrouwen en middelbaar opgeleiden noemen vaker de optie dat een oppositiepartij tegen een bepaald voorstel is, terwijl lager opgeleiden vaker denken dat een oppositiepartij de regering ondersteunt.

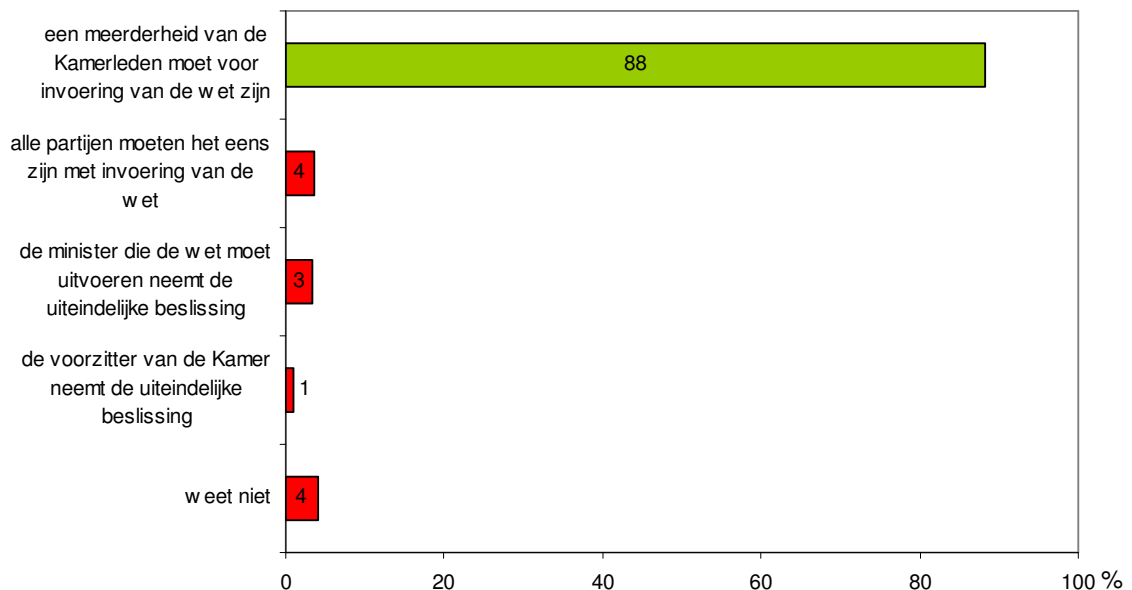
2.3.3 Totstandkoming van wetten

Wetten komen tot stand als een meerderheid van de Kamerleden ermee instemt. Alleen voor wijziging van de Grondwet – in tweede lezing – is een grotere meerderheid (2/3) noodzakelijk.

We hebben gevraagd hoe wetten tot stand komen, met als alternatieve mogelijkheden dat de hele Kamer in moet stemmen, danwel dat de voorzitter van de Kamer of de betrokken minister de knoop doorhakt.

Maar liefst 88% weet dat een wet is aangenomen als een meerderheid van de Kamerleden ermee instemt, 4% denkt dat alle partijen het er mee eens moeten zijn, 3% meent dat de verantwoordelijke minister beslist en 1% ziet hier een rol voor de Kamervoorzitter weggelegd.

11 | Totstandkoming van wetten

Van de lager opgeleiden denkt 11% dat wetten aangenomen worden als alle partijen het er mee eens zijn en 76% dat hiervoor een meerderheid nodig is. Naarmate de opleiding hoger is, neemt de kennis toe: 93% van de hoger opgeleiden geeft het juiste antwoord.

2.4 Democratie en de burger

De meest directe invloed die een burger kan uitoefenen is het kiesrecht. Door het uitbrengen van een stem iedere vier jaar wordt de samenstelling van de Tweede Kamer bepaald. Maar daarnaast zijn er ook andere mogelijkheden tot invloed, zoals demonstreren, een handtekeningactie of het rechtstreeks benaderen van Kamerleden.

2.4.1 Kiezen en gekozen worden

We hebben als eerste de vraag voorgelegd in welke omstandigheden je wel of geen kiesrecht hebt voor de Tweede Kamerverkiezingen. De wet geeft aan dat iedere Nederlander van 18 jaar en ouder actief en passief kiesrecht heeft, tenzij dat door de rechter ontnomen is of iemand een geestelijke stoornis heeft en daardoor niet zelfstandig kan handelen.

12 | Wel of geen kiesrecht?

	wel kiesrecht %	geen kiesrecht %
• als je per jaar minder dan € 5000 belasting betaalt	97	1
• als je niet de Nederlandse nationaliteit hebt	18	79
• als je tussen de 18 en 21 jaar bent	99	1

De cijfers tellen niet altijd op tot 100 omdat het percentage 'weet niet' buiten beschouwing is gelaten

De meeste ondervraagden zijn zeer goed op de hoogte van de voorwaarden waaronder je wel of geen kiesrecht hebt. Maar liefst 99% weet dat je vanaf je 18^e jaar mag stemmen en niet zoals vroeger pas vanaf 21 jaar. Ook bijna iedereen (97%) weet dat je niet een bepaald bedrag aan belasting hoeft te betalen (zoals in het censuskiesrecht) om te mogen stemmen. Er is meer onzekerheid over de vraag of je ook mag stemmen als je niet de Nederlandse nationaliteit hebt. Een ruime meerderheid (79%) weet dat dit voorbehouden is aan Nederlanders, terwijl 18% denkt dat ook inwoners met een andere nationaliteit mogen stemmen voor de Tweede Kamer. Dit kan echter alleen bij (deel)gemeenteraadsverkiezingen, als iemand langer dan 5 jaar achtereen legaal in Nederland woont.

We zien nauwelijks verschillen naar achtergrondkenmerken, behalve bij de vraag over kiesrecht voor mensen die niet de Nederlandse nationaliteit hebben. Naarmate de opleiding hoger is, wordt deze vraag vaker juist beantwoord, van de hoger opgeleiden weet 83% dat je dan geen kiesrecht hebt.

Vervolgens hebben we gevraagd welke personen of instellingen rechtstreeks gekozen worden. Dit geldt voor alle volksvertegenwoordigingen, op de Eerste Kamer na. Ook de burgemeester wordt niet rechtstreeks door de bevolking gekozen, maar in zijn functie benoemd.

13 | Rechtstreekse verkiezingen

	rechtstreeks gekozen %	niet rechtstreeks gekozen %
• Tweede Kamer	87	13
• burgemeester	6	94
• Eerste Kamer	16	84
• gemeenteraad	73	27
• Provinciale Staten	77	23

Het is opmerkelijk dat 13% van de ondervraagden denkt dat de Tweede Kamer niet rechtstreeks wordt gekozen, zeker gezien het feit dat de laatste verkiezingen nog in november 2006 hebben plaatsgevonden. Ongeveer een kwart denkt dat de gemeenteraad en Provinciale Staten niet rechtstreeks worden gekozen.

Dat de burgemeester niet direct wordt gekozen is bij vrijwel iedereen bekend (94%). Mogelijk ligt de discussie rondom de gekozen burgemeester nog goed in het geheugen. De verkiezing

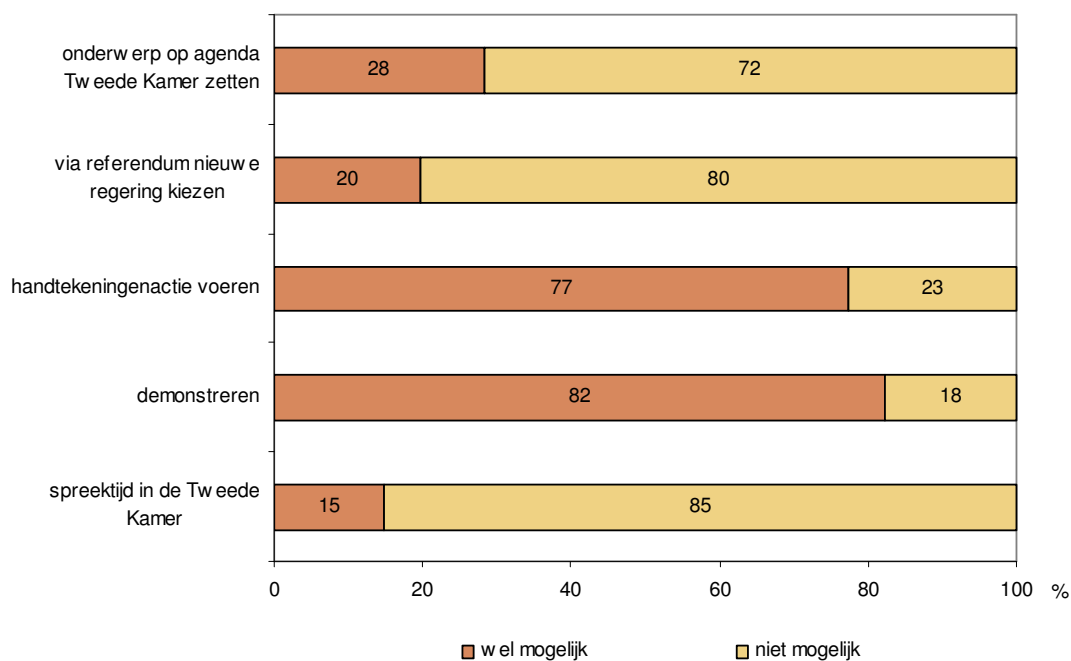
van de Eerste Kamer leidt tot iets meer twijfel, maar 84% weet dat de Eerste Kamer niet rechtstreeks wordt gekozen.

Hoe hoger de opleiding, des te groter het aandeel dat het juiste antwoord geeft. De hoger opgeleiden scoren met name beter bij de vragen over Eerste Kamer, gemeenteraad en Provinciale Staten.

2.4.2 *Andere mogelijkheden om invloed uit te oefenen*

Welke invloed kunnen burgers uitoefenen op het beleid in de Tweede Kamer? We hebben vijf mogelijkheden voorgelegd, waarvan er twee onjuist zijn: spreektijd in de Tweede Kamer en het kiezen van een nieuwe regering via een referendum. Het is wél mogelijk om een onderwerp op de agenda van de Tweede Kamer te zetten, via het burgerinitiatief. Omdat hier wel een groot aantal voorwaarden aan verbonden is en dit pas recent ingevoerd is, heeft nog niemand succesvol van deze mogelijkheid gebruik gemaakt.

14 | *Mogelijkheden om beleid van de Tweede Kamer te beïnvloeden*

Demonstraties en handtekeningacties zijn bekende middelen en veel ondervraagden (82% resp. 77%) weten dan ook dat op deze manier invloed uitgeoefend kan worden. De derde mogelijkheid, een onderwerp op de Tweede Kameragenda zetten, is veel minder bekend en wordt daarom ook maar door een minderheid van 28% genoemd.

Het is niet mogelijk om via een referendum een nieuwe regering te kiezen, dat is bekend bij 80%. Een nog grotere meerderheid (85%) weet bovendien dat burgers geen spreektijd hebben in de Tweede Kamer.

Hoewel nog steeds geen meerderheid, kennen meer hoger opgeleiden (35%) de mogelijkheid een onderwerp op de agenda van de Kamer te krijgen. Ook worden demonstraties (91%) en handtekeningenacties (87%) door deze groep het meest genoemd als mogelijkheid invloed uit te oefenen. Maar tegelijk is onder hoger opgeleiden ook het grootste aandeel (18%) te vinden dat wijst op de niet bestaande mogelijkheid van spreektijd in de Tweede Kamer.

2.5 Rechten van burgers en vrije media

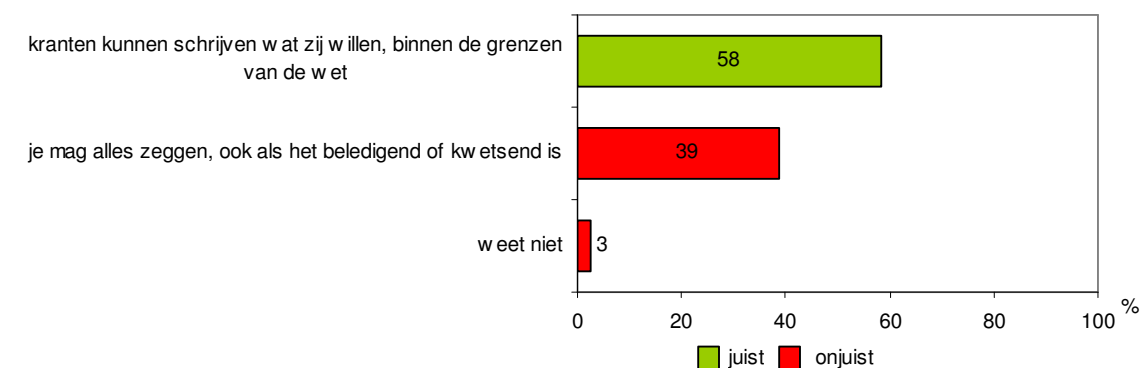
De grondrechten beschermen burgers en geven hen de mogelijkheid zich te uiten en hun rol in de democratie op zich te nemen. De media ondersteunen burgers hierbij door de mogelijkheid te geven deze ideeën bij een breder publiek bekend te maken. Daarnaast heeft de pers een zelfstandige rol om regering en parlement kritisch te volgen.

2.5.1 Meningsuiting, godsdienst en gelijke behandeling

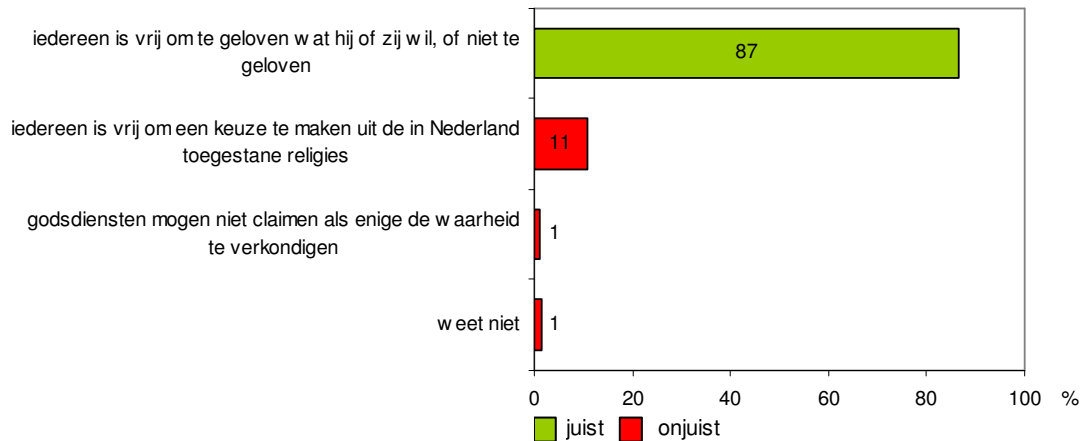
Grondrechten zijn rechten die in de Grondwet zijn vastgelegd en zij beogen de burger bescherming te bieden tegen de overheid. Om een democratie te laten functioneren is het nodig dat er sprake is van een rechtsstaat, waarin ook de overheid zich aan de wet moet houden. Burgers kunnen met beroep op hun grondrechten hun mening vrij verkondigen, eisen dat zij gelijk behandeld worden en hun godsdienst uitoefenen.

We hebben gevraagd naar de betekenis van deze drie belangrijke (klassieke) grondrechten: de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van godsdienst en het recht op gelijke behandeling.

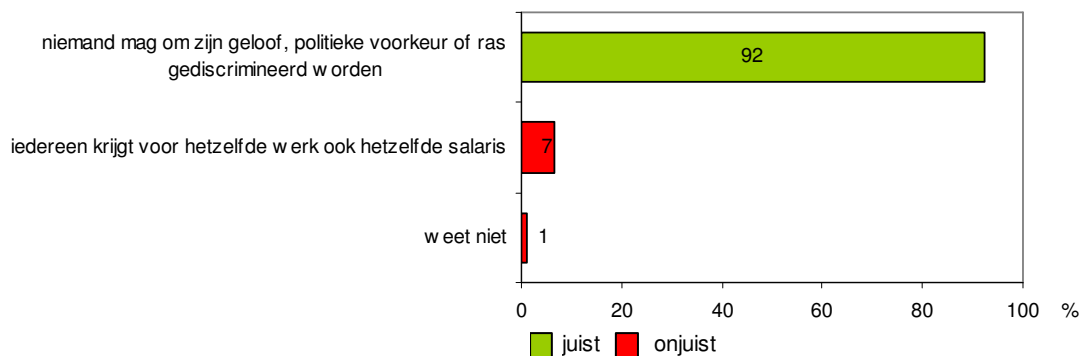
15 | Vrijheid van meningsuiting

Bij vrijheid van meningsuiting valt op dat 39% kiest voor het antwoord dat je alles mag zeggen, ook als het beledigend of kwetsend is. Dit sluit aan bij wat in de publieke discussie soms lijkt te worden verstaan onder vrijheid van meningsuiting. Maar in artikel 7 van de Grondwet staat dat bij meningsuiting wel 'ieders verantwoordelijkheid volgens de wet' hoort. Met andere woorden, er zijn grenzen gesteld aan wat iemand wel of niet kan zeggen. In de groep van 20-22 jaar (63%) en onder gelovigen (62%) wordt het vaakst het juiste antwoord gegeven. Bij andere groepen zijn geen significante verschillen te vinden.

16 | *Vrijheid van godsdienst*

Bij de betekenis van godsdienstvrijheid zijn de antwoorden eensluidender. Van de ondervraagden geeft 87% aan dat vrijheid van godsdienst inhoudt dat iedereen mag geloven wat hij/zij wil, of ervoor mag kiezen nergens in te geloven. Terwijl de betekenis van godsdienstvrijheid zeer algemeen bekend is, valt op dat hoger opgeleiden (90%) en vrouwen (89%) het vaakst het juiste antwoord geven, mannen en middelbaar opgeleiden (beide 84%) juist iets minder vaak.

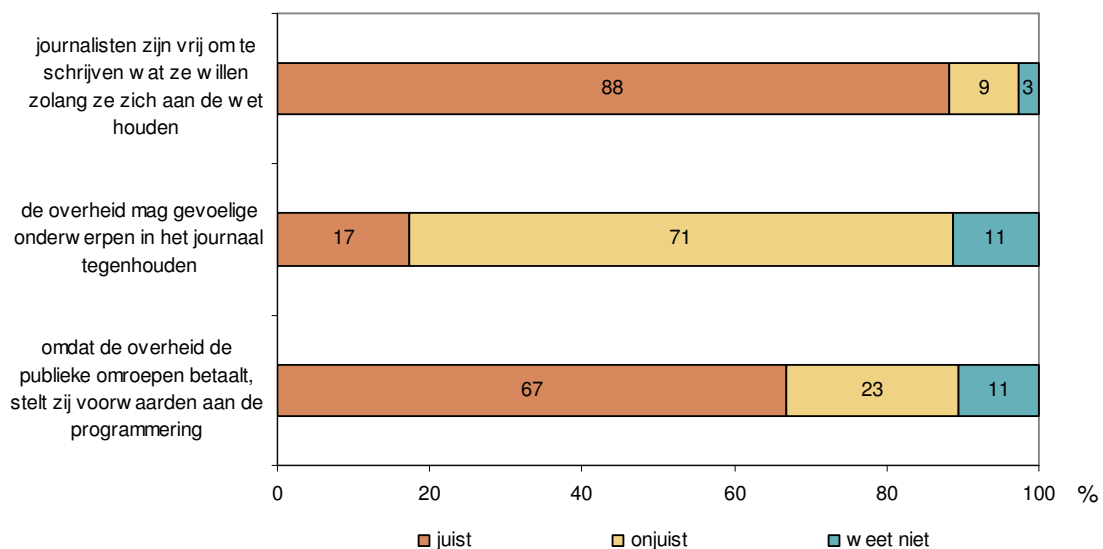
17 | *Recht op gelijke behandeling*

Het recht op gelijke behandeling, zoals vastgelegd in artikel 1 van de Grondwet, waarin discriminatie op grond van ondermeer ras, politieke voorkeur en geloof wordt tegengegaan, is bij 92% bekend. Maar liefst 94% van de gelovigen (tegenover 90% niet-gelovigen) en 95% van de hoger opgeleiden kennen de betekenis van dit grondrecht.

2.5.2 Vrije media

Een van de belangrijke kenmerken van een democratie is persvrijheid. Kranten en journaals moeten kunnen schrijven en uitzenden wat zij willen (binnen de grenzen van de wet), waarmee de vrijheid van meningsuiting wordt gegarandeerd. Wat betekent dit voor de rol van de overheid ten opzichte van de media? We hebben hierover drie stellingen voorgelegd.

18 | De invloed van de overheid op de media

De eerste stelling verwijst naar de vraag over vrijheid van meningsuiting die eerder is gesteld. Van de ondervraagden weet 88% dat journalisten binnen de grenzen van de wet kunnen schrijven wat zij willen. Met name onder hoger opgeleiden (91%) is dit principe goed bekend.

De overheid mag gevoelige onderwerpen in het journaal niet tegenhouden en dat is bij 71% bekend. Anderzijds denkt 17% dat de overheid dit wel kan doen en dat aandeel is onder lager opgeleiden (30%) en middelbaar opgeleiden (21%) nog hoger.

Volgens 67% van de ondervraagden stelt de overheid voorwaarden aan de programmering, omdat zij de publieke omroepen betaalt. De meesten hebben waarschijnlijk de vraag zo opgevat dat de overheid eisen stelt aan het soort programma's (aandacht voor cultuur, debat, minderheidsgroepen), want de overheid mag volgens de Grondwet geen voorafgaand toezicht houden op de inhoud van programma's.

2.6 Machtenscheiding

Democratie betekent dat de meerderheid rekening houdt met de minderheid en daarom is het van belang dat niet één bepaalde groep zich te veel macht toeëigent. Dit wordt mede

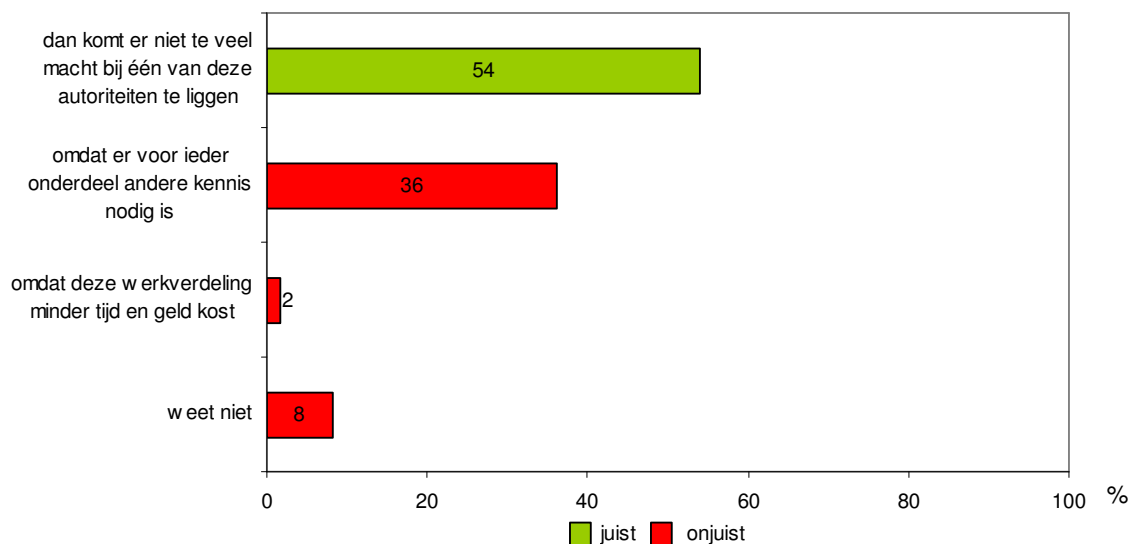
gegarandeerd door een systeem van machtenscheiding, waarbij ieder een eigen onderdeel van de staatsmacht heeft.

2.6.1 *Het idee achter de scheiding van machten*

Het idee van machtenscheiding is geïnspireerd door Montesquieu, die halverwege de 18^e eeuw de trias politica introduceerde. De rechterlijke, wetgevende en uitvoerende macht hebben elk hun eigen verantwoordelijkheid, controleren elkaar en houden elkaar in evenwicht. Ieder land heeft op eigen wijze aan deze trias politica invulling gegeven.

We hebben de vraag voorgelegd wat de belangrijkste reden is voor de scheiding van machten.

19 | *Belangrijkste reden voor de scheiding van machten*

De trias politica garandeert dat er niet te veel macht bij één orgaan komt te liggen, maar dat de machten elkaar in evenwicht houden. Dit antwoord wordt door 54% van de ondervraagden gegeven. Dat iedere taak een eigen expertise verlangt (genoemd door 36%) is op zich ook juist, maar dat is niet de belangrijkste reden voor de scheiding van machten.

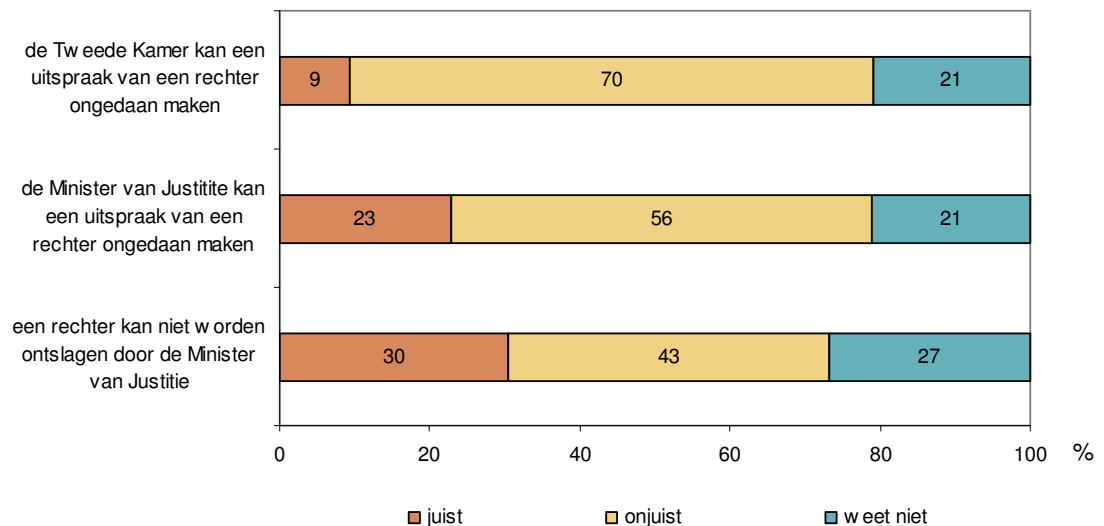
Met name lager opgeleiden vonden dit een lastige vraag: 18% geeft aan het antwoord niet te weten en 39% geeft het juiste antwoord. Hoe hoger de opleiding, des te vaker wordt aangegeven dat met machtenscheiding evenwicht tussen de drie machten wordt beoogd. Van de hoger opgeleiden weet 65% dit.

2.6.2 *Onafhankelijke rechterlijke macht*

De scheiding van machten wordt gegarandeerd doordat het kabinet en de Tweede Kamer wetten maken, maar de toepassing van het recht in handen is van rechters. De Minister van Justitie en de Tweede Kamer kunnen daarom uitspraken van rechters niet terugdraaien. Een andere bescherming van de onafhankelijkheid van rechters is dat zij voor het leven benoemd worden en enkel door de Hoge Raad kunnen worden ontslagen.

We hebben drie vragen voorgelegd over hoe de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in Nederland gewaarborgd is.

20 | *Scheiding van machten: Tweede Kamer, kabinet en rechterlijke macht*

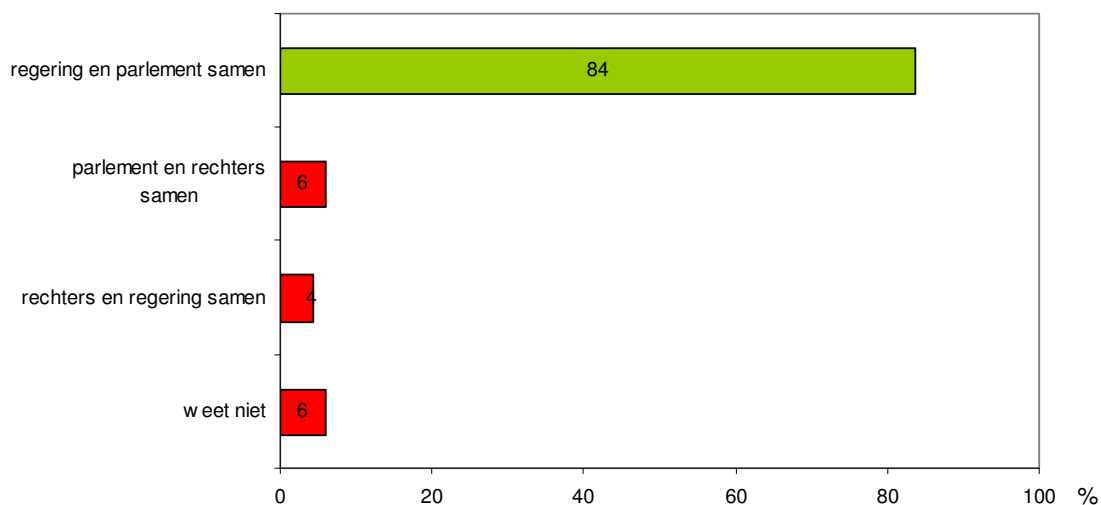
Bij deze vragen over de scheiding van machten valt het grote aantal ondervraagden op dat 'weet niet' heeft geantwoord. Op de vraag of de Minister van Justitie een rechter kan ontslaan geeft 27% dit antwoord.

Een meerderheid van de ondervraagden weet dat de Tweede Kamer (70%) noch de minister van Justitie (56%) uitspraken van een rechter kunnen terugdraaien. Daarnaast denkt 30% dat een rechter niet door de Minister van Justitie kan worden ontslagen, 43% denkt dat dat wel kan. Zoals hierboven aangegeven is dat een misvatting: rechters worden voor het leven benoemd en kunnen alleen door de Hoge Raad worden ontslagen.

Opleiding is opnieuw van invloed op het kennisniveau: een groot aantal lager opgeleiden denkt dat de Tweede Kamer (22%) of de Minister van Justitie (34%) rechterlijke uitspraken kunnen terugdraaien. Hoger opgeleiden weten vaker dat dit niet mogelijk is (75% resp. 63%). Bij de vragen over de verhouding tussen de Minister van Justitie en de rechters geven vrouwen vaker aan het antwoord niet te weten.

2.6.3 *Wetgevende macht*

De rechters voeren wetten uit en als de Tweede Kamer met de uitkomsten daarvan niet tevreden is, zal zij de wet moeten veranderen. In de praktijk komt het initiatief voor wetgeving van het kabinet en beslist de Tweede Kamer vervolgens over deze voorstellen. In de Grondwet staat bovendien dat de wetgevende macht in Nederland bij de regering en het parlement gezamenlijk ligt. Daarmee is er dus geen strikte scheiding tussen de wetgevende en uitvoerende macht. Weten de ondervraagden dit ook?

21 | *Wie maken de wetten in Nederland?*

Een grote meerderheid van 84% weet dat wetten worden gemaakt door regering en parlement samen. Van de ondervraagden ziet 10% een rol voor de rechters weggelegd, hetzij samen met het parlement (6%), hetzij samen met de regering (4%).

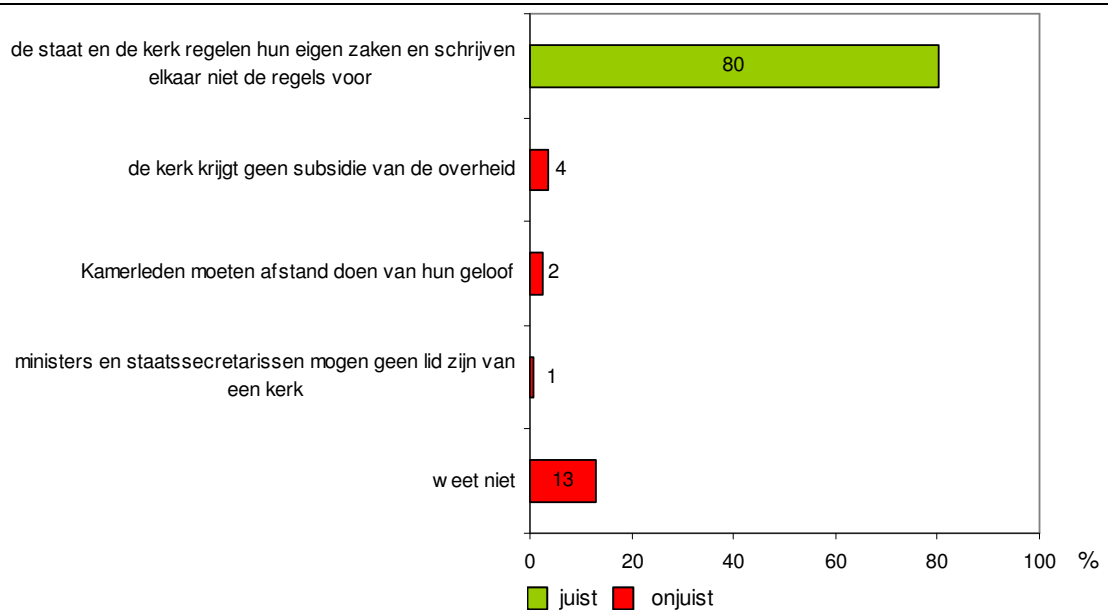
We zien geen verschillen naar achtergrondkenmerken, behalve dat vrouwen (8%) meer dan mannen (4%) aangeven het antwoord niet te weten.

2.6.4 *Scheiding van kerk en staat*

Een andere vorm van machtenscheiding is de scheiding tussen kerk en staat. Van de ondervraagden weet 72% dat in Nederland deze scheiding bestaat. Onder de groep van 23-25 jaar (77%) en hoger opgeleiden (83%) is de bekendheid hiermee nog groter.

Al meer dan 200 jaar heeft Nederland de scheiding tussen kerk en staat. In de Middeleeuwen kon het gezag zowel door de kerk als door een 'wereldlijke overheid' worden uitgeoefend. Vandaag de dag is Vaticaanstad nog het enige voorbeeld in Europa waar de kerkelijke leider ook de politieke leider is. Een scheiding tussen kerk en staat betekent niet dat er voor religie geen plaats is in de politiek of dat er geen christelijke partijen kunnen zijn.

We hebben de vraag gesteld wat de scheiding van kerk en staat concreet betekent. Het overgrote deel van de ondervraagden (80%) weet dat de scheiding van kerk en staat betekent dat beide hun eigen zaken regelen en elkaar niet de regels voorschrijven. Maar 3% denkt dat deze scheiding met zich meebrengt dat Kamerleden (2%) of leden van het kabinet (1%) afstand moeten doen van hun geloof of geen lid van een kerk mogen zijn.

22 | *Scheiding van kerk en staat*

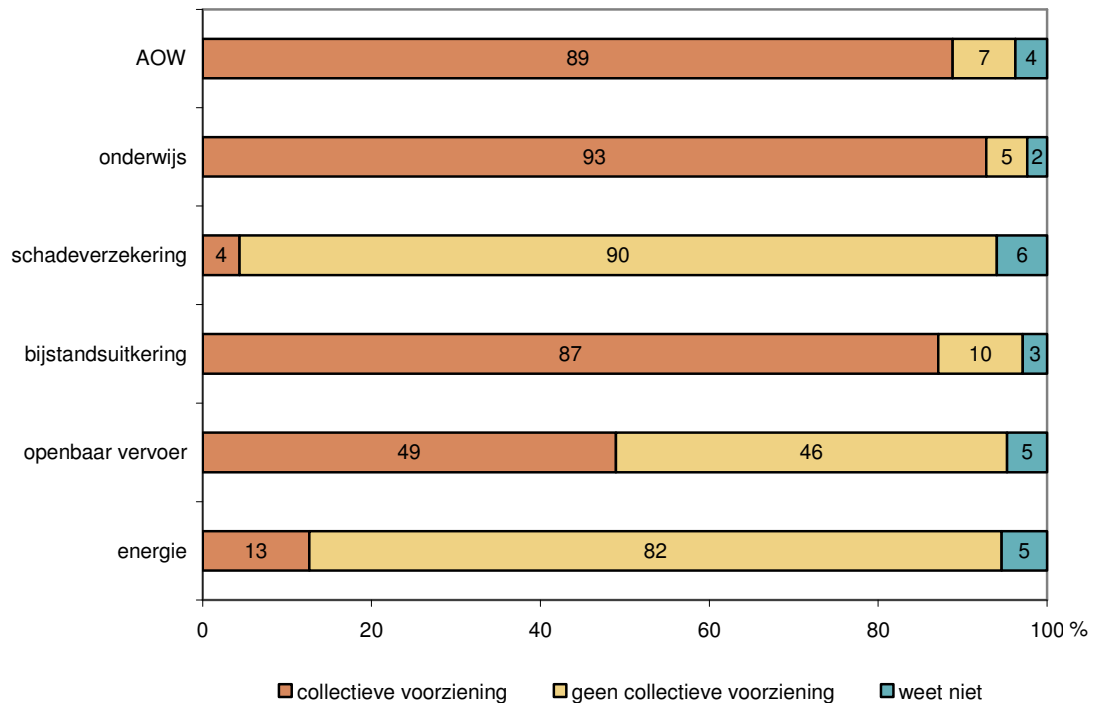
Niet-gelovigen geven vaker aan dat ze niet weten (16%) wat de scheiding tussen kerk en staat is, maar van hen weet 78% wel het juiste antwoord te geven, tegenover 83% van de gelovigen. De overgrote meerderheid van de hoger opgeleiden (90%) weet wat de scheiding van kerk en staat is, tegenover 72% van de middelbaar opgeleiden en 69% van de lager opgeleiden.

2.7 Wat doet de overheid, wie doet wat?

Met name door de ontwikkeling van de verzorgingsstaat in de jaren '50 en '60 is de rol van de overheid flink toegenomen. Een groot aantal voorzieningen wordt geheel of gedeeltelijk door de overheid betaald. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van overheidstaken is verdeeld over het Rijk, de provincie en de gemeenten afhankelijk van de schaalgrootte. Daarnaast is ook een aantal bevoegdheden overgedragen aan Europa en wordt bijvoorbeeld over landbouw of milieu vaak niet meer in de nationale parlementen maar in Brussel of Straatsburg beslist.

2.7.1 Collectieve voorzieningen

Een aantal voorzieningen wordt door de overheid geheel of gedeeltelijk betaald uit de algemene middelen (de opbrengst van belastingen en premies). We hebben zes onderwerpen voorgelegd en gevraagd of die door de overheid gefinancierd worden. Hier is wel een onderscheid tussen uitkeringen (zoals bijstand en AOW) die volledig door de overheid worden betaald en onderwijs en openbaar vervoer, waar de overheid het grootste deel voor zijn rekening neemt, maar ook de 'gebruiker' zelf een bijdrage levert. Een ander deel betaalt een burger zelf, via collegegeld of een strippenkaart. De energievoorziening is geprivatiseerd en de schadeverzekering is een eigen verantwoordelijkheid van burgers.

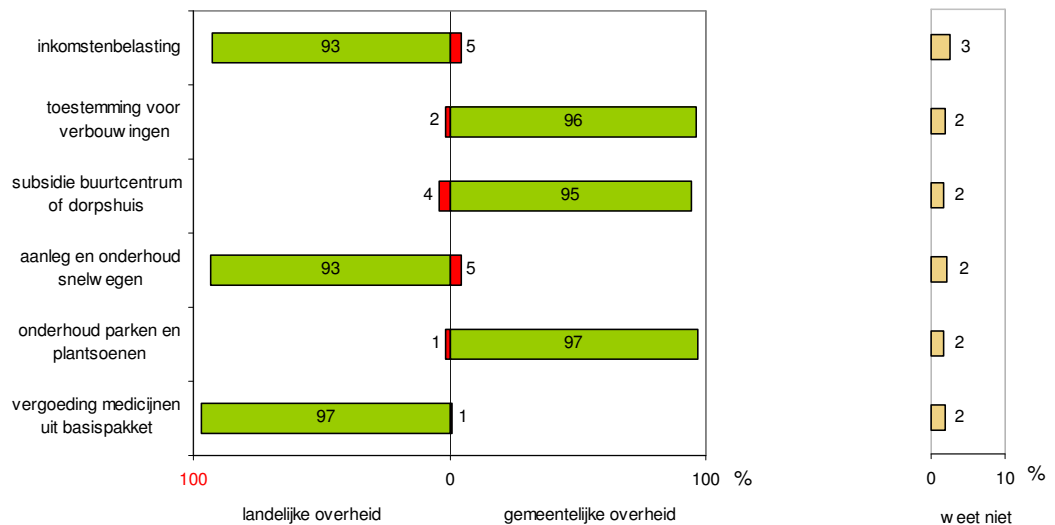
Bij de ondervraagden is de minste twijfel over onderwijs: volgens 93% is dit een voorziening die door de overheid betaald wordt. Ook de AOW (89%) en de bijstandsuitkering (87%) worden door een zeer grote meerderheid als collectieve voorzieningen aangemerkt. Van energie (13%) en de schadeverzekering (4%) denkt vrijwel niemand dat die door de overheid worden betaald. Over openbaar vervoer verschillen de opvattingen het meest: terwijl 49% dit als een collectieve voorziening beschouwt, denkt 46% het tegendeel.

Hoger opgeleiden zijn bij ieder onderwerp, behalve bij AOW waar opleiding geen verschil maakt, het best in staat om aan te geven of het een collectieve voorziening is of niet. Voor het overige zijn er geen grote verschillen naar achtergrondkenmerken.

2.7.2 Landelijke of gemeentelijke taak?

In Nederland zijn de taken van de overheid verdeeld over drie bestuurslagen: het Rijk, de provincies en de gemeenten. We hebben de provincie buiten beschouwing gelaten en zes onderwerpen voorgelegd waarbij de vraag is of die tot de verantwoordelijkheid van de landelijke of van de gemeentelijke overheid behoren.

24 | Taken van de landelijke en de gemeentelijke overheid

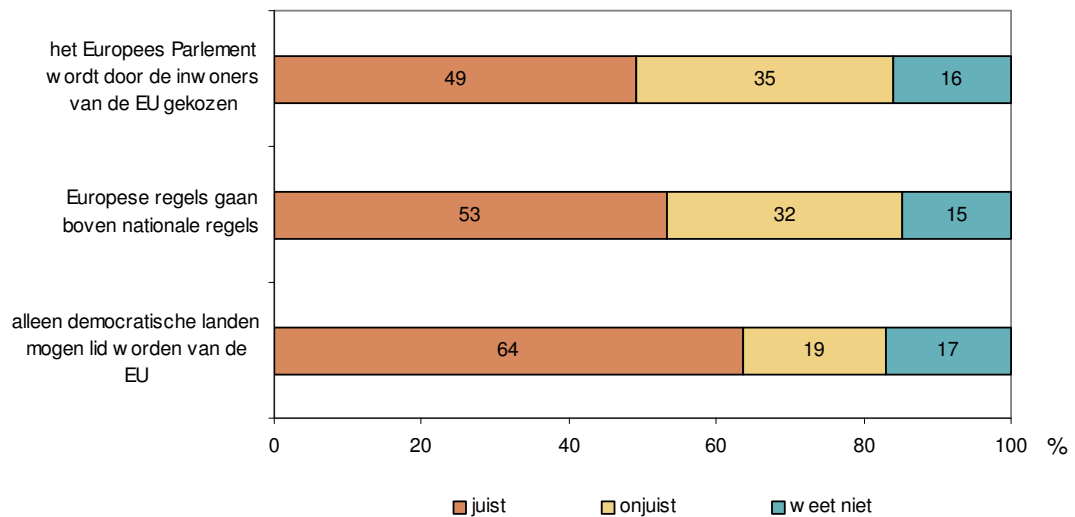
De ondervraagden slagen er vrijwel feilloos in om de juiste taken op het landelijke danwel gemeentelijke niveau te leggen. Met name het onderhoud van parken en plantsoenen (97%) en de vergoeding van medicijnen (97%) worden door vrijwel iedereen met de gemeente danwel de landelijke overheid geassocieerd. Bovendien is het duidelijk dat je bij de gemeente moet zijn voor een verbouwing (96%) en subsidie voor het dorps huis (95%) en dat de landelijke overheid inkomstenbelasting heft (93%) en zorgdraagt voor de snelwegen (93%).

Het meeste verschil zit in het opleidingsniveau: hoewel iedereen de verdeling tussen landelijk en gemeentelijk weet te maken, slagen de hoger opgeleiden hier het beste in (maximaal 99%).

2.7.3 Europa

Hoe staat het met de kennis van de Europese politiek en de verhouding tussen Europese en nationale besluitvorming? De vragen die we hier hebben voorgelegd gaan over de manier waarop het Europees Parlement wordt gekozen, hoe de verhouding is tussen Europese en nationale regelgeving en welke landen lid mogen worden van de EU.

25 | Kennis van de Europese politiek

De kennis over Europa is aanzienlijk minder dan die over de nationale democratie, wat ondermeer te zien is aan het hoge percentage 'weet niet'. Een groot deel van de ondervraagden (64%) weet dat democratie één van de voorwaarden is om lid te worden van de Europese Unie, 19% denkt dat deze stelling niet juist is.

Een kleine meerderheid weet dat nationale regels ondergeschikt zijn aan Europese regels (53%), net niet de helft weet dat het Europees Parlement door de inwoners van de EU wordt gekozen (49%). Deze kennis is waarschijnlijk weggezakt, drie jaar na de laatste Europese verkiezingen en twee jaar na het Grondwet-referendum.

Mannen (55%) weten beter dan vrouwen (43%) dat het Europees Parlement door de inwoners van de EU wordt gekozen. Opmerkelijk is dat in de groep 23-25 jaar (40%) en onder hoger opgeleiden (38%) een meer dan gemiddeld deel denkt dat deze stelling onjuist is. Hoger opgeleiden en gelovigen (beide 57%) zijn het best bekend met het feit dat Europese regels boven nationale regels gaan. Jongeren tussen de 20 en 22 jaar (58%) en lager opgeleiden (52%) zijn het minst op de hoogte dat democratie een voorwaarde is om lid te worden van de EU, hoger opgeleiden (74%) weten dit het best.

3 Houding tegenover democratie

3.1 Verschillende niveaus: de samenleving, de democratie en de autoriteiten

Dit hoofdstuk behandelt de houding van jong volwassenen ten aanzien van de democratie en de politiek. We hebben hierbij onderscheid gemaakt tussen verschillende niveaus van democratische en politieke houdingen. Geïnspireerd op Easton (1965) maken we hierbij een onderscheid naar drie verschillende niveaus van steun voor een politiek systeem:

- steun voor de samenleving
- steun voor de basisprincipes van de democratie
- steun voor de politieke autoriteiten.

Wat betreft *de samenleving* (paragraaf 3.4) gaat het zowel om de relatie tussen burgers en de staat, als om de relatie tussen burgers onderling. We hebben de houding ten opzichte van samenleving verdeeld in de volgende twee pijlers:

- betrokkenheid en verantwoordelijkheid versus autonomie;
- de mate van begrip en empathie voor anderen en andersdenkenden.

De houding ten opzichte van de basisprincipes van *de democratie* (paragraaf 3.5) hebben we onderverdeeld in de volgende twee aspecten:

- de mate waarin jongeren democratie en haar specifieke waarden onderschrijven;
- de mate waarin jongeren bereid zijn democratie en haar waarden te verdedigen.

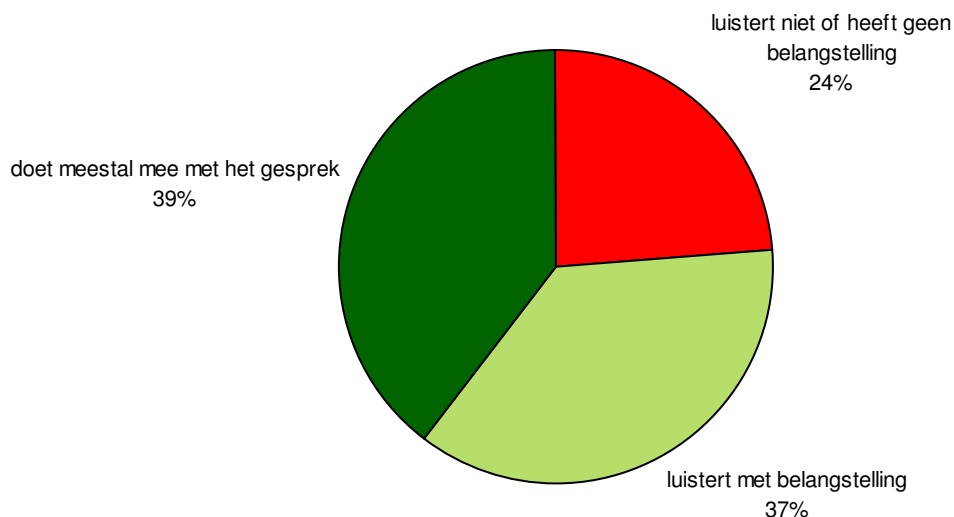
De houding ten opzicht van de *politieke autoriteiten* (paragraaf 3.6) hebben we gemeten door in te gaan op vertrouwen in de politiek. Gebaseerd op Dekker en Schyns (2006) hebben we hierbij een onderscheid aangebracht tussen vertrouwen in moraliteit van politici en vertrouwen in hun competentie.

We beginnen dit hoofdstuk echter met een algemeen beeld van de interesse van de ondervraagden in de politiek (paragraaf 3.2). Daarna gaan we in op hun algemeen oordeel over het functioneren van de democratie. Aan de hand van de houding ten opzichte van de samenleving, democratie en autoriteiten zullen we inzichtelijk maken waarmee een positief of negatief oordeel over de democratie als geheel samenhangt.

3.2 Interesse in politiek

Als er in gezelschap over politiek in ons land wordt gesproken, is driekwart van de jongeren daar op enige wijze bij betrokken, of wel door te luisteren (37%), ofwel door ook zelf mee te doen met het gesprek (39%). Een kwart luistert niet en heeft geen belangstelling (24%).

26 | Deelname aan gesprek als er in gezelschap over politiek in ons land wordt gesproken

Wanneer we naar verschillen tussen groepen kijken, zien we dat mannen niet zozeer meer geïnteresseerd zijn in politiek dan vrouwen, maar wel meer geneigd er over te praten. Wanneer er in gezelschap over politiek wordt gesproken doen mannen vaker dan vrouwen mee (46% respectievelijk 33%), maar alleen luisteren doen ze minder (31% respectievelijk 42%).

27 | Deelname aan gesprek als er in gezelschap over politiek wordt gesproken, % naar sekse

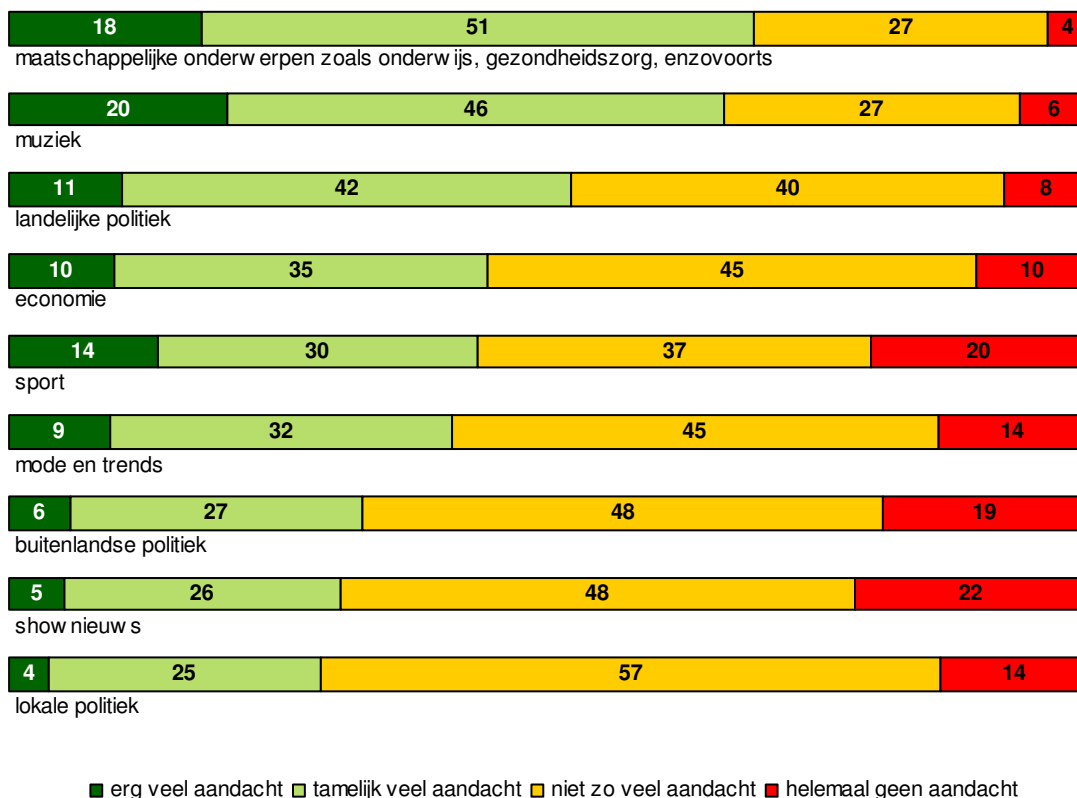
	totaal	man	vrouw
• dan doe ik meestal mee met het gesprek	39	46	33
• dan luister ik met belangstelling	37	31	42
• dan luister ik niet of heb ik geen belangstelling	24	23	25

Verder valt op dat hoe ouder jongeren zijn, des te vaker ze meedoen met het gesprek of met belangstelling luisteren. Hetzelfde geldt voor het opleidingsniveau: hoe hoger jongeren opgeleid zijn, des te vaker ze meedoen of luisteren.

Een ruime meerderheid van de jongeren is dus in enige mate geïnteresseerd in gesprekken over politiek. Dat betekent niet dat deze jongeren ook allemaal het nieuws over politiek volgen. Een ruime meerderheid heeft erg veel of tamelijk veel aandacht voor maatschappelijke onderwerpen in het nieuws (69%), zoals onderwijs en gezondheidszorg. Ongeveer de helft heeft aandacht voor de landelijke politiek (52%). Minder aandacht krijgen nieuws over economie (44%) buitenlandse politiek (33%) en lokale politiek (29%). Hiermee krijgen buitenlandse en

lokale politiek minder aandacht dan muziek, sport en trends. Een onderwerp dat erg veel aandacht trekt is muziek: hiervoor heeft 66% erg veel of tamelijk veel aandacht.

28 | Aandacht voor de onderwerpen in het nieuws

De mate van interesse voor politiek en maatschappelijke onderwerpen in het nieuws groeit naarmate men hoger opgeleid is. Hoger opgeleiden zijn veel vaker dan lager opgeleiden geïnteresseerd in lokale politiek (31% respectievelijk 15%), landelijke politiek (67% respectievelijk 32%) en buitenlandse politiek (47% respectievelijk 13%). Ook maatschappelijke onderwerpen (81% respectievelijk 44%) en economie (53% respectievelijk 31%) krijgen veel meer aandacht van hoger opgeleiden. Middelbaar opgeleiden zitten in alle gevallen tussen lager en hoger opgeleiden in.

29 | Aandacht voor de onderwerpen in het nieuws, % erg of tamelijk veel aandacht naar opleidingsniveau

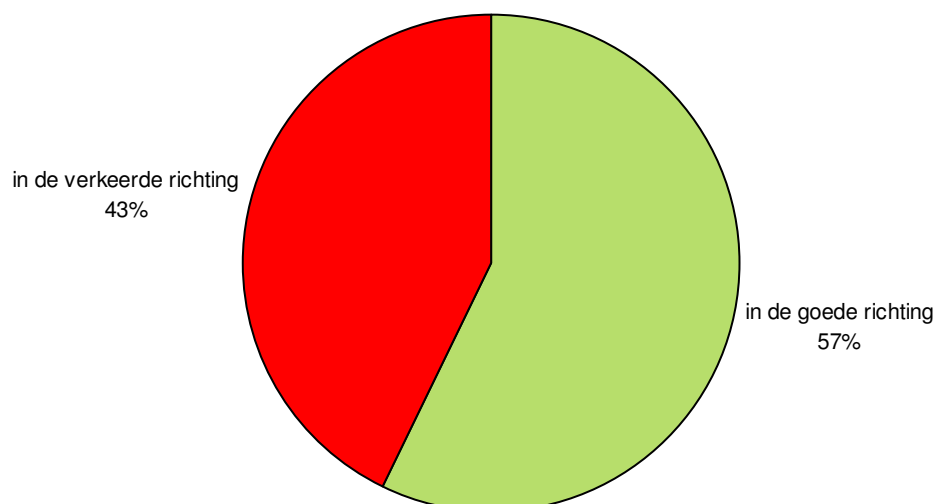
	totaal %	lager opgeleid %	middelbaar opgeleid %	hoger opgeleid %
• maatschappelijke onderwerpen	69	44	60	81
• muziek	66	74	71	61
• landelijke politiek	52	32	40	67
• economie	44	31	37	53
• sport	43	42	43	44
• mode en trends	41	41	46	36
• buitenlandse politiek	33	13	21	47
• shownieuws	31	30	34	28
• lokale politiek	29	15	29	31

De interesse voor politieke en maatschappelijke onderwerpen in het nieuws neemt toe naarmate men ouder is en ook hebben gelovigen wat meer aandacht dan ongelovige jongeren.

3.3 Oordelen over het functioneren van de democratie

Om de algemene houding die jongeren hebben ten opzichte van de gemeenschap in kaart te brengen, is gevraagd of men vindt dat Nederland zich, in het algemeen gesproken, in de goede of in de verkeerde richting ontwikkelt. Een krappe meerderheid van de jongeren (57%) vindt dat Nederland zich in de goede richting ontwikkelt, terwijl een eveneens grote groep (43%) vindt dat Nederland zich in de verkeerde richting ontwikkelt.

30 | De ontwikkeling van Nederland, in het algemeen gesproken

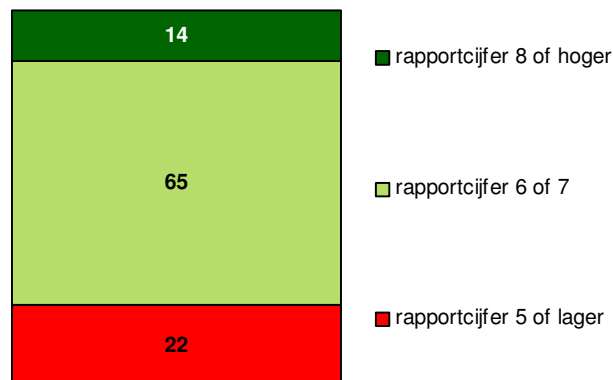

Naast de ontwikkeling van Nederland in het algemeen is meer specifiek gevraagd naar de tevredenheid over de manier waarop de democratie in Nederland werkt. Een ruime meerderheid van de jongeren is tevreden, 65% geeft een voldoende (rapportcijfer 6 of 7) en

14% geeft een ruime voldoende (rapportcijfer 8, 9 of 10). Dit is vergelijkbaar met het beeld onder de Nederlandse bevolking: 12% geeft aan heel tevreden te zijn en 63% tevreden met hoe de democratie in Nederland werkt (Eurobarometer 65, voorjaar 2006).

Ruim een vijfde van de jongeren (22%) is echter niet tevreden met de manier waarop de democratie functioneert.² Gemiddeld geven jongeren de manier waarop de democratie werkt een krappe voldoende: een 6,2. In de volgende paragrafen zullen we regelmatig kijken wat de oorzaken kunnen zijn van de ontevredenheid en in welke aspecten degenen die een onvoldoende geven, afwijken van degenen die wel tevreden zijn met de democratie in Nederland.

31 | *Tevredenheid met de democratie in Nederland, van 1 (zeer ontevreden) tot 10 (zeer tevreden), %*

Er zijn enkele verschillen tussen groepen zichtbaar. Hoger opgeleide jongeren (65%) vinden vaker dan middelbaar opgeleiden (48%) en lager opgeleiden (58%) dat Nederland zich in de goede richting ontwikkelt. Hoger opgeleiden geven een bovengemiddeld positief oordeel over het functioneren van de democratie: hoger opgeleiden zijn tevredener met de manier waarop de democratie functioneert (6,5) dan middelbaar (6,0) en lager opgeleiden (6,2).

Verder blijken de 'oudere' jongeren wat positiever dan de 'jongere' jongeren: de waardering van de ontwikkeling van Nederland stijgt licht met de leeftijd. Van 18-19 jarigen vindt 52% dat Nederland zich in de goede richting ontwikkelt, onder 23-25 jarigen is dit 62%. Ook stijgt de tevredenheid over de democratie heel licht met de leeftijd (18-19 jarigen geven een 6,1 en 23-25 jarigen een 6,3).

De vraag is of de tevredenheid over het functioneren van de democratie gerelateerd is aan politieke interesse. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. We hebben gekeken naar de vraag wat jongeren doen als er in gezelschap over politiek wordt gesproken. Degenen die luisteren met belangstelling en degenen die meestal meedoen met het gesprek waarderen de democratie ongeveer gelijk (respectievelijk 6,4 en 6,3 gemiddeld). Degenen die niet luisteren en geen belangstelling hebben, zijn echter veel negatiever (gemiddeld 5,8).

² Overigens zijn Nederlandse jongeren wel tevredener over democratie dan Duitse jongeren (Shell Jugendstudie 2006)

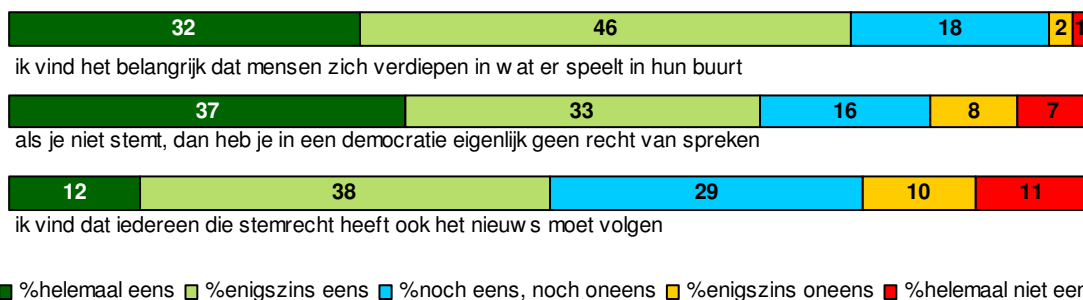
32 | *Tevredenheid met de democratie in Nederland, % naar politieke interesse*

	totaal	als er in gezelschap over politiek in ons land wordt gesproken:		
		doet meestal mee met gesprek	luistert met belangstelling	luistert niet of heeft geen belangstelling
gemiddeld cijfer	6,2	6,3	6,4	5,8

3.4 Houding ten opzichte van de samenleving

3.4.1 *Betrokkenheid en verantwoordelijkheid versus autonomie*

Een ruime meerderheid van de jongeren vindt betrokkenheid bij de samenleving belangrijk: meer dan driekwart vindt het belangrijk dat mensen zich verdiepen in wat er speelt in hun buurt (78%). Ook zien ze daarin een eigen verantwoordelijkheid: 70% meent dat als je niet stemt, je in een democratie ook eigenlijk geen recht van spreken hebt.³ De helft van de jongeren gaat daarin nog verder en vindt dat iedereen die stemrecht heeft ook het nieuws moet volgen (50%).

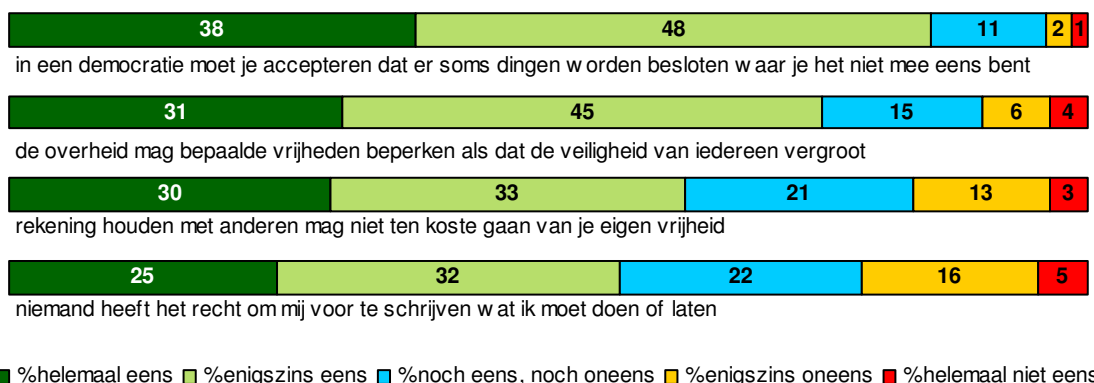
33 | *Betrokkenheid en verantwoordelijkheid*

Veel jongeren verwachten daarnaast wel een grote autonomie in wat zij kunnen doen en denken. Rekening houden met anderen mag voor de meerderheid niet ten koste gaan van je eigen vrijheid (63%). Ongeveer net zo veel jongeren vinden dat niemand het recht heeft om hen voor te schrijven wat ze moeten doen of laten (57%). Een ruime meerderheid begrijpt echter wel dat kunnen denken en doen wat je zegt niet automatisch betekent dat je je zin krijgt: 85% vindt dat je in een democratie moet accepteren dat er soms dingen worden besloten waar je het niet mee eens bent. Ook vindt 76% dat de overheid bepaalde vrijheden mag beperken als dat de veiligheid vergroot.

Hier is een tegenstelling zichtbaar: jongeren begrijpen dat je soms dingen moet accepteren waar je het niet mee eens bent, maar tegelijkertijd mag het niet ten koste gaan van de eigen vrijheid en moet men je niet vertellen wat je moet doen en laten. Wellicht begrijpen jongeren best dat democratie niet betekent dat je je nergens meer iets van aan hoeft te trekken, maar willen ze wel graag zelf de afweging kunnen maken waar de grens ligt.

³ Deze uitspraak is opmerkelijk gezien de lage opkomst van jongeren bij verkiezingen (bijv. gemeenteraad en Tweede Kamer 2006)

34 | Autonomie

In de onderstaande tabel hebben we de 'tevredenen' en de 'ontevredenen' over de democratie naast het gemiddelde gezet. De ongeïnteresseerden wijken het meest van het gemiddelde af, maar ook degenen die de democratie een onvoldoende geven wijken op alle stellingen in meer of mindere mate af. Hoe kleiner de belangstelling en hoe lager de tevredenheid, des te lager de betrokkenheid. De verschillen zijn het grootste wanneer het gaat om het idee dat iedereen die stemrecht heeft ook het nieuws moet volgen.

Tegelijkertijd geldt: hoe lager de interesse en hoe lager de tevredenheid, des te hoger de behoefte aan autonomie. Hierbij wijken de ontevredenen echter meer af dan de ongeïnteresseerden. Beide groepen vinden de gedachte dat je in een democratie moet accepteren dat er soms dingen worden besloten waar je het niet mee eens bent veel minder vanzelfsprekend dan gemiddeld. De ontevredenen vinden daarnaast veel minder vaak dat de overheid bepaalde vrijheden mag beperken als dat de veiligheid van iedereen vergroot. Ze vinden juist veel vaker dat rekening houden met anderen niet ten koste mag gaan van je eigen vrijheid.

35 | Houding ten opzichte van de samenleving, naar tevredenheid democratie en interesse (% eens)

	totaal	ontevredenen: rapportcijfer 5 of lager	ongeïnteresseerden: luistert niet of heeft geen belangstelling
<i>betrokkenheid en verantwoordelijkheid</i>			
• belangrijk dat mensen zich verdiepen in wat er speelt	78	71	64
• als je niet stemt, dan heb je geen recht van spreken	70	68	58
• ieder met stemrecht moet ook het nieuws volgen	50	40	29
<i>autonomie</i>			
• accepteren van besluiten waar je het niet mee eens bent	85	74	73
• overheid mag vrijheden beperken t.b.v. veiligheid	75	65	73
• rekening houden niet ten koste gaan van eigen vrijheid	63	70	62
• niemand mag voorschrijven wat te doen of laten	57	61	56

Hoe hoger jongeren opgeleid zijn, des te hoger hun betrokkenheid bij en verantwoordelijkheid voor de samenleving is. Hoger en middelbaar opgeleiden vinden het belangrijker om je te

verdiepen in wat er speelt dan lager opgeleiden. En hoe hoger jongeren opgeleid zijn, des te vaker zij onderschrijven dat wie niet stemt geen recht van spreken heeft en dat iedereen die stemrecht heeft het nieuws moet volgen.

36 | *Houding ten opzichte van de samenleving, naar opleidingsniveau (% eens)*

	totaal	lager opgeleid	middelbaar opgeleid	hoger opgeleid
<i>Betrokkenheid en verantwoordelijkheid</i>				
• belangrijk dat mensen zich verdiepen in wat er speelt	78	68	79	78
• als je niet stemt, dan heb je geen recht van spreken	70	62	68	72
• ieder met stemrecht moet ook het nieuws volgen	50	36	48	54
<i>Autonomie</i>				
• accepteren van besluiten waar je het niet mee eens bent	85	70	82	91
• overheid mag vrijheden beperken t.b.v. veiligheid	75	76	76	75
• rekening houden niet ten koste gaan van eigen vrijheid	63	72	64	59
• niemand mag voorschrijven wat te doen of laten	57	62	58	54

De mate van autonomie die men verwacht, stijgt juist naarmate het opleidingsniveau daalt. Hoe lager jongeren opgeleid zijn, des te vaker ze vinden dat rekening houden met anderen niet ten koste mag gaan van eigen vrijheid en dat niemand het recht heeft om ze voor te schrijven wat ze moeten doen of laten. Ook het idee dat je in een democratie moet accepteren dat er soms dingen worden besloten waar je het niet mee eens bent, wordt minder vaak onderschreven naarmate men lager opgeleid is. Er is één stelling waarbij jongeren van verschillende opleidingsniveaus niet van elkaar verschillen: de stelling dat de overheid bepaalde vrijheden mag beperken als dat de veiligheid van iedereen vergroot wordt breed onderschreven.

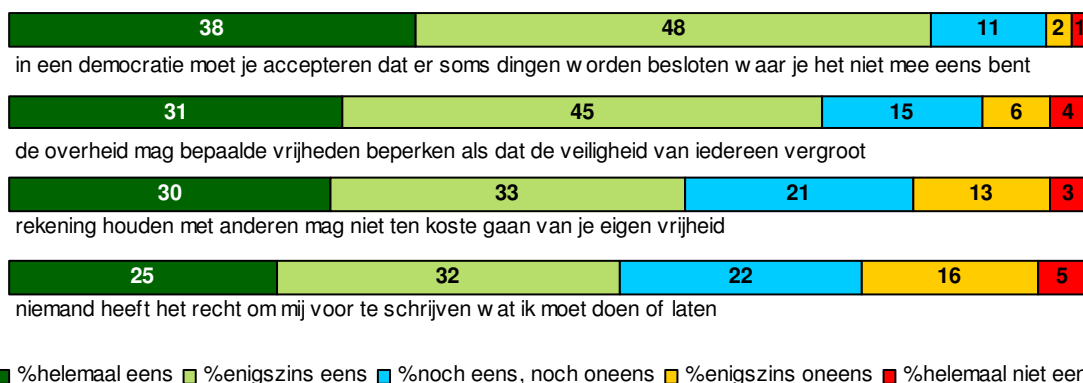
Ook tussen jongeren die in een geloof zijn opgevoed en degenen die dit niet zijn, bestaan verschillen. Jongeren die in een geloof zijn opgevoed, tonen een hogere betrokkenheid bij en verantwoordelijkheid voor de samenleving. Degenen die gelovig zijn opgevoed vinden het belangrijk zich te verdiepen in wat er in de buurt speelt, vinden vaker dat je in een democratie geen recht van spreken hebt als je niet stemt en dat iedereen die stemrecht heeft ook het nieuws moet volgen. Degenen die niet in een geloof zijn opgevoed verwachten juist wat meer autonomie; ze vinden minder vaak dat je in een democratie besluiten moet accepteren waar je het niet mee eens bent en vinden minder vaak dat de overheid vrijheden mag beperken ten behoeve van de veiligheid. Ook vinden ze vaker dat niemand het recht heeft om ze voor te schrijven wat ze moeten doen of laten.

3.4.2 *De mate van begrip en empathie voor anderen en andersdenkenden*

In het algemeen zijn jongeren bereid begrip en empathie voor anderen en andersdenkenden op te brengen. Bijna iedereen vindt dat je in een democratie moet accepteren dat andere mensen een andere mening hebben dan zij zelf (95%). Voor veel jongeren betekent respect voor de overtuigingen van een ander wel dat je ook in discussie gaat als je het er niet mee eens bent (71%). Een meerderheid vindt daarnaast dat iedereen voor zijn of haar mening uit mag komen, ook al kunnen anderen zich daardoor gekwetst voelen (60%). Ook het uitspreken van antidemocratische opvattingen wordt door een meerderheid als acceptabel gezien (65%).

Over de verschillende culturen in onze samenleving zijn de meningen verdeeld. De helft van de ondervraagde jongeren vindt dat onze samenleving interessanter wordt doordat er zoveel verschillende culturen zijn (53%), een kwart is het met deze stelling echter niet eens (26%).

37 | De mate van begrip en empathie voor anderen en andersdenkenden

Wanneer we specifiek kijken naar de ontevreden en ongeïnteresseerde groepen, blijkt dat beide groepen beduidend minder vaak de stelling onderschrijven dat onze samenleving interessanter is doordat er zoveel verschillende culturen zijn. De ongeïnteresseerden vinden daarnaast minder vaak dan gemiddeld dat respect voor andere overtuigingen ook inhoudt dat je in discussie gaat als je het er niet mee eens bent en dat je in een vrij land ook je antidemocratische opvattingen mag uitspreken.

38 | Begrip en empathie voor anderen en andersdenkenden, naar tevredenheid democratie en interesse (% eens)

	totaal	ontevredenen: rapportcijfer 5 of lager	ongeïnteresseerden: luistert niet of heeft geen belangstelling
• accepteren van andere mening	95	91	89
• respect andere overtuigingen betekent discussiëren	71	72	61
• mag je ook antidemocratische opvattingen uitspreken	65	67	54
• iedereen voor mening uit komen, ook al kwetst het	60	65	62
• samenleving is interessanter door verschillende culturen	53	35	38

Ook tussen andere groepen zijn verschillen zichtbaar. Jongeren die in een geloof zijn opgevoed zijn wat meer geneigd begrip en empathie voor anderen en andersdenkenden op te brengen. Ze vinden vaker dat de samenleving interessanter is door verschillende culturen. Degenen die niet in een geloof zijn opgevoed vinden juist vaker dat je in een democratie ook antidemocratische opvattingen mag hebben en dat iedereen voor zijn of haar mening mag uitkomen, ook al kan het anderen kwetsen.

39 | Begrip en empathie voor anderen en andersdenkenden, naar geloof (% eens)

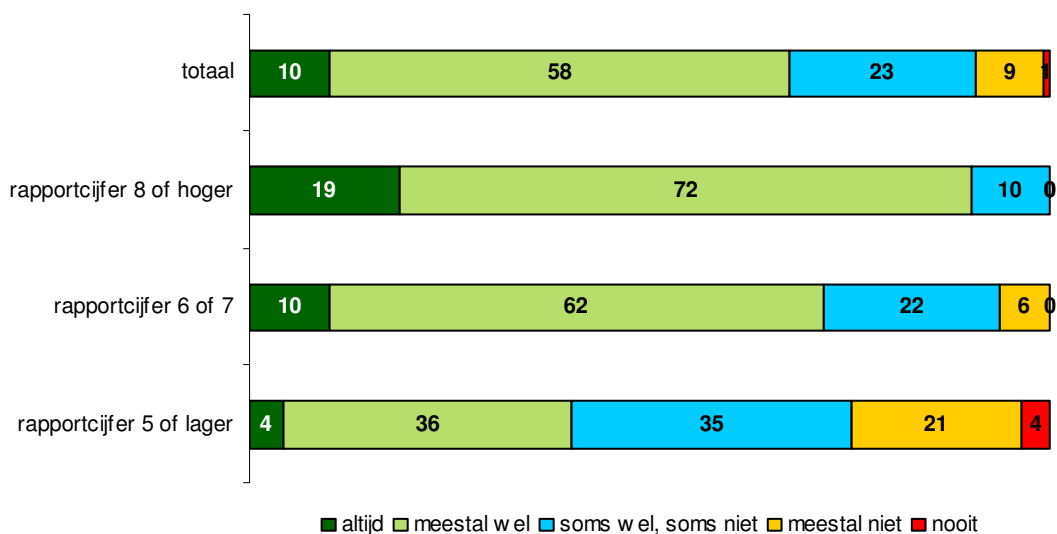
	totaal	wel in een geloof opgevoed	niet in een geloof opgevoed
• accepteren van andere mening	95	95	95
• respect andere overtuigingen betekent discussiëren	71	72	70
• mag je ook antidemocratische opvattingen uitspreken	65	61	69
• iedereen voor mening uit komen, ook al kwetst het	60	51	69
• samenleving is interessanter door verschillende culturen	53	57	49

Daarnaast geldt dat hoe hoger het opleidingsniveau is, des te groter het begrip en de empathie voor anderen en andersdenkenden. Hoger opgeleiden onderschrijven vaker de stelling dat je in een democratie moet accepteren dat andere mensen een andere mening hebben dan zichzelf, maar vinden ook vaker dat je antidemocratische opvattingen mag uitspreken en dat respect voor andere overtuigingen ook inhoudt dat je in discussie gaat als je het er niet mee eens bent. Deze groep vindt veel vaker dat onze samenleving interessanter is doordat er zoveel verschillende culturen zijn. Hoger opgeleide jongeren onderschrijven juist iets minder vaak het idee dat iedereen voor zijn of haar mening mag uitkomen, ook al kunnen anderen zich daardoor gekwetst voelen.

Verder vinden vrouwen vaker (59%) dan mannen (47%) dat onze samenleving interessanter is doordat er zoveel verschillende culturen zijn.

Een meerderheid vindt dus dat je de mening van anderen moet accepteren. Niet iedereen heeft echter het gevoel voor zijn of haar eigen mening uit te kunnen komen. Hoewel de meerderheid het gevoel heeft altijd of meestal wel voor zijn of haar mening uit te kunnen komen (67%), heeft een kwart soms wel en soms niet dat gevoel (24%) en heeft een kleinere groep meestal niet of zelfs nooit dat gevoel (9%).

40 | Heeft men het gevoel om voor je mening uit te kunnen komen, % naar rapportcijfer democratie

Degenen die niet tevreden zijn over de democratie (d.w.z. degenen die de democratie een rapportcijfer 5 of lager geven), hebben veel minder vaak dan gemiddeld het idee voor hun mening uit te kunnen komen: maar 40% heeft dit idee altijd of meestal wel. Degenen die de democratie in hoge mate waarderen (rapportcijfer 8 of hoger) denken juist bijna allemaal altijd of meestal wel voor hun mening uit te kunnen komen (90%). Het idee niet voor je mening uit te kunnen komen, lijkt dus een belangrijke reden voor ontevredenheid met de werking van de democratie in Nederland.

Aan degenen die soms wel en soms niet, meestal niet of nooit het gevoel hebben voor hun mening uit te kunnen komen, hebben we gevraagd over welke onderwerpen er volgens hen geen vrijheid van meningsuiting is in Nederland. De antwoorden zijn veelal gerelateerd aan racisme, allochtonen, buitenlanders, godsdienst en de islam in het bijzonder. Ook homoseksualiteit wordt een enkele keer als onderwerp genoemd.

De meeste antwoorden zijn gerelateerd aan andere culturen of geloven. We hebben daarom deze vraag over voor je mening uit durven komen gerelateerd aan de stelling dat onze samenleving interessanter is doordat er zoveel verschillende culturen zijn. Degenen die niet vinden dat onze samenleving interessanter is doordat er zoveel verschillende culturen zijn, voelen zich veel vaker beperkt in hun gevoel hun mening te kunnen uiten dan degenen die deze stelling wel onderschrijven (53% respectievelijk 80%).

41 | Heeft men het gevoel om voor je mening uit te kunnen komen, % mening over verschillende culturen

Wanneer we kijken naar de ontevreden en ongeïnteresseerde groepen, blijkt een kwart van de ontevredenen het idee te hebben meestal niet of zelfs nooit voor hun mening uit te kunnen komen (25%), terwijl dit gemiddeld 9% is. Bij de ongeïnteresseerden bestaat het idee maar iets vaker dan gemiddeld (11%).

De verschillen tussen andere groepen zijn bij deze vraag beperkt. Opvallend is wel dat hoger opgeleiden veel minder vaak het gevoel hebben dat zij niet uit kunnen komen voor hun

meningen, overtuigingen en gevoelens (6%) dan middelbaar opgeleiden (12%) en lager opgeleiden (11%).

3.5 Houding ten opzichte van de democratie

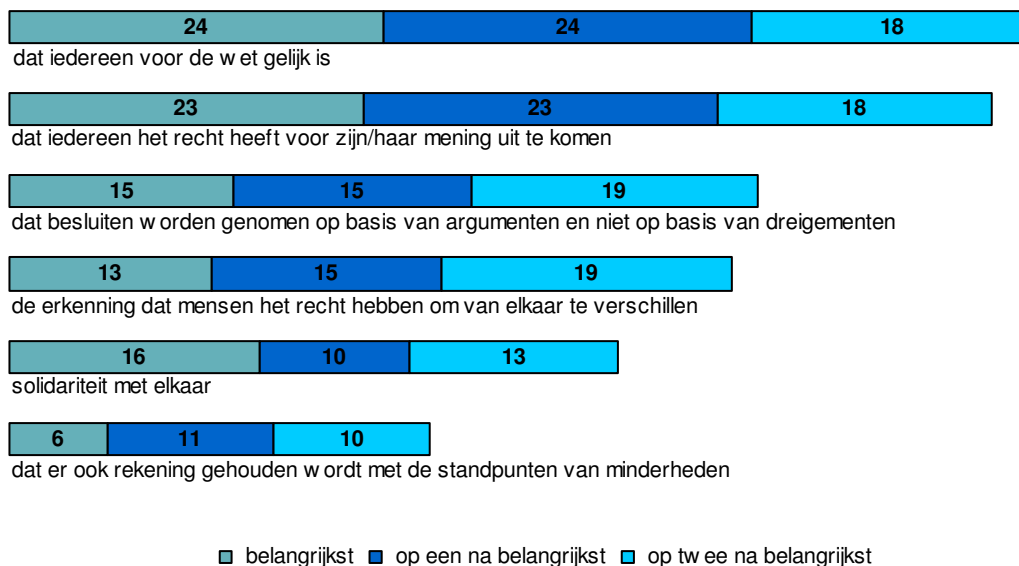
3.5.1 De mate waarin de jongeren democratie en haar specifieke waarden onderschrijven

Om te bepalen wat jongeren waarderen aan democratie, hebben we zes kenmerken van democratie voorgelegd. Ondervraagden hebben aangegeven welke drie kenmerken ze het belangrijkste vinden. Een van de belangrijkste kenmerken van democratie is voor jongeren dat iedereen voor de wet gelijk is (66%). Solidariteit met elkaar wordt daarentegen wat minder vaak genoemd (39%).

Ook het recht dat iedereen heeft om voor zijn of haar mening uit te komen wordt door veel jongeren als een belangrijk kenmerk gezien (64%). Bijna de helft noemt daarnaast de erkenning dat mensen het recht hebben om van elkaar te verschillen (47%). Dat er ook rekening wordt gehouden met de standpunten van minderheden wordt relatief weinig genoemd (27%).

Verder vindt ongeveer de helft een van de drie belangrijkste kenmerken van democratie dat besluiten worden genomen op basis van argumenten en niet op basis van dreigementen (48%).

42 | Het belangrijkste van het leven in een democratie is..., %

Vergeleken met het Nationaal Vrijheidsonderzoek 2007 is hier een aantal stellingen niet voorgelegd, maar de volgorde die de jongeren aanbrengen, komt grotendeels daarmee overeen. In het Vrijheidsonderzoek wordt eerst het recht genoemd om voor je mening uit te komen en daarna dat iedereen voor de wet gelijk is. Als derde en vierde komen ook daar de

stellingen dat besluiten worden genomen op basis van argumenten en de erkenning dat mensen het recht hebben van elkaar te verschillen.

De ontevredenen en ongeïnteresseerden wijken duidelijk af van het gemiddelde. Beide groepen noemen minder vaak als belangrijk dat iedereen voor de wet gelijk is en de erkenning dat mensen het recht hebben om van elkaar te verschillen. Ontevredenen noemen juist meer dan gemiddeld dat iedereen het recht heeft voor zijn of haar mening uit te komen. Ongeïnteresseerden noemen juist vaker solidariteit met elkaar.

43 | *Belangrijkste van het leven in een democratie, naar tevredenheid en interesse, gemiddelde (0=laag, 3=hoog)*

	totaal	ontevredenen: rapportcijfer 5 of lager	ongeïnteresseerden: luistert niet of heeft geen belangstelling
• dat iedereen voor de wet gelijk is	1,39	1,20	1,27
• dat iedereen het recht heeft voor zijn/haar mening uit te komen	1,32	1,55	1,34
• dat besluiten worden genomen op basis van argumenten en niet op basis van dreigementen	0,93	0,95	0,76
• de erkenning dat mensen het recht hebben om van elkaar te verschillen	0,88	0,74	0,72
• solidariteit met elkaar	0,82	0,76	0,96
• dat er ook rekening gehouden wordt met de standpunten van minderheden	0,51	0,55	0,43

Er zijn duidelijke verschillen naar opleidingsniveau. Hoger opgeleide jongeren hechten er relatief veel waarde aan dat mensen het recht hebben om van elkaar te verschillen en dat besluiten worden genomen op basis van argumenten en niet op basis van dreigementen (dit laatste geldt ook voor middelbaar opgeleiden). Lager opgeleide jongeren hechten relatief veel waarde aan het recht om voor je mening uit te kunnen komen.

44 | *Het belangrijkste van het leven in een democratie, gemiddelde score naar opleidingsniveau*

	totaal	lager opgeleid	middelbaar opgeleid	hoger opgeleid
• dat iedereen voor de wet gelijk is	1,39	1,38	1,36	1,41
• dat iedereen het recht heeft voor zijn/haar mening uit te komen	1,32	1,48	1,36	1,27
• dat besluiten worden genomen op basis van argumenten en niet op basis van dreigementen	0,93	0,74	0,92	0,97
• de erkenning dat mensen het recht hebben om van elkaar te verschillen	0,88	0,71	0,73	1,05
• solidariteit met elkaar	0,82	0,79	0,83	0,80
• dat er ook rekening gehouden wordt met de standpunten van minderheden	0,51	0,57	0,54	0,47

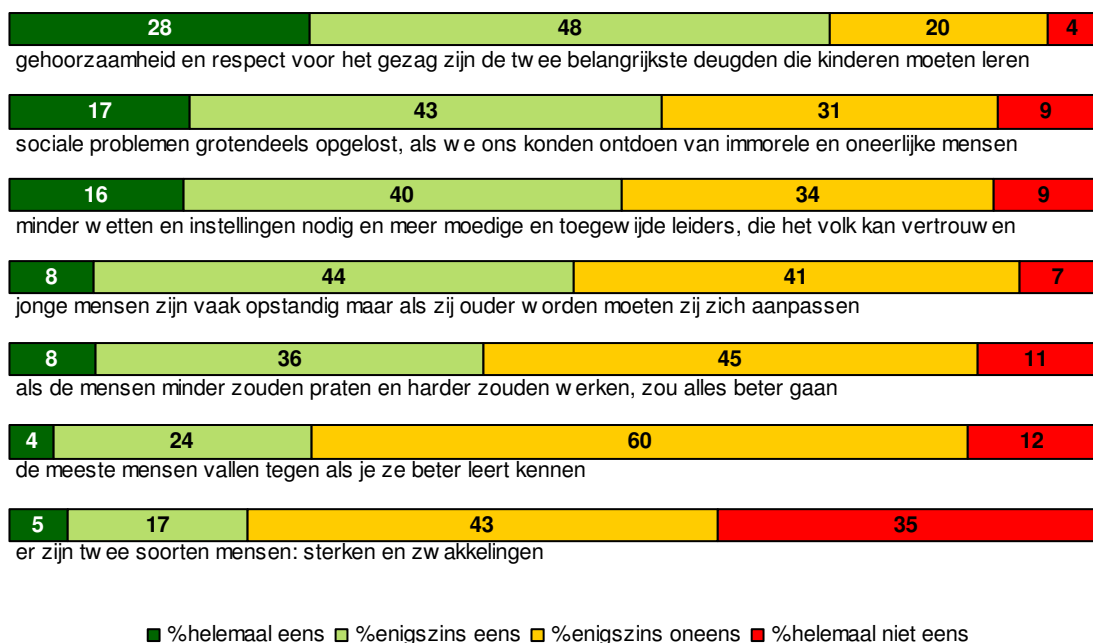
Ook tussen andere groepen zijn verschillen zichtbaar. Zo hechten mannen er relatief veel belang aan dat besluiten worden genomen op basis van argumenten en niet op basis van dreigementen. Vrouwen vinden het juist vaker belangrijk dat mensen het recht hebben om van elkaar te verschillen.

Verder vinden degenen die in een geloof zijn opgevoed het relatief belangrijk dat iedereen voor de wet gelijk is en dat er ook rekening gehouden wordt met de standpunten van minderheden. Jongeren die niet in een geloof zijn grootgebracht hechten er daarentegen veel belang aan dat iedereen het recht heeft voor zijn/haar mening uit te komen.

De F-schaal van Adorno (Adorno & Aron 1950) wordt wel gebruikt om autoritaire houdingen te meten. De originele schaal bevat in totaal 30 stellingen, voor dit onderzoek hebben we dit beperkt tot zeven⁴. Opmerkelijk is dat driekwart van de jongeren de stelling onderschrijft dat gehoorzaamheid en respect voor het gezag de twee belangrijkste deugden zijn die kinderen moeten leren (75%). Daarnaast vindt ongeveer de helft dat jonge mensen vaak opstandig zijn maar dat als zij ouder worden zij zich moeten aanpassen (52%).

Verder vindt de meerderheid dat onze sociale problemen grotendeels zouden zijn opgelost, als we ons op de een of andere manier konden ontdoen van immorele en oneerlijke mensen (60%). Veel minder jongeren vinden dat de meeste mensen tegenvallen als je ze beter leert kennen (28%) en dat er twee soorten mensen zijn: sterken en zwakkelingen (22%).

45 | Autoritaire houdingen, %

⁴ Welkenhuysen-Gybels (1998) heeft eerder deze schaal van zeven stellingen getest in België. Ook in ons onderzoek laden deze zeven stellingen van de F-schaal op één factor en de schaal van zeven items heeft een Cronbach's Alpha van 0,699.

Meer dan de helft van de jongeren onderschrijft een stelling die ook wel wordt gebruikt om fascistische sentimenten te meten: 57% vindt dat wat we nodig hebben minder wetten en instellingen zijn en meer moedige en toegewijde leiders, waar het volk vertrouwen in kan hebben. Daarnaast vindt 44% dat als de mensen minder zouden praten en harder zouden werken, alles beter zou gaan.

Jongeren die ontevreden zijn over de werking van de democratie of niet geïnteresseerd, onderschrijven de stellingen vaker dan gemiddeld. Beide groepen onderschrijven duidelijk vaker dan gemiddeld het idee dat onze sociale problemen grotendeels zouden zijn opgelost, als we ons op de één of andere manier konden ontdoen van immorele en oneerlijke mensen. Dat we minder wetten en instellingen nodig hebben en meer moedige en toegewijde leiders wordt vaker onderschreven door ontevreden jongeren. De ontevredenen (en in mindere mate de ongeïnteresseerden) onderschrijven daarnaast vaker de stelling dat de meeste mensen tegenvallen als je ze beter leert kennen en dat er twee soorten mensen zijn: sterken en zwakkelingen.

46 | *Autoritaire houdingen, % naar tevredenheid democratie en interesse*

	totaal	ontevredenen: rapportcijfer 5 of lager	ongeïnteresseerden: luistert niet of heeft geen belangstelling
• gehoorzaamheid en respect voor het gezag zijn de twee belangrijkste deugden die kinderen moeten leren	75	75	78
• sociale problemen grotendeels opgelost, als we ons konden ontdoen van immorele en oneerlijke mensen	60	68	68
• minder wetten en instellingen nodig en meer moedige en toegewijde leiders, die het volk kan vertrouwen	56	65	63
• jonge mensen zijn vaak opstandig maar als zij ouder worden moeten zij zich aanpassen	52	51	51
• als de mensen minder zouden praten en harder zouden werken, zou alles beter gaan	44	48	41
• de meeste mensen vallen tegen als je ze beter leert kennen	28	40	33
• er zijn twee soorten mensen: sterken en zwakkelingen	22	27	24
gemiddelde bevestiging stellingen F-schaal	48	53	51

Hoe lager het opleidingsniveau van jongeren is, des te meer men geneigd is de stellingen uit de F-schaal te onderschrijven. We hebben de gemiddelde bevestiging van zeven stellingen uit de F-schaal berekend. Van de lager opgeleiden is gemiddeld 59% het eens met de stellingen, bij de hoger opgeleiden is dit 42%. Lager opgeleide jongeren zijn het met alle stellingen dan ook vaker eens dan hoger opgeleiden. Het grootste verschil tussen lager en hoger opgeleiden zit in de stellingen dat de meeste mensen tegen vallen als je ze beter leert kennen (42% respectievelijk 20%), dat er twee soorten mensen zijn: sterken en zwakkelingen (31% respectievelijk 16%) en dat wat we nodig hebben minder wetten en instellingen zijn en meer moedige en toegewijde leiders, die het volk kan vertrouwen (76% respectievelijk 48%). Dit zijn eigenlijk dezelfde stellingen waarop ontevreden en ongeïnteresseerde jongeren sterk afwijken van het gemiddelde.

Opvallend is dat jonge mannen wat vaker dan jonge vrouwen de stellingen uit de F-schaal onderschrijven (gemiddelde bevestiging stellingen F-schaal respectievelijk 50% en 46%). Zo vinden mannen vaker dan vrouwen dat wat we nodig hebben minder wetten en instellingen zijn en meer moedige en toegewijde leiders, die het volk kan vertrouwen (63% respectievelijk 49%). Ook vinden mannen vaker dat als de mensen minder zouden praten en harder zouden werken, alles beter zou gaan (49% respectievelijk 38%).

Ook jongeren die in een geloof zijn grootgebracht scoren iets hoger op de stellingen van de F-schaal dan degenen bij wie dit niet het geval is (gemiddelde bevestiging stellingen F-schaal respectievelijk 49% en 47%).

47 | *Autoritaire houdingen, % naar kerkelijke gezindte*

	totaal	wel in een geloof opgevoed	niet in een geloof opgevoed
• gehoorzaamheid en respect voor het gezag zijn de twee belangrijkste deugden die kinderen moeten leren	75	80	71
• sociale problemen grotendeels opgelost, als we ons konden ontdoen van immorele en oneerlijke mensen	60	57	63
• minder wetten en instellingen nodig en meer moedige en toegewijde leiders, die het volk kan vertrouwen	56	59	54
• jonge mensen zijn vaak opstandig maar als zij ouder worden moeten zij zich aanpassen	52	56	47
• als de mensen minder zouden praten en harder zouden werken, zou alles beter gaan	44	48	39
• de meeste mensen vallen tegen als je ze beter leert kennen	28	25	31
• er zijn twee soorten mensen: sterken en zwakkelingen	22	21	22
gemiddelde bevestiging stellingen F-schaal	48	49	47

Degenen die gelovig zijn opgevoed zijn duidelijk wat meer gezagsgetrouw: ze vinden vaker dat als de mensen minder zouden praten en harder zouden werken, alles beter zou gaan (48% respectievelijk 39%), dat jongeren vaak opstandig zijn maar als zij ouder worden zij zich moeten aanpassen (56% respectievelijk 47%) en dat gehoorzaamheid en respect voor het gezag de twee belangrijkste deugden zijn die kinderen moeten leren (80% respectievelijk 71%). Ze hebben echter ook wat meer vertrouwen in mensen: ze vinden namelijk juist iets minder vaak dat de meeste mensen tegenvallen als je ze beter leert kennen (25% respectievelijk 31%).

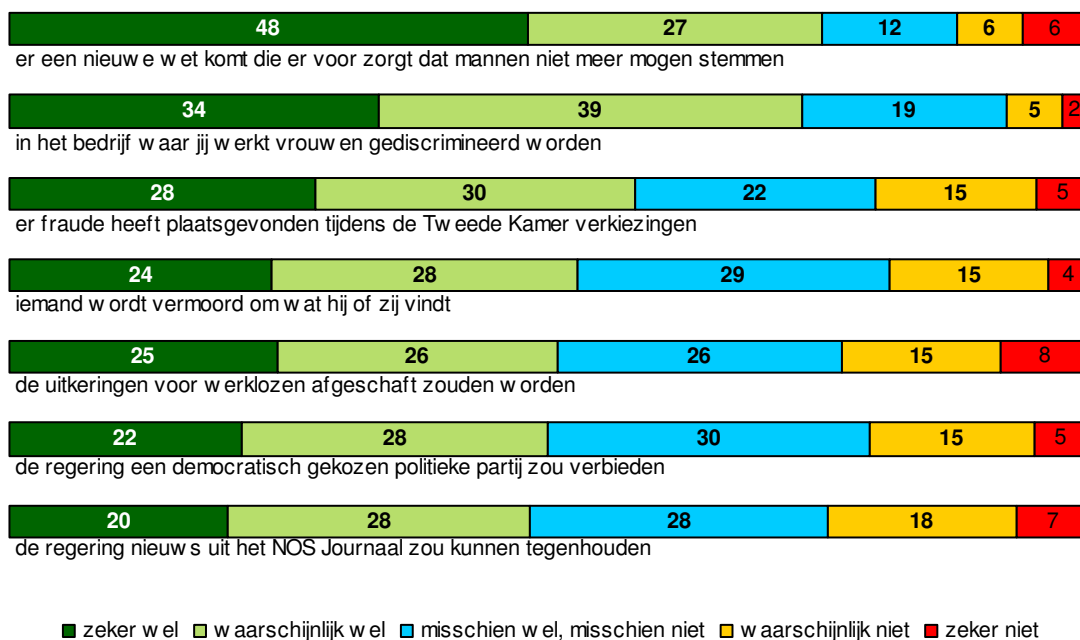
3.5.2 *De mate waarin jongeren bereid zijn democratie en haar waarden te verdedigen*

Zijn jongeren bereid ook daadwerkelijk iets voor de democratie te doen? We hebben ze een aantal mogelijke ontwikkelingen voorgelegd en gevraagd of zij denken dat ze iets zouden doen, als dit zou gebeuren. We hebben daarbij het voorbeeld gegeven van iets doen in de vorm van demonstreren, meedoen aan een handtekeningenactie of een brief schrijven.

Driekwart van de jongeren zegt inderdaad iets te zullen doen als er een nieuwe wet komt, die er voor zorgt dat mannen niet meer mogen stemmen (75%). Ook als er fraude heeft plaatsgevonden tijdens de Tweede Kamerverkiezingen zou een meerderheid in actie komen (58%). Bij andere schendingen van de democratie zou ongeveer de helft in actie komen: als

iemand wordt vermoord om wat hij of zij vindt (53%), als de regering een democratisch gekozen politieke partij zou verbieden (50%) en als de regering nieuws uit het NOS Journaal zou kunnen tegenhouden (49%).

48 | Denk je dat je iets zou doen als ..., %

Verder zou bijna driekwart tegen discriminatie van vrouwen op de eigen werkvloer iets doen (73%) en de helft als de uitkeringen voor werklozen afgeschaft zouden worden (51%).

De 'oudere' jongeren zijn wat meer bereid tot actie dan de 'jongere' jongeren. Ook hier hebben we weer een gemiddelde neiging tot actie berekend. 23-25 jarigen zijn minder dan 18-19 jarigen geneigd iets te doen als iemand wordt vermoord om wat hij of zij vindt (46% respectievelijk 60%), maar juist wat meer om in actie te komen als er een nieuwe wet komt die er voor zorgt dat mannen niet meer mogen stemmen (79% respectievelijk 71%), als er fraude heeft plaatsgevonden tijdens de Tweede Kamerverkiezingen (62% respectievelijk 55%) en als de regering nieuws uit het NOS Journaal zou kunnen tegenhouden (50% respectievelijk 44%).

49 | Denk je dat je iets zou doen als ..., % naar leeftijd

	totaal	18-19 jaar	20-22 jaar	23-25 jaar
• er een nieuwe wet komt, die er voor zorgt dat mannen niet meer mogen stemmen	75	71	74	79
• in het bedrijf waar jij werkt vrouwen gediscrimineerd worden	73	72	74	74
• er fraude heeft plaatsgevonden tijdens de Tweede Kamer verkiezingen	58	55	56	62
• iemand wordt vermoord om wat hij of zij vindt	53	60	55	46
• de uitkeringen voor werklozen afgeschaft zouden worden	51	49	52	51
• de regering een democratisch gekozen politieke partij zou verbieden	50	51	48	51
• de regering nieuws uit het NOS Journaal zou kunnen tegenhouden	48	44	49	50
gemiddelde neiging tot actie	58	57	58	59

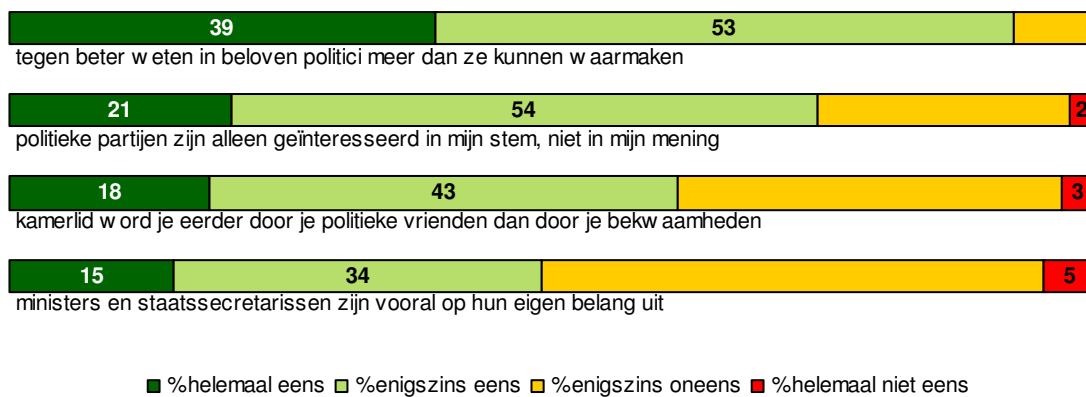
Hoger opgeleiden blijken voor andere zaken in actie te komen dan lager opgeleiden. Lager opgeleide jongeren geven aan eerder dan hoger opgeleiden in actie te komen tegen onrecht: als iemand wordt vermoord om wat hij of zij vindt (64% respectievelijk 47%) en als de uitkeringen voor werklozen afgeschaft zouden worden (59% respectievelijk 49%). Ze komen juist minder snel in actie als de regels van het democratische proces ondermijnd worden: als er een nieuwe wet komt die er voor zorgt dat mannen niet meer mogen stemmen (68% respectievelijk 81%), als de regering nieuws uit het NOS Journaal zou kunnen tegenhouden (37% respectievelijk 51%) en als er fraude heeft plaatsgevonden tijdens de Tweede Kamer verkiezingen (48% respectievelijk 59%).

In het algemeen zijn mannen iets meer geneigd wat te doen als er democratische principes geschonden worden dan vrouwen (gemiddelde neiging tot actie voor mannen is 59%, voor vrouwen 57%). Opvallend is dat mannen eerder dan vrouwen in actie zouden komen wanneer er een nieuwe wet komt, die er voor zorgt dat mannen niet meer mogen stemmen (82% respectievelijk 69%), terwijl ze juist minder in actie zouden komen als er in hun bedrijf vrouwen gediscrimineerd worden (67% respectievelijk 80%).

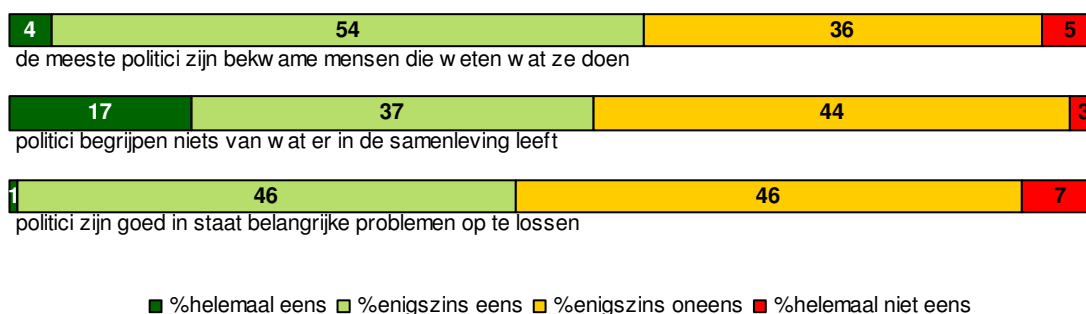
3.6 Houding ten opzichte van de autoriteiten

3.6.1 Vertrouwen in de politiek

Wanneer gevraagd wordt naar vertrouwen in de moraal van politici en de politiek laten jongeren zich kritisch uit. Bijna iedereen heeft het gevoel dat politici tegen beter weten in meer beloven dan ze kunnen waarmaken (92%). Driekwart vindt daarnaast dat politieke partijen alleen geïnteresseerd zijn in hun stem, niet in hun mening (74%) en eveneens een meerderheid stelt dat je eerder kamerlid wordt door je politieke vrienden dan door je bekwaamheden (61%). De helft vindt dat ministers en staatssecretarissen vooral op hun eigen belang uit zijn (49%).

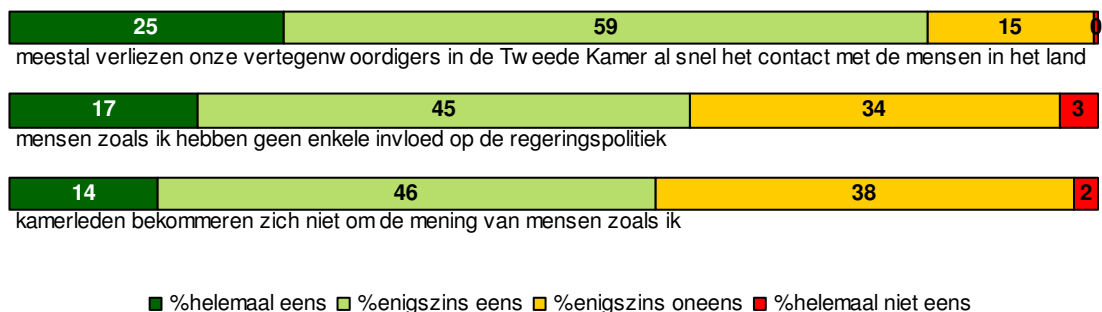
50 | *Vertrouwen in de moraal van de politiek*

Ook over de competentie van politici bestaan twijfels. Meer dan de helft van de jongeren vindt dat politici niets begrijpen van wat er in de samenleving leeft (54%). Een krappe meerderheid vindt wel dat de meeste politici bekwame mensen zijn die weten wat ze doen (58%) en bijna de helft vindt dat politici goed in staat zijn belangrijke problemen op te lossen.

51 | *Vertrouwen in de competentie van de politici*

Ook heeft een ruime meerderheid het idee dat de vertegenwoordigers in de Tweede Kamer meestal al snel het contact met de mensen in het land verliezen (84%). Hun eigen invloed achten zij beperkt: de meerderheid vindt dat mensen zoals zij geen enkele invloed hebben op de regeringspolitiek (62%) en dat Kamerleden zich niet bekommeren om de mening van mensen zoals zij (59%).

52 | Politiek en de (gewone) mensen

Jongeren zijn dus kritisch over de politiek. De vraag is of zij minder vertrouwen in de politiek hebben dan de rest van de bevolking. Een aantal decennia geleden hadden jongeren meer vertrouwen in de politiek dan ouderen, maar dit verschil lijkt te zijn afgenomen (zie bijvoorbeeld Dalton, 2004 en Van der Brug en Van Praag nog te verschijnen). In onderzoek van de Universiteit van Amsterdam/ASCoR uit november 2006 is vertrouwen in moraliteit en competentie van politici gemeten met dezelfde stellingen als in dit onderzoek. Dit onderzoek wijst uit dat er in Nederland in het algemeen geen relatie is tussen politiek vertrouwen en leeftijd (Adriaansen 2007). Ten behoeve van dit onderzoek hebben we in het onderzoek uit november 2006 meer specifiek de groep 18-25 jarigen vergeleken met de overige stemgerechtigden. Verschillen bleken niet significant te zijn. We kunnen er dus van uitgaan dat jongeren even kritisch over politiek zijn als andere volwassenen.

Opvallend is wel dat het politiek vertrouwen onder de 'oudere' jongeren systematisch hoger is dan onder de 'jongere' jongeren. De oudste groep beantwoordt alle tien statements op het gebied van vertrouwen positiever dan de andere groepen. Dit geldt zowel voor het vertrouwen in de moraal van politici, in de competentie van politici en voor het idee dat zij de (gewone) mensen vertegenwoordigen. Eerder zagen we al dat de oudere groep jongeren meer geïnteresseerd is in politiek. Kennelijk vindt er een belangrijk deel van de politieke socialisatie plaats in de eerste jaren van de volwassenheid. Jongeren mogen voor het eerst stemmen en gaan zich er kennelijk langzaam meer voor interesseren in die eerste jaren. Dit suggereert een verband tussen het kiesrecht krijgen en interesse ontwikkelen aan de ene kant en toenemend vertrouwen in politici aan de andere kant.

Jongeren die ontevreden zijn over het functioneren van de democratie, maar ook ongeïnteresseerde jongeren geven op alle stellingen negatievere antwoorden. Beide groepen zijn zowel wat betreft de moraal, de competentie en het vermogen van politici om gewone mensen te begrijpen zeer negatief. Beide groepen hebben een beeld van politici die op hun eigen belang uit zijn, aan vriendjespolitiek doen, niet begrijpen van wat er in de samenleving speelt en zich niet bekommeren om de mening van mensen zoals zij.

53 | Politiek vertrouwen, naar tevredenheid democratie en interesse (%eens)

	totaal	ontevredenen: rapportcijfer 5 of lager	ongeïnteresseerden: luistert niet of heeft geen belangstelling
<i>Moraal</i>			
• tegen beter weten beloven politici meer dan waarmaken	92	96	97
• partijen alleen geïnteresseerd stem, niet in mening	74	94	86
• kamerlid eerder door vrienden dan door bekwaamheden	61	84	71
• ministers en staatssecretarissen op eigen belang uit	49	75	69
<i>Competentie</i>			
• meeste politici bekwame mensen die weten wat ze doen	58	32	49
• politici begrijpen niets van wat er in de samenleving leeft	54	81	69
• politici goed in staat belangrijke problemen op te lossen	47	23	33
<i>Politiek en de (gewone) mensen</i>			
• vertegenwoordigers verliezen snel contact met mensen	84	93	94
• mensen zoals ik geen enkele invloed op politiek	62	79	81
• kamerleden niet voor mening van mensen zoals ik	59	84	79

Ook tussen andere groepen bestaan duidelijke verschillen. Hoger opgeleiden zijn positiever ten opzichte van de politiek dan lager opgeleiden. Hoger opgeleiden hebben veel meer vertrouwen in de moraal van politici dan de overige jongeren. Met name middelbaar opgeleiden laten zich op alle items in relatie tot moraal erg kritisch uit over de politiek. Middelbaar en lager opgeleiden hebben met name vaker dan hoger opgeleiden het idee dat partijen alleen geïnteresseerd zijn in hun stem en niet in hun mening en dat ministers en staatssecretarissen vooral op hun eigen belang uit zijn.

Ook over de competentie van politici zijn middelbaar opgeleiden en in mindere mate lager opgeleiden zeer kritisch. Vooral het idee dat politici niets begrijpen van wat er in de samenleving leeft, speelt veel vaker onder lager en middelbaar opgeleiden dan onder hoger opgeleiden.

Ten slotte hebben vooral middelbaar opgeleiden, maar ook lager opgeleiden vaak niet het idee dat politici de (gewone) mensen vertegenwoordigen. Het idee dat mensen zoals zij geen enkele invloed op de regeringspolitiek hebben, wordt door iets minder dan de helft van de hoger opgeleiden onderschreven, maar door een meerderheid van de middelbaar en lager opgeleiden onderschreven. Voor het idee dat kamerleden zich niet bekommeren om de mening van mensen zoals zij, geldt ongeveer hetzelfde: de helft van de hoger opgeleiden is het er mee eens, maar bijna driekwart van middelbaar en lager opgeleiden stemt hiermee in.

54 | Politiek vertrouwen, naar opleidingsniveau (% eens)

	totaal	lager opgeleid	middelbaar opgeleid	hoger opgeleid
<i>Moraal</i>				
• tegen beter weten beloven politici meer dan waarmaken	92	92	95	90
• partijen alleen geïnteresseerd stem, niet in mening	74	79	82	67
• kamerlid eerder door vrienden dan door bekwaamheden	61	62	68	56
• ministers en staatssecretarissen op eigen belang uit	49	56	62	36
<i>Competentie</i>				
• meeste politici bekwame mensen die weten wat ze doen	58	54	49	67
• politici begrijpen niets van wat er in de samenleving leeft	54	72	66	39
• politici goed in staat belangrijke problemen op te lossen	47	58	40	50
<i>Politiek en de (gewone) mensen</i>				
• vertegenwoordigers verliezen snel contact met mensen	84	83	91	79
• mensen zoals ik geen enkele invloed op politiek	62	73	73	52
• kamerleden niet voor mening van mensen zoals ik	59	66	72	47

Het zou kunnen dat het verschil in vertrouwen tussen de leeftijdscategorieën door opleiding wordt veroorzaakt. Het opleidingsniveau stijgt namelijk met de leeftijd. Dit komt waarschijnlijk doordat hoe ouder men wordt, des te meer opleiding iemand kan hebben gevolgd. We hebben daarom nagekeken of het verschil in vertrouwen tussen de leeftijdscategorieën door opleiding wordt veroorzaakt. Dit is niet het geval. Ook wanneer we bijvoorbeeld alleen kijken naar lager opgeleiden van verschillende leeftijdscategorieën zien we dezelfde verhoudingen.

Opvallend is dat gelovig opgevoede jongeren geen significant hoger vertrouwen hebben in de moraal van politici, maar wel in de competentie en ze hebben meer het idee dat politici de (gewone) mensen vertegenwoordigen. Zo hebben religieus opgevoede jongeren minder vaak het idee dat politici niets begrijpen van wat er in de samenleving leeft (50% respectievelijk 58%) en vaker het idee dat politici goed in staat belangrijke problemen op te lossen (50% respectievelijk 43%). Daarnaast denken ze minder vaak dat mensen zoals zij geen enkele invloed op politiek hebben (59% respectievelijk 66%) en dat kamerleden niet opkomen voor mening van mensen zoals zij (54% respectievelijk 65%).

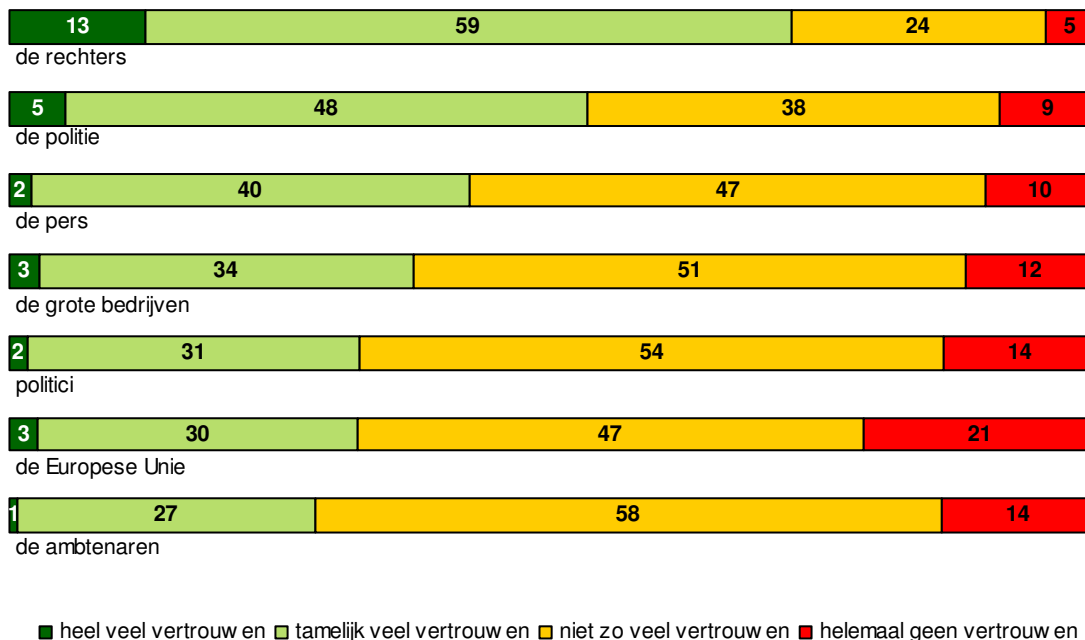
3.6.2 Vertrouwen in instituties

Wanneer we politiek als instituut vergelijken met andere instituties krijgt de politiek erg weinig vertrouwen. 32% van de jongeren heeft heel veel of tamelijk veel vertrouwen in politici. Alleen ambtenaren (28%) en de Europese Unie (32%) krijgen evenveel of minder vertrouwen. Rechters krijgen van een meerderheid het vertrouwen (72%) evenals de politie (53%). Maar ook de pers (42%) en grote bedrijven (37%) scoren beter dan politici.

Deze cijfers lijken zorgwekkend, maar hoe verhouden ze zich tot het vertrouwen bij andere leeftijdsgroepen? Wat betreft de evaluatie van politici ten opzichte van andere instituties zijn jongeren echter niet afwijkend van de rest van de bevolking en ook wijkt Nederland hierin niet af van vergelijkbare westerse democratieën. Sterker nog, het vertrouwen in de politiek was in

Nederland altijd erg hoog, maar dat is de afgelopen jaren 'rechtgetrokken' waardoor Nederland nu vergelijkbaar is met andere westerse landen (Dalton 2004).

55 | *Vertrouwen in instituties*

Overigens hebben diegenen die niet zo veel of helemaal geen vertrouwen in politici hebben, ook in andere instituties minder vertrouwen dan degenen die heel veel of tamelijk veel vertrouwen in politici hebben.

56 | *Vertrouwen in instituties, % naar vertrouwen in politici*

	totaal	vertrouwen in politici	
		heel veel of tamelijk veel	niet zo veel of helemaal geen
<i>heel veel of tamelijk veel vertrouwen in</i>			
• de rechters	72	93	61
• de politie	53	78	42
• de pers	42	58	35
• de grote bedrijven	37	60	26
• de Europese Unie	32	61	18
• de ambtenaren	28	56	15

Het ligt dan ook voor de hand dat hoger opgeleiden niet alleen meer vertrouwen in de politiek hebben, maar ook in andere instituties. Wanneer we naar de aparte instituties kijken is het vertrouwen van hoger opgeleiden in alle instituties hoger dan onder lager en middelbaar opgeleiden. Ook de verschillen tussen wel en niet gelovig opgevoede jongeren passen binnen dit plaatje. Gelovig opgevoede jongeren hebben niet alleen meer vertrouwen in de politiek, maar ook in andere instituties.

Vrouwen hebben in de meeste instituties meer vertrouwen dan mannen. Mannen hebben significant minder vertrouwen in rechters (69% respectievelijk 75%), de politie (47% respectievelijk 59%) en politici (27% respectievelijk 37%), maar juist meer in grote bedrijven (42% respectievelijk 32%).

Ook de economie kan als instituut worden gezien. De meerderheid van de jongeren waardeert de huidige situatie als zeer goed of tamelijk goed.

57 | Evaluatie van de huidige economische situatie

Jongeren die niet zo veel of helemaal geen vertrouwen in politici hebben, evalueren de economie overigens ook slechter dan degenen die heel veel of tamelijk veel vertrouwen in politici hebben.

58 | Evaluatie van de economie, % naar vertrouwen in politici

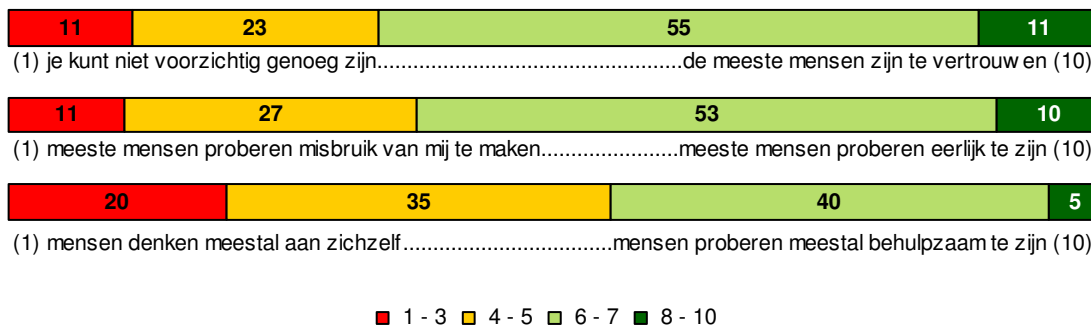
	totaal	vertrouwen in politici	
		heel veel of tamelijk veel	niet zo veel of helemaal geen
<i>evaluatie economie</i>			
• zeer goed of tamelijk goed	56	81	44
• niet goed niet slecht, tamelijk slecht, zeer slecht	44	19	56

3.6.3 Vertrouwen in andere mensen

Er is dus duidelijk een positieve relatie zichtbaar tussen vertrouwen in de politiek en vertrouwen in andere instituties. De vraag is of degenen die weinig vertrouwen hebben in politici, ook weinig vertrouwen hebben in andere mensen.

Allereerst blijkt tweederde van de jongeren wel het idee te hebben dat de meeste mensen te vertrouwen zijn (66%) en vindt *niet* dat je niet voorzichtig genoeg kan zijn. Ook vinden de meeste jongeren dat de meeste mensen proberen eerlijk te zijn (63%) en ontkent dat ze misbruik van je proberen te maken. Minder dan de helft denkt echter dat mensen meestal proberen behulpzaam te zijn (45%), meer jongeren denken dat mensen eerder aan zichzelf denken.

59 | Vertrouwen in andere mensen

Degenen die heel veel of tamelijk veel vertrouwen in politici hebben, blijken inderdaad ook meer vertrouwen in andere mensen te hebben. Bij alle stellingen is het verschil ongeveer even groot.

60 | Vertrouwen in andere mensen, gemiddelde naar vertrouwen in politici

	totaal	vertrouwen in politici	
		heel veel of tamelijk veel	niet zo veel of helemaal geen
• Denk je, in het algemeen, dat de meeste mensen te vertrouwen zijn (10), of dat je niet voorzichtig genoeg kunt zijn in de omgang met mensen (1)?	5,8	6,2	5,6
• Denk je dat de meeste mensen zouden proberen misbruik van je te maken als zij daartoe de kans krijgen (1), of zouden zij proberen eerlijk te zijn (10)?	5,7	6,1	5,6
• Denk je dat mensen meestal behulpzaam proberen te zijn (10) of denk je dat zij meestal aan zichzelf denken (1)?	5,0	5,5	4,8

4 Democratisch gedrag

4.1 Inleiding

Nadat we hebben gevraagd naar de kennis over hoe democratie werkt en de houding ten opzichte van democratie, is ten slotte ingegaan op democratische vaardigheden. Met andere woorden, in hoeverre gedraagt men zich als 'democratisch burger'? De veronderstelling hierbij is dat democratisch gedrag met kennis en houding samenhangt. Wie begrijpt hoe democratie in elkaar steekt en ook een positieve houding heeft, zal geneigd zijn ook vaker politiek actief te zijn. Het omgekeerde is ook denkbaar: wie negatief tegenover democratie staat kan daarin aanleiding zien om iets te willen veranderen.

Democratisch gedrag gaat ook over de manier waarop je je mening vormt, hoe je de betrouwbaarheid van (politieke) informatie beoordeelt en hoeveel rekening je in discussies houdt met de opvattingen en verwachtingen van anderen.

In paragraaf 4.2 onderzoeken we in hoeverre jongvolwassenen een kritische houding hebben. Hierbij gaat het om de mate waarin zij in staat zijn de waarde van informatie te beoordelen (zoals de mate waarin men bij een bepaald onderwerp verschillende informatiebronnen serieus neemt), een eigen mening te vormen (zoals de bereidheid om af te wijken van opvattingen van anderen) en kritisch na te denken over de eigen opvattingen (bijvoorbeeld: hoe belangrijk vindt men het om vast te houden aan eenmaal ingenomen standpunten).

De volgende paragraaf (4.3) gaat over empathie. We onderzoeken of jongeren openstaan voor andere opvattingen, bijvoorbeeld als die lijnrecht tegenover de eigen opvattingen staan. Zijn er gedeelde, algemeen aanvaarde normen en waarden waarop iedereen die aan een discussie deelneemt zich wil houden? Ook gaat het hier om het begrip voor de tegenstrijdigheid van verschillende belangen. Wat is goed voor mij, voor de groep waartoe ik behoor en voor de samenleving als geheel, en hoe kunnen die met elkaar in evenwicht komen?

Ten slotte kijken we in paragraaf 4.4 naar de inschatting die jongeren maken hoe effectief het is om je actief met politiek en democratie te bemoeien. Welke invloed kun je uitoefenen op politiek en maatschappij en aan wat voor soort activiteiten moet je dan denken?

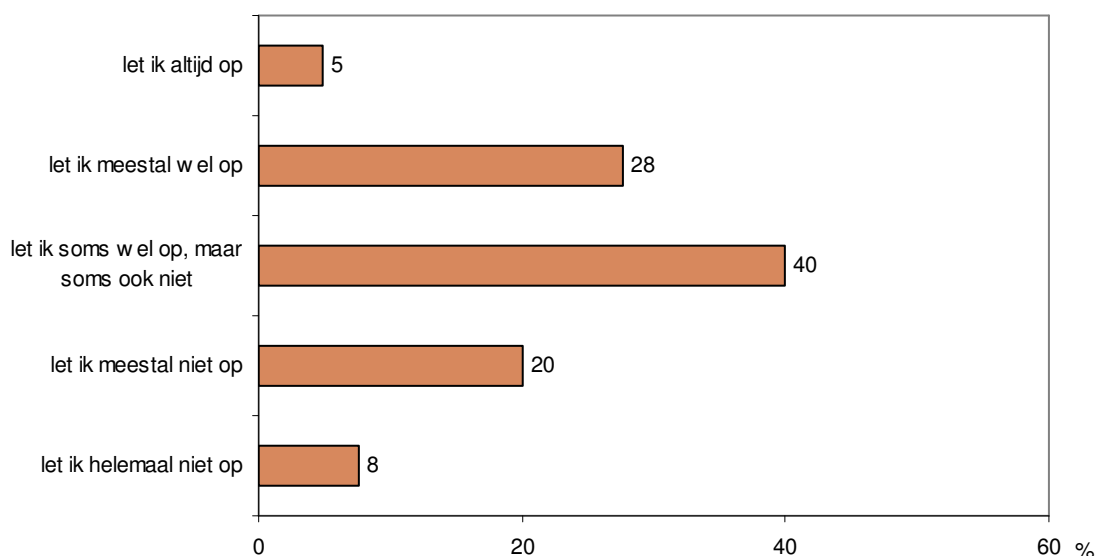
4.2 Kritische houding

Informatie over politiek is allang niet meer voorbehouden aan de 'serieuze' media, zoals dagbladen en de tv-journaals. Zowel via internet (websites, weblogs) als via shownieuws of amusementsprogramma's op televisie is dergelijke informatie nu ook te krijgen. De snelheid waarmee nieuws naar buiten komt, maakt het ook moeilijker de betrouwbaarheid ervan te controleren. Bovendien kan het door de context waarin het nieuws wordt gebracht lastiger worden feiten en meningen van elkaar te onderscheiden.

4.2.1 Betrouwbaarheid van het nieuws

Informatie over politiek kan van heel veel verschillende bronnen komen. We hebben de vraag voorgelegd in hoeverre jongeren erop letten van wie de informatie afkomstig is.

61 | Hoe goed let je op van wie informatie over politiek afkomstig is?

Van de ondervraagden geeft 40% aan soms wel en soms niet te letten op de bron van politieke informatie. De uitersten worden weinig gekozen: aan de ene kant let 5% altijd op wie de bron is, terwijl 8% hier helemaal niet op let. We zien dat 28% meestal wel hierop let en 20% meestal niet. Er wordt over het algemeen dus niet heel veel aandacht gegeven aan de bron van de politieke informatie.

In onderstaande tabel is weergegeven of er verschillen zijn naar leeftijd en opleidingsniveau in de mate waarin erop gelet wordt van wie de informatie afkomstig is.

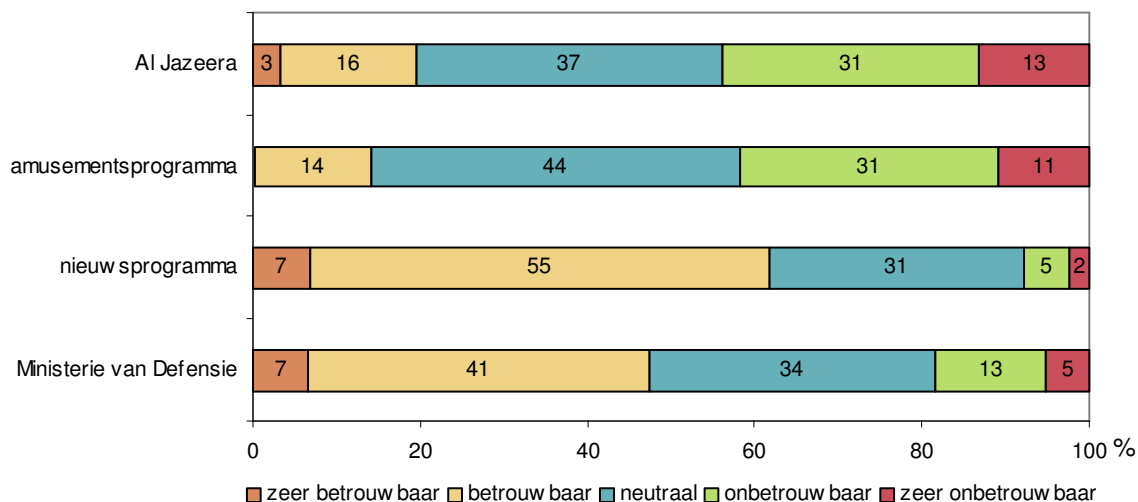
62 | Van wie is de informatie afkomstig, naar leeftijdsgroep en opleidingsniveau

	18-19 jaar	20-22 jaar	23-25 jaar	lager opgeleid	middelbaar opgeleid	hoger opgeleid
	%	%	%	%	%	%
• altijd	3	5	6	1	2	9
• meestal wel	23	22	36	15	17	40
• soms wel, soms niet	40	45	36	42	46	34
• meestal niet	21	22	17	31	23	16
• helemaal niet	13	7	5	11	13	2

We zien grote verschillen naar opleidingsniveau: terwijl van de lager opgeleiden 16% altijd of meestal oplet waar het nieuws vandaan komt, is dit onder hoger opgeleiden 48%. Ook naarmate men ouder wordt, is er een meer kritische kijk op waar de informatie vandaan komt. Van de 18-19 jarigen geeft 26% aan meestal of altijd aandacht te besteden aan de bron, vergelijking met 42% van de 23-25 jarigen.

We hebben dit nader toegespitst door te vragen in hoeverre hetzelfde nieuwsbericht betrouwbaar of onbetrouwbaar wordt geacht afhankelijk van de bron waarvan het afkomstig is. Maakt het uit of nieuws over de missie in Uruzgan wordt gebracht door Al Jazeera, door een amusementsprogramma, een nieuwsprogramma of het Ministerie van Defensie? In onderstaande tabel is weergegeven hoe betrouwbaar men het nieuws in die vier gevallen vindt.

63 | Betrouwbaarheid van het nieuws 'De Nederlandse missie in Uruzgan is een groot succes'

Het minst betrouwbaar wordt het nieuws geacht als het afkomstig is van Al Jazeera, 44% vindt het in dat geval onbetrouwbaar of zeer onbetrouwbaar. Een bijna even groot deel (42%) kiest ook voor zeer onbetrouwbaar of onbetrouwbaar als men het hoort via een amusementsprogramma. Wanneer het nieuws gebracht wordt door een nieuwsprogramma, vindt 62% het daarentegen betrouwbaar of zeer betrouwbaar en ook berichten van het Ministerie van Defensie worden door 48% als betrouwbaar of zeer betrouwbaar gezien. Met

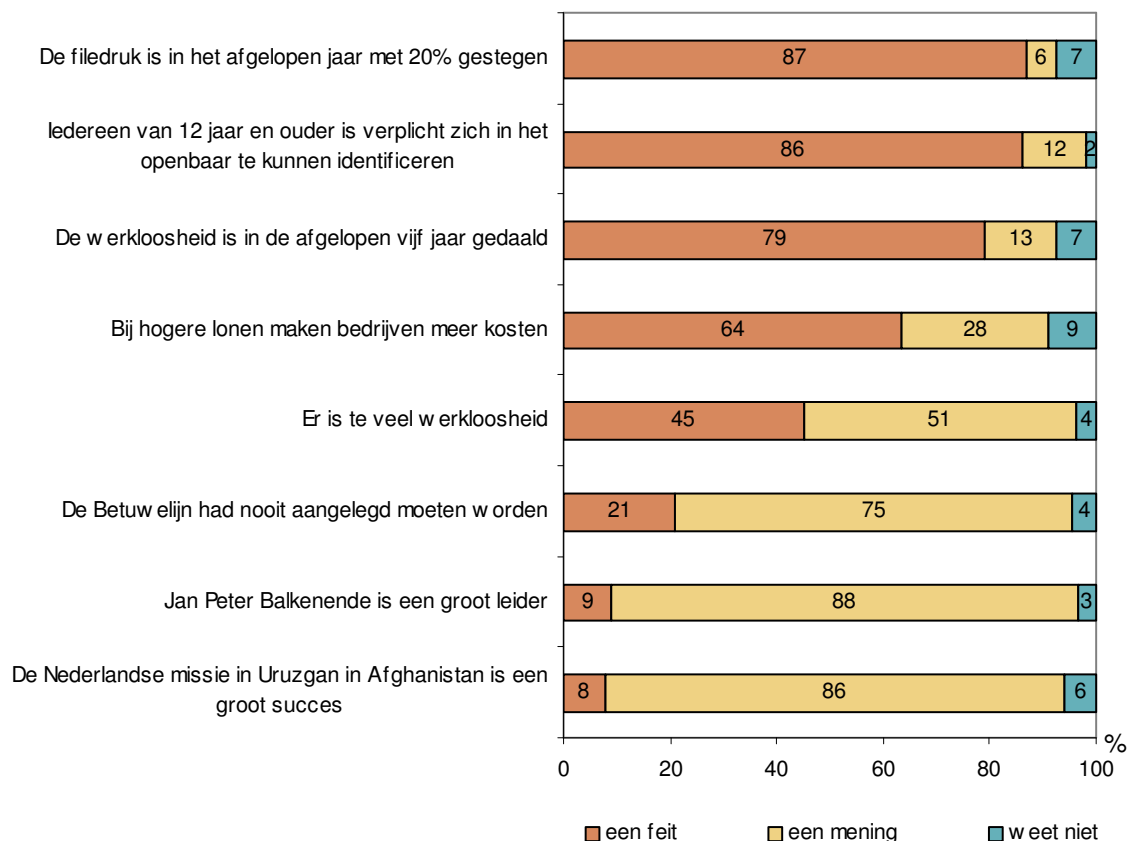
andere woorden: een ministerie dat rechtstreeks bij dit 'nieuws' betrokken, is wordt eerder vertrouwd dan de nieuwszender in de regio, Al Jazeera. Opvallend is dat bij alle nieuwsbronnen een aanzienlijk deel van de ondervraagden (tussen de 31 en 44%) een neutrale houding heeft: noch betrouwbaar, noch onbetrouwbaar.

Onder de groep met een religieuze achtergrond wordt de betrouwbaarheid van het Ministerie van Defensie nog hoger ingeschat (52%). Amusementsprogramma's krijgen het minste krediet onder hoger opgeleiden: 48% vindt informatie over Uruzgan uit die bron (zeer) onbetrouwbaar. De nieuwsprogramma's worden zeer breed als betrouwbaar gezien en met name lager opgeleiden (71%) geven aan de informatie (zeer) betrouwbaar te vinden.

4.2.2 Feit of mening?

De informatie die uit verschillende bronnen komt, kan betrekking hebben op feitelijke gebeurtenissen of cijfers of de mening van een persoon of groep vertegenwoordigen. Zijn de ondervraagden in staat deze uit elkaar te houden? We hebben acht stellingen voorgelegd met de vraag: feit of mening?

64 | Feit of mening?

Drie stellingen worden door een grote meerderheid als feit aangeduid: daling van de werkloosheid (79%), de identificatieplicht voor iedereen van 12 jaar en ouder (86%) en de

toename van de filedruk (87%). Het grootste deel van de respondenten weet dat de stellingen over het leiderschap van Jan Peter Balkenende (88%), de missie in Uruzgan (86%) en de aanleg van de Betuwelijn (75%) meningen zijn.

Iets meer twijfel is er over de stelling dat bedrijven meer kosten hebben als de lonen hoger zijn. Van de ondervraagden geeft 64% aan dat dit een feit is, maar 9% weet het niet en 28% vindt dat dit een mening is. De grootste verdeeldheid vinden we bij de stelling dat er te veel werkloosheid is: 45% acht dit een feit, terwijl een krappe meerderheid (51%) dit een mening vindt.

65 | Feit of mening, uitgesplitst naar opleidingsniveau en religie

		lager opgeleid	middelbaar opgeleid	hoger opgeleid	niet gelovig	gelovig
		%	%	%	%	%
• filedruk 20% gestegen	feit	82	85	89	86	87
	mening	8	7	4	6	6
• identificatieplicht vanaf 12 jaar	feit	83	83	90	81	91
	mening	17	15	9	17	8
• werkloosheid gedaald	feit	64	73	88	75	83
	mening	29	17	8	18	9
• meer kosten bij hogere lonen	feit	50	58	71	61	67
	mening	40	29	24	28	27
• er is te veel werkloosheid	feit	63	58	30	48	43
	mening	32	36	68	47	55
• Betuwelijn nooit worden aangelegd	feit	39	27	12	25	17
	mening	58	66	86	69	80
• Balkenende groot leider	feit	24	11	5	5	12
	mening	71	85	94	91	85
• missie Afghanistan groot succes	feit	13	9	6	8	8
	mening	77	83	91	86	86

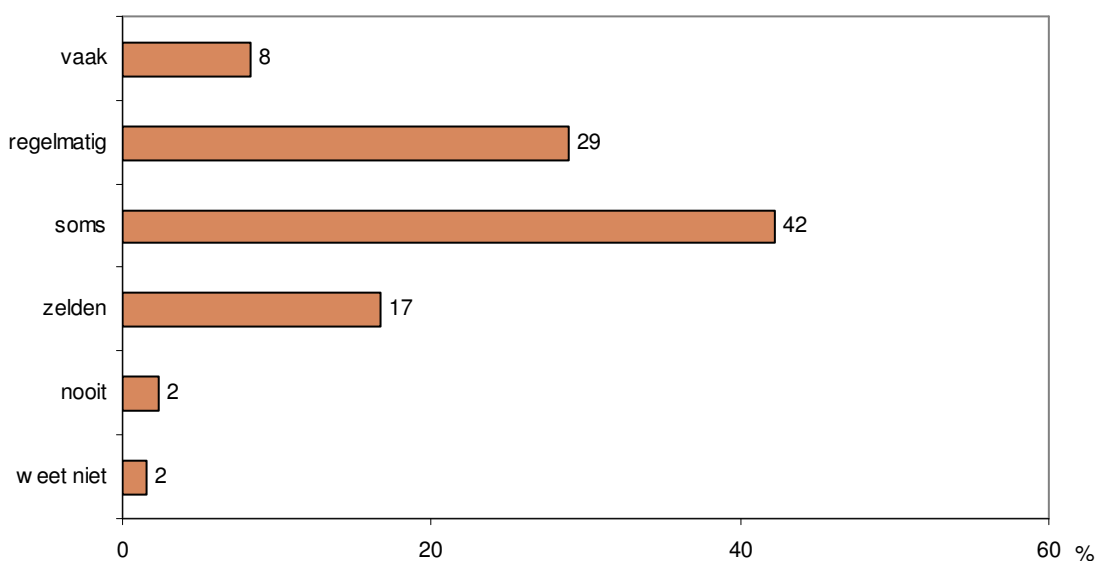
Naarmate de opleiding hoger is, slaagt men er beter in feiten en meningen te onderscheiden. Dit is met name zichtbaar bij de stellingen over de daling van de werkloosheid (64% van de lager opgeleiden tegenover 88% van de hoger opgeleiden), de kosten voor bedrijven bij hogere lonen (50% resp. 71%) en dat er te veel werkloosheid is (63% resp. 30%). Opvallend is ook dat 24% van de lager opgeleiden het als een feit beschouwd dat Balkenende een groot leider is en 39% van die groep het ook een feit vindt dat de Betuwelijn nooit aangelegd had mogen worden.

Bij de stellingen over filedruk en identificatieplicht zien we geen grote verschillen naar opleidingsniveau, hiervan is bij alle groepen bekend dat het feiten zijn. In de stelling over de missie in Afghanistan wordt ook door alle groepen in ruime meerderheid een mening herkend.

4.2.3 Het vormen van een mening

Om je een mening te kunnen vormen over politiek, moet je eerst wel begrijpen waar de politiek over gaat. Een vaak gehoorde klacht is dat politiek (niet in de laatste plaats door het taalgebruik van politici) vaak erg ingewikkeld is. We hebben daarom de vraag voorgelegd hoe vaak men de politiek zo ingewikkeld vindt dat het eigenlijk niet te begrijpen is waar het precies over gaat.

66 | Begrijpen waar politiek over gaat: hoe vaak ingewikkeld?

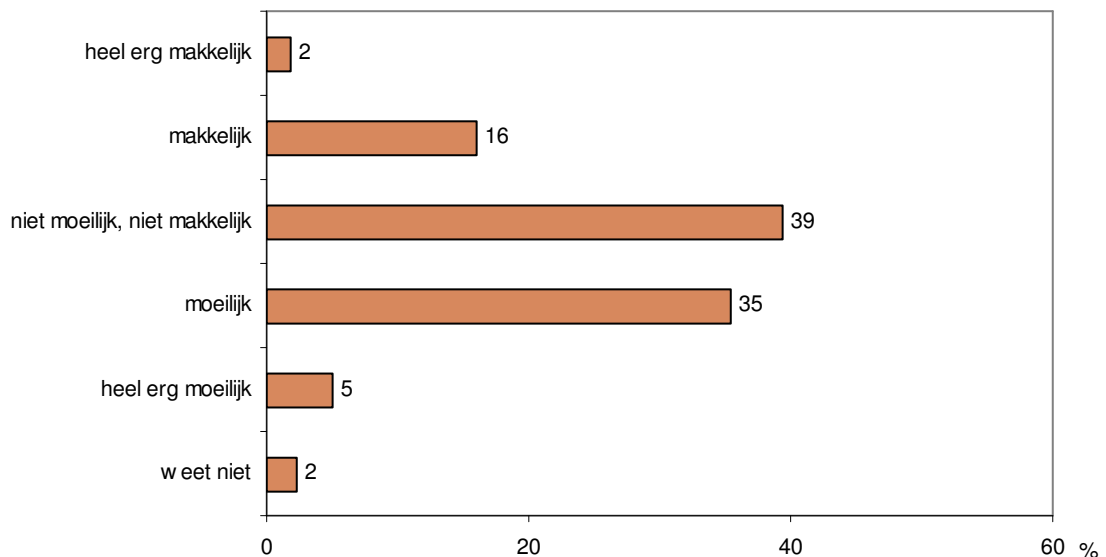

Slechts een klein deel vindt politiek nooit (2%) of zelden (17%) ingewikkeld. Een aanzienlijk deel (42%) vindt politiek soms ingewikkeld en 37% vindt politiek vaak of regelmatig ingewikkeld.

Politiek wordt ingewikkelder gevonden naarmate het opleidingsniveau lager is. Van de hoger opgeleiden zegt 27% politiek nooit of zelden ingewikkeld te vinden, onder lager opgeleiden is dit 12% terwijl van die groep 55% 'regelmatig' of 'vaak' antwoordt. Ook is er verschil tussen mannen, van wie 24% politiek nooit of zelden ingewikkeld vindt en vrouwen van wie 14% dat vindt. Naarmate men ouder is, wordt politiek minder ingewikkeld gevonden: in de groep van 18-19 jaar vindt 47% dit regelmatig of vaak, bij de 23-25 jarigen is dat 28%.

Politiek is vaak ingewikkeld en dan is het vermoedelijk ook vaak lastig om een mening over politiek te vormen. We hebben de vraag voorgelegd hoe moeilijk of makkelijk het is deze mening te vormen.

67 | Moeilijk of makkelijk een mening vormen over politiek

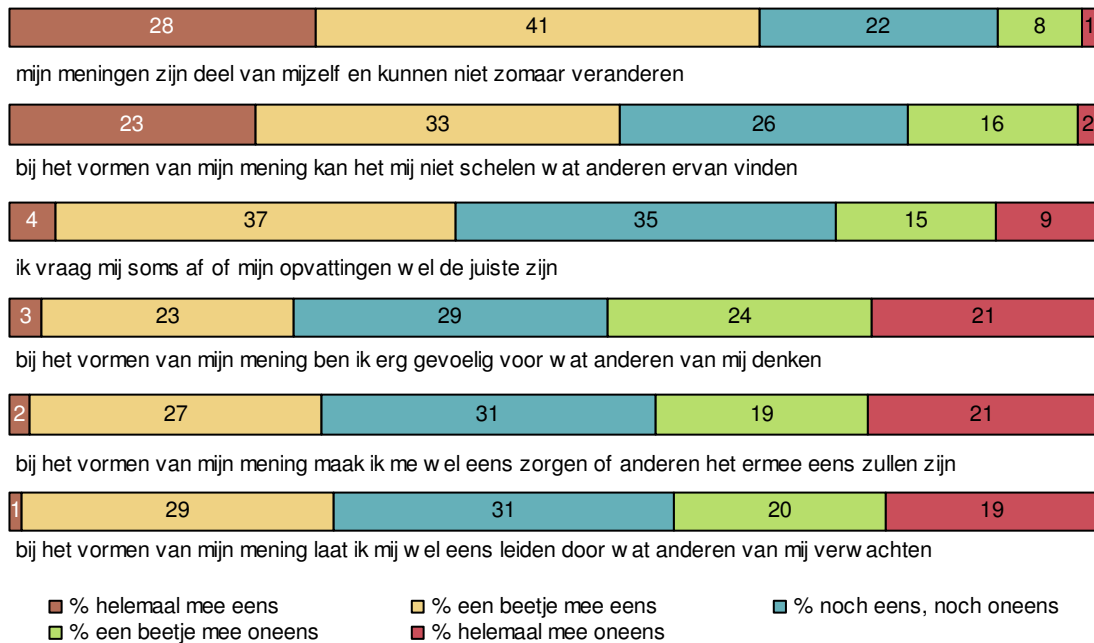
Net zoals veel ondervraagden politiek vaak ingewikkeld vinden, vindt ook 40% het moeilijk of erg moeilijk om een mening over politiek te vormen. Niet meer dan 2% geeft aan dit erg makkelijk te vinden en 16% vindt het makkelijk. Een grote middengroep (39%) vindt die meningsvorming niet moeilijk maar ook niet makkelijk.

Mannen vinden het minder moeilijk dan vrouwen om hun mening te vormen. Terwijl 45% van de vrouwen antwoordt dat het moeilijk of erg moeilijk is, vindt 37% van de mannen dit. Ook de groep 23-25 jarigen heeft minder moeite dan de groep 18-19 jarigen. Bij de jongste groep vindt 47% het (erg) moeilijk een mening te vormen, vergeleken met 33% bij de oudste groep. Naarmate de opleiding hoger is, wordt meningsvorming makkelijker: 25% onder hoger opgeleiden tegenover 12% onder lager opgeleiden.

We hebben ook gevraagd op welke manier men zich een mening vormt over de politiek en welke afwegingen worden gemaakt bij het vormen van die mening. Let iemand daarbij vooral op wat anderen denken en vinden of gaat iemand vooral op eigen vaste ideeën af? We kunnen daarbij een verschil zien tussen een conformistische houding – waarbij je je aanpast aan je omgeving – en een zelfkritische houding – waarbij je bereid bent je eigen ideeën tegen het licht te houden en te herzien.

De meeste ondervraagden geven aan dat zij hun eigen mening bepalen zonder zich al te veel te laten leiden door wat anderen daarvan verwachten of denken. Met de stelling 'meningen zijn een deel van mijzelf' is 67% het helemaal of een beetje eens en 56% onderschrijft dat het bij het vormen van een mening niet uitmaakt wat anderen ervan vinden. Het komt er ook op aan zelf kritisch te zijn over je opvattingen: 41% is het met die stelling helemaal of een beetje eens. Men gedraagt zich eerder zelfkritisch dan conformistisch.

68 | Afweging bij het vormen van je mening

Hetzelfde beeld komt naar voren als de stellingen worden voorgelegd of je gevoelig bent voor wat anderen van je denken (45% een beetje of helemaal oneens), of je je zorgen maakt of anderen het ermee eens zullen zijn (40% een beetje of helemaal oneens) en of je je laat leiden door wat anderen van je verwachten (40% een beetje of helemaal oneens). De invloed van de omgeving is gering.

Niet-gelovigen vinden het minder belangrijk wat anderen van hun mening vinden dan gelovigen: 28% is het helemaal eens met de stelling dat het niet kan schelen wat anderen vinden, tegenover 18% van de gelovigen. Gelovigen laten zich ook meer leiden door wat anderen van hen verwachten (33% helemaal of een beetje eens) dan niet-gelovigen (26%).

Naarmate men ouder is, wordt wat anderen van je verwachten minder belangrijk gevonden: 25% van de 23-25 jarigen laat zich daardoor niet leiden, vergeleken met 16% van de 18-19 jarigen. Van de oudste groep is 26% helemaal niet gevoelig voor wat anderen denken en maakt eenzelfde deel zich helemaal geen zorgen of anderen het er wel mee eens zullen zijn. Bij de groep 20-22 jarigen is dat in beide gevallen 17%. De groep 23-25 jarigen twijfelt ook minder over de eigen opvattingen (29% vraagt zich dit niet of nauwelijks af) dan de groep 18-19 jarigen (20%).

Bij opleiding zijn de verhoudingen precies andersom, waarbij 45% van de hoger opgeleiden aangeeft zich soms af te vragen of hun opvattingen wel de juiste zijn tegenover 36% van de lager opgeleiden. Hoe hoger opgeleid, des te minder conformistisch: 25% van de hoger opgeleiden laat zich nauwelijks leiden door wat anderen verwachten (dat geldt voor 14% van de lager opgeleiden), 28% van hen is nauwelijks gevoelig voor wat anderen van hen denken (16%

van de lager opgeleiden). Ook maken hoger opgeleiden zich weinig zorgen (24%) of anderen het ermee eens zullen zijn, vergeleken met 16% van de middelbaar opgeleiden.

4.2.4 Omgaan met tegenstrijdigheden

Over politiek is het soms moeilijk om je standpunt te bepalen. Er kunnen tegengestelde ideeën naar voren komen, die elk voordelen en nadelen hebben. Sommigen vinden het prettig om geconfronteerd te worden met deze tegenstellingen en vinden dat interessant, anderen hebben liever één duidelijke richting. Hoe wordt omgegaan met deze onzekerheid?

69 | Omgaan met tegenstrijdige ideeën

	totaal	18-19 jaar	20-22 jaar	23-25 jaar	lager opgeleid	middelbaar opgeleid	hoger opgeleid
	%	%	%	%	%	%	%
• interessant	65	60	59	75	50	55	78
• onduidelijk	35	40	41	25	50	45	22

Een meerderheid van 65% van de ondervraagden vindt het interessant om te gaan met tegenstrijdige ideeën, 35% vindt dat het leidt tot onduidelijkheid.

Lager opgeleiden (50%) en middelbaar opgeleiden (45%) vinden het omgaan met tegenstrijdige ideeën moeilijk, terwijl hoger opgeleiden dit juist interessant vinden (78%). Ook de groep 23-25 jarigen (75%) vindt dit met name interessant, bij de jongere groepen is dit minder het geval.

4.3 Discussiëren

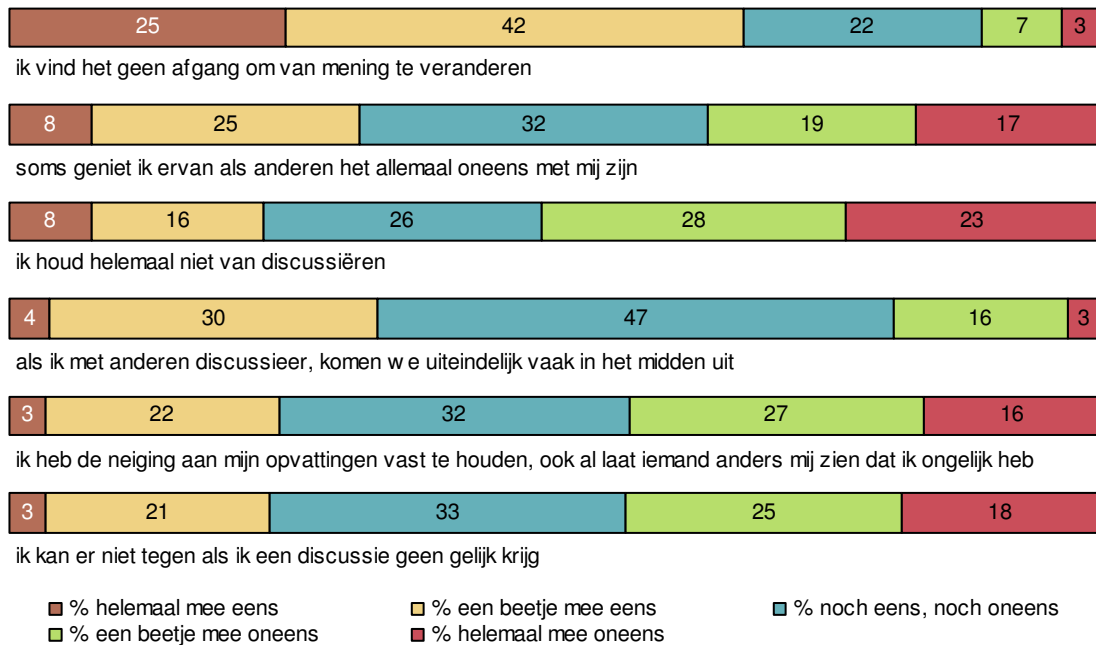
Wanneer informatie is verzameld en een mening is gevormd, kan de politieke discussie gevoerd worden. Om een goede discussie te kunnen voeren is niet alleen meningsvorming van belang, maar ook de manier waarop je in een discussie met anderen omgaat en of je ook bereid bent je standpunt bij te stellen op grond van de discussie.

4.3.1 Hoe te discussiëren?

Welke rol neem je zelf in een discussie en hoeveel ruimte geef je aan anderen? In onderstaande tabel is weergegeven hoe jongeren zich opstellen als zij een discussie voeren.

De opvattingen over discussiëren zijn niet erg uitgesproken, want het valt op dat bij veel stellingen een aanzienlijk deel van de ondervraagden (tussen de 22 en 47%) een neutraal antwoord geeft: noch eens, noch oneens. Discussiëren wordt door een meerderheid wel leuk gevonden: 51% is het oneens met de stelling 'ik houd helemaal niet van discussiëren' en 24% is het daarmee eens.

70 | Opvattingen over discussiëren

De eigen mening is niet heilig. Het is volgens 67% geen afgang om van mening te veranderen en 25% heeft de neiging om koste wat kost aan de eigen opvattingen vast te houden, als iemand anders het ongelijk al heeft aangetoond. Ook heeft 43% er weinig of geen moeite mee om in een discussie geen gelijk te krijgen, alhoewel 33% er wel van geniet als anderen het allemaal met je oneens zijn.

Wat de uitkomst van de discussie is, is voor veel ondervraagden niet zo duidelijk aan te geven. Hoewel 34% aangeeft dat men vaak in het midden uitkomt, is 19% het daar niet mee eens en 47% neemt een neutrale positie in.

Hoger opgeleiden hebben het minst de neiging om aan de eigen opvatting vast te houden (52% enigszins of helemaal oneens) en vinden het ook geen afgang van mening te veranderen (31% helemaal eens). Interessant is dat zowel hoger opgeleiden als lager opgeleiden ervan genieten als anderen het met hen oneens zijn (39% resp. 35%), terwijl middelbaar opgeleiden dat minder hebben (24%). Ook kunnen beide groepen er minder goed tegen om in een discussie geen gelijk te krijgen (beide 28%) dan middelbaar opgeleiden (19%). Hoe hoger de opleiding, des te leuker vindt men discussiëren. Van de lager opgeleiden houdt 37% weinig of helemaal niet van discussiëren, bij de hoger opgeleiden is dat 16% en is 65% het enigszins of helemaal oneens met de stelling 'ik houd niet van discussiëren'.

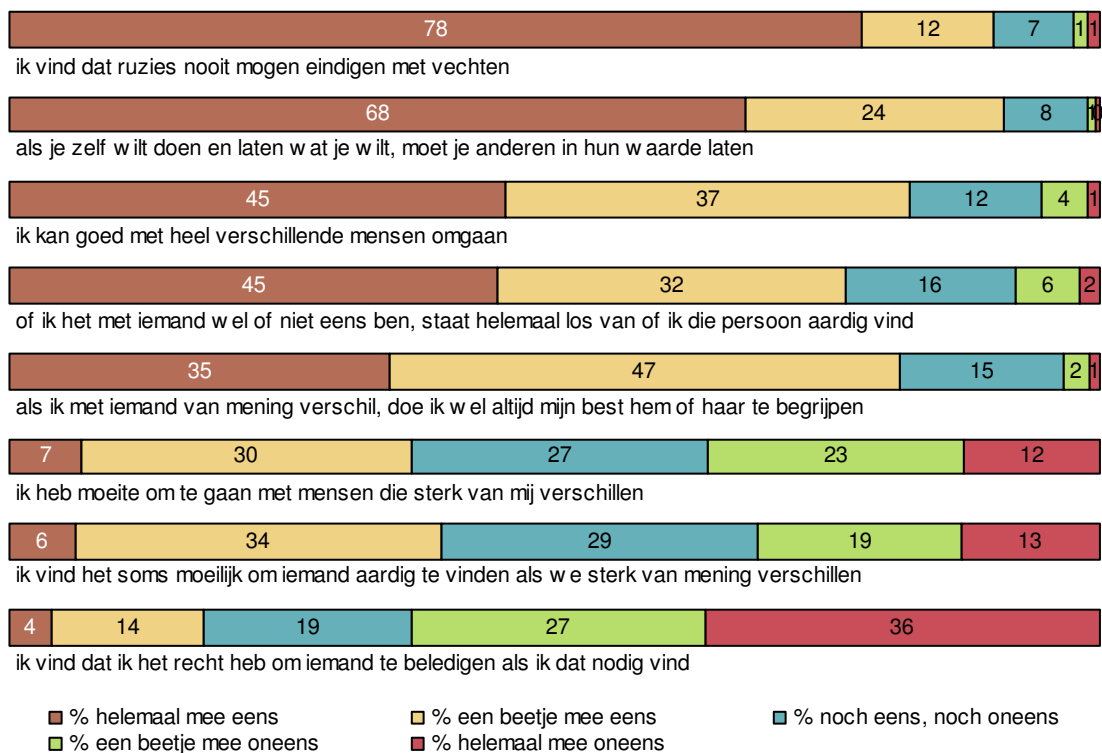
Vrouwen (47% oneens) hebben minder de neiging dan mannen (29% oneens) om vast te houden aan hun eigen opvattingen. Mannen (37% helemaal of een beetje eens) genieten er ook meer van dan vrouwen (27% helemaal of een beetje eens) als anderen het met hen oneens zijn.

De groep van 23-25 jaar is eerder bereid van mening te veranderen (30% vindt dat helemaal geen afgang) en heeft ook minder de neiging aan de eigen opvatting vast te houden (20% helemaal oneens). Met name de groep 20-22 jaar heeft met beide zaken meer moeite. Ook vindt de oudste groep discussiëren het leukst: 56% is het enigszins of helemaal oneens met de stelling 'ik houd niet van discussiëren' tegenover 42% van de 20-22 jarigen.

4.3.2 Omgaan met anderen

Hoe ga je om met anderen in een discussie en probeer je je in hen te verplaatsen? In hoeverre is het van invloed of je iemand aardig vindt of niet, of je met mensen discussieert die op je lijken of juist erg verschillend zijn? In onderstaande tabel is weergegeven hoe jongeren met dergelijke situaties omgaan.

71| Omgaan met anderen in een discussie

Het beeld dat uit deze stellingen naar voren komt is dat de meesten graag een beschaafde discussie willen waarin ruimte is voor allerlei ideeën en respectvol met elkaar wordt omgegaan. De stelling die de meeste steun krijgt (78% helemaal eens) geeft aan dat ruzies nooit mogen eindigen in vechten, maar met woorden opgelost moeten worden. De meesten willen bovendien anderen in hun waarde laten (92% helemaal of een beetje eens) en hun best doen om anderen te begrijpen (82%). Toch is 18% het enigszins of helemaal eens met de stelling dat je iemand mag beledigen als je dat nodig vindt.

De meesten lijken in staat om de inhoud van de discussie te scheiden van hun persoonlijke gevoel over de ander. Voor 77% staat of je het wel of niet met iemand eens bent, los van of je die persoon aardig vindt of niet. Wel vindt 40% het soms moeilijk om iemand aardig te vinden als je sterk van mening verschilt met die persoon.

Over het omgaan met verschillen wordt wisselend gedacht. Aan de ene kant zegt 82% goed met heel verschillende mensen om te kunnen gaan, aan de andere kant heeft 37% wel moeite om te gaan met mensen die sterk van hen verschillen. Zodra de algemene stelling iets concreter wordt gemaakt, blijkt dat verschillen er toch wel toe kunnen doen.

Hoger opgeleiden zeggen de minste moeite te hebben om te gaan met mensen die sterk van hen verschillen (42% een beetje of helemaal eens) en zij vinden ook in grote meerderheid (67%) dat je niet het recht hebt iemand te beledigen als je dat nodig vindt. Opleiding is ook van invloed op de mate waarin men met verschillende mensen kan omgaan. Van de hoger opgeleiden is 87% het hiermee helemaal of een beetje eens, van de lager opgeleiden 71%. Verder is onder hoger opgeleiden het aandeel het grootst dat aangeeft te proberen anderen te begrijpen als je van mening verschilt (88%).

Vrouwen (82% helemaal eens) hechten nog meer dan mannen (75%) aan een vredige oplossing van een ruzie en zij vinden ook meer dan mannen (72% tegenover 63%) dat je anderen in hun waarde moeten laten. Daarentegen vinden mannen (23% beetje of helemaal eens) vaker dan vrouwen (12%) dat ze het recht hebben om te beledigen als dat nodig wordt gevonden. Vrouwen vinden het moeilijker om iemand aardig te vinden met wie ze van mening verschillen (45% beetje of helemaal eens) dan mannen (35%).

De groep 20-22 jarigen is het meest stellig in de afwijzing van de stelling dat je het recht hebt iemand te beledigen (42% helemaal oneens). Naarmate men ouder is, wordt het minder moeilijk ook mensen aardig te vinden met wie je van mening verschilt. Van de 23-25 jarigen zegt 39% dat helemaal niet of nauwelijks moeilijk te vinden, vergeleken met 27% van de 18-19 jarigen.

Het recht om te beledigen wordt door 43% van de gelovigen helemaal niet onderschreven, terwijl 29% van de niet-gelovigen het hier helemaal mee oneens is. Gelovigen geven ook iets vaker aan dan niet-gelovigen (85% resp. 80%) redelijk of goed met heel verschillende mensen om te kunnen gaan.

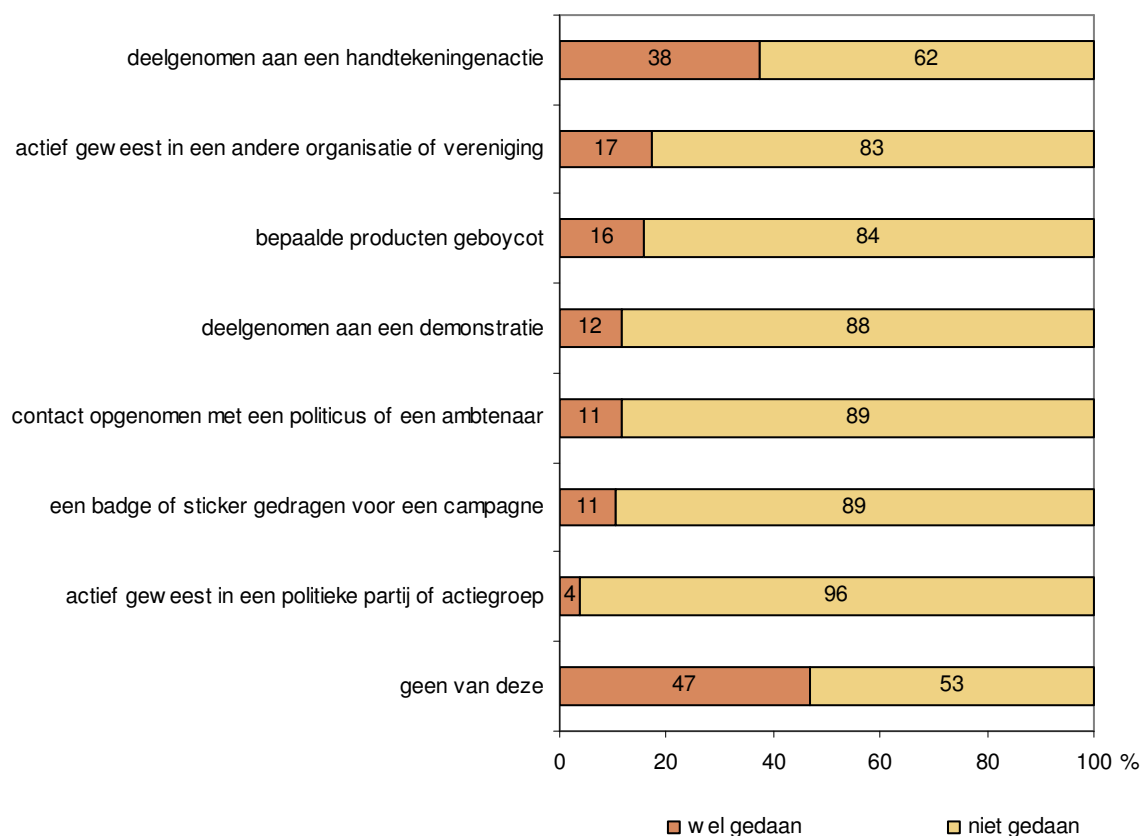
4.4 Eigen effectiviteit

Ten slotte kijken we naar de manier waarop jongeren zich met de politiek bemoeien en actief deelnemen. Ook op andere plaatsen dan binnen politieke partijen of binnen lokale of landelijke politiek is sprake van democratische besluitvorming en overleg. Iedereen maakt een inschatting welke soort activiteiten en welk soort organisatie het effectiefst is om doelen te bereiken.

4.4.1 Deelname aan politieke activiteiten

Er zijn verschillende mogelijkheden om je actief met politiek te bemoeien. Dit kan variëren van het lid zijn van een actiegroep tot het meedoen aan een handtekeningenactie. We hebben de vraag voorgelegd aan welke activiteiten iemand wel eens deelgenomen heeft, dus het kan ook gaan om eenmalige of kortstondige activiteiten.

72 | Deelname aan verschillende soorten politieke activiteiten

De meerderheid van de ondervraagden (53%) geeft aan geen van deze activiteiten te hebben ondernomen. Onder degenen die wel aan een politieke activiteit hebben deelgenomen, komt de handtekeningenactie het meest voor (38%). Vrijwel niemand (4%) is actief geweest in een politieke partij of actiegroep die zich met politiek bezighoudt.

Aan de overige activiteiten is in gelijke mate deelgenomen: 16% heeft wel eens bepaalde producten geboycot, 17% is in een organisatie of vereniging actief geweest, 12% heeft aan een demonstratie meegedaan, 11% heeft een badge of sticker gedragen voor een campagne en eveneens 11% heeft contact opgenomen met een politicus of een ambtenaar.

73 | *Deelname aan politieke activiteiten, naar leeftijd en opleiding*

	18-19 jaar	20-22 jaar	23-25 jaar	lager opgeleid	middelbaar opgeleid	hoger opgeleid
	%	%	%	%	%	%
• handtekeningenactie	31	38	42	19	33	46
• organisatie	17	15	20	9	10	25
• boycot producten	12	14	19	10	12	20
• demonstratie	8	13	13	6	9	15
• contact politicus	11	10	13	5	10	14
• badge of sticker	10	11	10	8	9	13
• politieke partij	3	3	5	4	2	5
• geen van deze	54	49	40	65	57	34

Zowel leeftijd als opleiding hebben invloed op de mate van politieke activiteiten. Van de 18-19 jarigen heeft 54% aan geen enkele activiteit deelgenomen, bij de 23-25 jarigen is dit teruggelopen tot 40%. Van de hoger opgeleiden heeft 34% nooit deelgenomen, van de lager opgeleiden 65%.

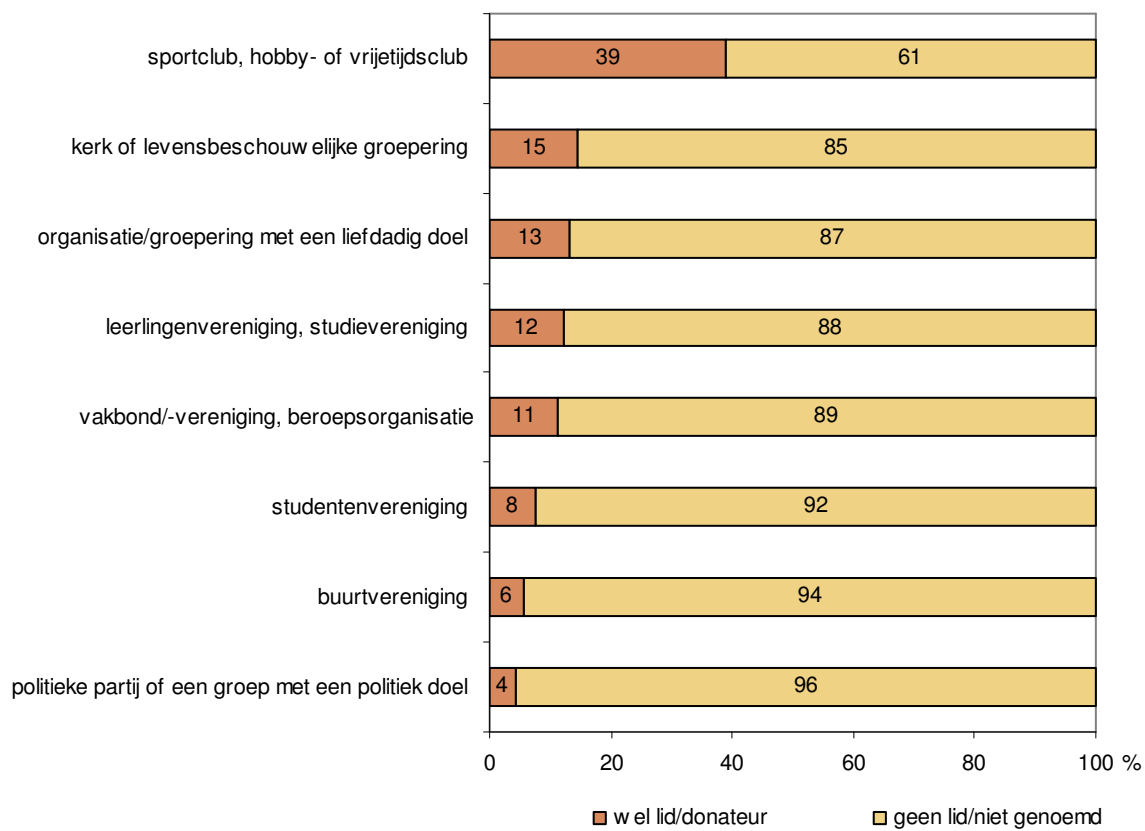
Deelname aan een handtekeningenactie komt in het algemeen het meest voor, maar 18-19 jarigen (31%) en lager opgeleiden (19%) nemen hier minder aan deel dan de andere groepen. Ook bij andere activiteiten zijn hoger opgeleiden meer vertegenwoordigd, zoals actief zijn in een organisatie of vereniging (25%), het boycotten van producten (20%) of demonstreren (15%). De groep 23-25 jarigen heeft vaker dan de jongere groepen meegedaan aan de boycot van producten (19%).

4.4.2 *Lidmaatschap van organisaties en verenigingen*

Jongeren kunnen lid worden van een groot aantal uiteenlopende organisaties en verenigingen. Een aantal van die verenigingen hebben een specifiek doel, andere zijn meer algemeen, sommige zijn vooral voor de gezelligheid. Het is ook afhankelijk van het soort vereniging hoe actief de bijdrage is die van de leden wordt verwacht. We hebben de vraag voorgelegd van welke organisatie of vereniging iemand lid of donateur is.

Het animo voor de verschillende verenigingen en organisaties is niet erg groot. Op de sportclub, hobby- of vrijetijdsclub na, geeft rond de 90% aan geen lid of donateur te zijn. Bijna niemand (4%) is lid of donateur van een politieke partij en ook de buurtvereniging (6%) wordt door weinig ondervraagden genoemd. Bij de studentenvereniging (8%) en de leerlingen- of studievereniging (12%) is dit al wat meer en dit aandeel is ook afhankelijk van of men studeert en zo ja, in welke fase. De vakbonden of beroepsorganisaties worden door 11% genoemd, de liefdadigheidsorganisaties door 13% en de kerken of levensbeschouwelijke groeperingen door 15%. De meeste leden trekken de sport- en vrijetijdsclubs (39%).

74 | Lid of donateur van organisaties of verenigingen

Bijlagen

Bijlage 1 Literatuurverwijzingen

- Adorno, T. W. & Aron, Betty 1950, *The Authoritarian Personality*, New York: Harper & Brothers.
- Adriaansen, M. 2007, "Political cynicism and voter instability. Evidence from the 2006 Dutch elections", paper gepresenteerd op het "Politologenetmaal", 31 mei en 1 juni te Antwerpen.
- Adriaansen, M., Van der Brug, W. & Van Spanje, J. (2005), 'De kiezer op drift', in K. Brants & P. Van Praag (red.) *Politiek en Media in Verwarring: de verkiezingscampagnes in het lange jaar 2002*, Amsterdam: Het Spinhuis.
- Beer, P. de & Koster, F. (2006 red.), *Samen voor ons eigen. Individualisering, globalisering en de toekomst van de solidariteit*, Amsterdam: De Burcht.
- Brug, W. van der & Praag, P. van (nog te verschijnen). Erosion of Support for Political Institutions in the Netherlands: Structural or Temporarily? A Research Note. Manuscript aangeboden aan Acta Politica.
- Dalton, R. J. (2004). *Democratic Challenges, Democratic Choices: The erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Dekker, H., Meijerink, F. and Schyns, P. (2006), "Political cynicism among youth and its explanations", paper gepresenteerd op het Politologenetmaal 2006, Den Haag.
- Dekker, H. & Schyns, P. (2006). "Politiek cynisme onder jongeren en de bronnen daarvan", in P. Dekker (red). *Politiek cynisme*, Driebergen: Stichting Synthesis.
- Dekker, P., Hart, J. de & Berg, E. van den (2004), *Democratie en Civil Society*, Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Easton, D. (1965). *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
- Eisinger, R. M. (2000). "Questioning Cynicism". *Society* 37, 55-60.
- Krouwel, A. & Abts, K. (2006). "Politiek cynisme: voedingsbodem of creatuur van populistten?" P. Dekker (red). *Politiek cynisme*, Driebergen: Stichting Synthesis.
- Schnabel, P. (2004 red.), *Individualisering en sociale integratie*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Verhue, D., Verzijden, D. & Nienhuis, A. (2006), *Nationaal Vrijheidsonderzoek, een onderzoek naar opinie, kennis en draagvlak ten aanzien van 4 en 5 mei*, Amsterdam: Veldkamp Marktonderzoek.
- Vreese, C. H. de & Elenbaas, M. (2006). "De cynismespiraal herwogen: enkele nuances in het debat over schadelijke media-effecten". P. Dekker (red.), *Politiek cynisme*, Driebergen: Stichting Synthesis.
- Vreese, C. H. de & Semetko, H. A. (2002). "Cynical and engaged; Strategic campaign coverage, public opinion, and mobilization in a referendum". *Communication Research* 29, 615-641.
- Winter, M. de, Doorten, I., Janssens, R. en Schillemans, T. (2006), *Democratie voorbij de instituties*, Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

- Welkenhuysen-Gybels, Jerry 1998, Cross-Cultureel Onderzoek: Methodologische Problemen bij de Toepassing van een Verkorte F-Schaal in Franstalig en Nederlandstalig België, Tijdschrift voor Sociologie 19, p. 449-475.
- Winter, M. de, Doorten, I., Janssens, R. & Schillemans, T. (2006), *Democratie voorbij de instituties*, Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

Bijlage 2 Vragenlijst

VRAAG 10

Bij dit eerste blok vragen willen we kijken hoe het is gesteld met jouw kennis over hoe de Nederlandse democratie werkt. Antwoord zo eerlijk mogelijk! Het is geen examen, je wordt er niet op afgerekend. Als je het antwoord niet weet, dan kun je dat ook gewoon aangeven. We willen een zo goed mogelijk beeld krijgen, dus ga niet gokken.

VRAAG 101

Hoe goed vind je jezelf op de hoogte van hoe de Nederlandse democratie werkt?

- 1 heel goed
- 2 goed
- 3 redelijk
- 4 slecht
- 5 heel slecht

PLAATS IN txt[1] "als je per jaar minder dan __a"

VRAAG 102_1

Mag je wel of niet stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen:
als je per jaar minder dan € 5000 belasting betaalt?

- 1 dan mag je wel stemmen
- 2 dan mag je niet stemmen
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[1] "als je niet de Nederlandse nationaliteit hebt?"

VRAAG 102_2

Mag je wel of niet stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen:
als je niet de Nederlandse nationaliteit hebt?

- 1 dan mag je wel stemmen
- 2 dan mag je niet stemmen
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[1] "als je tussen de 18 en 21 jaar bent?"

VRAAG 102_3

Mag je wel of niet stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen:
als je tussen de 18 en 21 jaar bent?

- 1 dan mag je wel stemmen
- 2 dan mag je niet stemmen
- 7 weet niet

VRAAG 103

MEERVOUDIG

Wie van deze personen of instellingen worden rechtstreeks door de bevolking gekozen?

Meerdere antwoorden mogelijk

- 1 Tweede Kamer
- 2 Burgemeester
- 3 Eerste Kamer
- 4 Gemeenteraad
- 5 Provinciale Staten
- 9 geen van deze

PLAATS IN txt[2] Q8105,1

VRAAG 105_1

Hoe zit de democratie in Nederland in elkaar? Is de volgende bewering juist of onjuist?

Burgers kiezen politici om hen te vertegenwoordigen in de Tweede Kamer.

- 1 juist
- 2 niet juist
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[2] Q8105,2

VRAAG 105_2

Hoe zit de democratie in Nederland in elkaar? Is de volgende bewering juist of onjuist?

Burgers die een andere regering willen, kunnen dat via een referendum afdwingen.

- 1 juist
- 2 niet juist
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[2] Q8105,3

VRAAG 105_3

Hoe zit de democratie in Nederland in elkaar? Is de volgende bewering juist of onjuist?

Als de Tweede Kamer het vertrouwen in het kabinet of een minister opzegt, moet deze opstappen.

- 1 juist
- 2 niet juist
- 7 weet niet

VRAAG 106

Een oppositiepartij is een partij in de Tweede Kamer die:
(één antwoord mogelijk)

- 1 de regering niet ondersteunt
- 2 de regering wel ondersteunt
- 3 tegen een bepaald voorstel is
- 4 niet samenwerkt met andere partijen
- 7 weet niet

VRAAG 107

Hoe wordt in de Tweede Kamer besloten of een nieuwe wet wel of niet wordt ingevoerd?

- 1 alle partijen moeten het eens zijn met de invoering van de wet
- 2 een meerderheid van de Kamerleden moet voor invoering van de wet zijn
- 3 de voorzitter van de Kamer neemt de uiteindelijke beslissing
- 4 de minister die de wet moet uitvoeren neemt de uiteindelijke beslissing
- 7 weet niet

VRAAG 108

Wie maakt de wetten in Nederland?

- 1 de Tweede Kamer en de rechters
- 2 de regering en de Tweede Kamer
- 3 de rechters en de regering
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[4] Q8109,1

VRAAG 109_1

Is de volgende stelling juist of onjuist?

De Tweede Kamer kan een uitspraak van een rechter ongedaan maken.

- 1 juist
- 2 niet juist
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[4] Q8109,2

VRAAG 109_2

Is de volgende stelling juist of onjuist?

De minister van justitie kan een uitspraak van een rechter ongedaan maken.

- 1 juist
- 2 niet juist
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[4] Q8109,3

VRAAG 109_3

Is de volgende stelling juist of onjuist?

Een rechter kan niet door de minister van Justitie worden ontslagen.

- 1 juist
- 2 niet juist
- 7 weet niet

VRAAG 110

Wat is de reden dat we in Nederland naast de regering ook een Tweede Kamer en rechters hebben? Kies de belangrijkste reden.

- 1 omdat er dan niet teveel macht bij één van deze autoriteiten komt te liggen
- 2 omdat er voor ieder onderdeel (zoals uitvoeren van beleid, volksvertegenwoordiging, rechtspraak) andere kennis nodig is
- 3 omdat deze werkverdeling minder tijd en geld kost dan wanneer alles door één partij wordt uitgevoerd
- 7 weet niet

VRAAG 111

Is er in Nederland sprake van een scheiding tussen kerk en staat?

- 1 ja
- 2 nee
- 7 weet niet

VRAAG 112

Wat betekent het als er in een land sprake is van een scheiding tussen kerk en staat?

- 1 dat Kamerleden afstand moeten doen van hun geloof
- 2 dat de staat en de kerk hun eigen zaken regelen en elkaar niet de regels voorschrijven
- 3 dat ministers en staatssecretarissen geen lid van een kerk mogen zijn
- 4 dat de kerk geen subsidie krijgt van de overheid
- 7 weet niet

VRAAG 1131

Welke uitspraak is juist?

Vrijheid van meningsuiting betekent dat:

- 1 je alles mag zeggen, ook als het beledigend of kwetsend is
- 2 kranten kunnen schrijven wat zij willen, binnen de grenzen van de wet
- 7 weet niet

VRAAG 1132

Welke uitspraak is juist?

Vrijheid van godsdienst betekent dat:

- 1 godsdiensten niet mogen claimen als enige de waarheid te verkondigen
- 2 iedereen vrij is om een keuze te maken uit de in Nederland toegestane religies (protestantisme, katholicisme, jodendom, islam, e.d.)
- 3 iedereen vrij is om te geloven in wat hij of zij wil, of om nergens in te geloven
- 7 weet niet

VRAAG 1133

Welke uitspraak is juist?

Het recht op gelijke behandeling betekent dat:

- 1 iedereen voor hetzelfde werk ook hetzelfde salaris krijgt
- 2 niemand om zijn geloof, politieke voorkeur of ras gediscrimineerd mag worden
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[6] Q8115,1

VRAAG 115_1

Hoort de volgende stelling eerder bij een democratie of eerder bij een dictatuur?

De macht over het land is in handen van één persoon die alle besluiten neemt.

- 1 eerder bij democratie
- 2 eerder bij dictatuur
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[6] Q8115,2

VRAAG 115_2

Hoort de volgende stelling eerder bij een democratie of eerder bij een dictatuur?

De meerderheid houdt rekening met de wensen van de minderheid.

- 1 eerder bij democratie
- 2 eerder bij dictatuur
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[6] Q8115,3

VRAAG 115_3

Hoort de volgende stelling eerder bij een democratie of eerder bij een dictatuur?

Journalisten kunnen kritische verhalen over politici schrijven.

- 1 eerder bij democratie
- 2 eerder bij dictatuur
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[6] Q8115,4

VRAAG 115_4

Hoort de volgende stelling eerder bij een democratie of eerder bij een dictatuur?

Wie het oneens is met de regering wordt gevangengenomen.

- 1 eerder bij democratie
- 2 eerder bij dictatuur
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[8] Q8117,1

VRAAG 117_1

Wie is verantwoordelijk voor de volgende taak? De landelijke overheid of de gemeente?

- heffen van inkomstenbelasting

- 1 landelijke overheid
- 2 gemeente
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[8] Q8117,2

VRAAG 117_2

Wie is verantwoordelijk voor de volgende taak? De landelijke overheid of de gemeente?
- toestemming geven voor verbouwingen

- 1 landelijke overheid
- 2 gemeente
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[8] Q8117,3

VRAAG 117_3

Wie is verantwoordelijk voor de volgende taak? De landelijke overheid of de gemeente?
- subsidie van een buurtcentrum of dorpshuis

- 1 landelijke overheid
- 2 gemeente
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[8] Q8117,4

VRAAG 117_4

Wie is verantwoordelijk voor de volgende taak? De landelijke overheid of de gemeente?
- aanleg en onderhoud van snelwegen

- 1 landelijke overheid
- 2 gemeente
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[8] Q8117,5

VRAAG 117_5

Wie is verantwoordelijk voor de volgende taak? De landelijke overheid of de gemeente?
- onderhoud van parken en plantsoenen

- 1 landelijke overheid
- 2 gemeente
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[8] Q8117,6

VRAAG 117_6

Wie is verantwoordelijk voor de volgende taak? De landelijke overheid of de gemeente?
- bepalen welke medicijnen uit het basispakket worden vergoed

- 1 landelijke overheid
- 2 gemeente
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[10] Q8118,1

VRAAG 118_1

Wordt de volgende voorziening wel of niet door de overheid betaald?
- AOW

- 1 wel
- 2 niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[10] Q8118,2

VRAAG 118_2

Wordt de volgende voorziening wel of niet door de overheid betaald?
- onderwijs

- 1 wel
- 2 niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[10] Q8118,3

VRAAG 118_3

Wordt de volgende voorziening wel of niet door de overheid betaald?
- schadeverzekering

- 1 wel
- 2 niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[10] Q8118,4

VRAAG 118_4

Wordt de volgende voorziening wel of niet door de overheid betaald?
- bijstandsuitkering

- 1 wel
- 2 niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[10] Q8118,5

VRAAG 118_5

Wordt de volgende voorziening wel of niet door de overheid betaald?
- openbaar vervoer

- 1 wel
- 2 niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[10] Q8118,6

VRAAG 118_6

Wordt de volgende voorziening wel of niet door de overheid betaald?
- energie

- 1 wel
- 2 niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[12] Q8119,1

VRAAG 119_1

Is de volgende stelling juist of onjuist?
Journalisten zijn vrij om te schrijven wat ze willen zolang ze zich aan de wet houden.

- 1 juist
- 2 niet juist
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[12] Q8119,2

VRAAG 119_2

Is de volgende stelling juist of onjuist?
De overheid mag gevoelige onderwerpen in het journaal tegenhouden.

- 1 juist
- 2 niet juist
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[12] Q8119,3

VRAAG 119_3

Is de volgende stelling juist of onjuist?
Omdat de overheid de publieke omroepen betaalt, stelt de overheid voorwaarden aan de programmering.

- 1 juist
- 2 niet juist
- 7 weet niet

VRAAG 120

Wanneer werd het kiesrecht voor vrouwen ingevoerd?

- 1 1848
- 2 1874
- 3 1919
- 4 1946
- 5 1971
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[14] Q8121,1

VRAAG 121_1

In de politiek zijn verschillende stromingen, zoals christelijk, socialistisch of liberaal.

Bij welke stroming hoort de volgende partij?

- CDA

- 1 christelijk
- 2 socialistisch
- 3 liberaal
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[14] Q8121,2

VRAAG 121_2

In de politiek zijn verschillende stromingen, zoals christelijk, socialistisch of liberaal.

Bij welke stroming hoort de volgende partij?

- D66

- 1 christelijk
- 2 socialistisch
- 3 liberaal
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[14] Q8121,3

VRAAG 121_3

In de politiek zijn verschillende stromingen, zoals christelijk, socialistisch of liberaal.

Bij welke stroming hoort de volgende partij?

- PvdA

- 1 christelijk
- 2 socialistisch
- 3 liberaal
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[14] Q8121,4

VRAAG 121_4

In de politiek zijn verschillende stromingen, zoals christelijk, socialistisch of liberaal.

Bij welke stroming hoort de volgende partij?

- SP

- 1 christelijk
- 2 socialistisch
- 3 liberaal
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[14] Q8121,5

VRAAG 121_5

In de politiek zijn verschillende stromingen, zoals christelijk, socialistisch of liberaal.

Bij welke stroming hoort de volgende partij?

- SGP

- 1 christelijk
- 2 socialistisch
- 3 liberaal
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[14] Q8121,6

VRAAG 121_6

In de politiek zijn verschillende stromingen, zoals christelijk, socialistisch of liberaal. Bij welke stroming hoort de volgende partij?

- VVD

- 1 christelijk
- 2 socialistisch
- 3 liberaal
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[16] Q8122,1

VRAAG 122_1

Is de volgende stelling juist of onjuist?

De leden van het Europees Parlement worden door de inwoners van de Europese Unie gekozen.

- 1 juist
- 2 niet juist
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[16] Q8122,2

VRAAG 122_2

Is de volgende stelling juist of onjuist?

Europese regels gaan boven Nederlandse regels.

- 1 juist
- 2 niet juist
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[16] Q8122,3

VRAAG 122_3

Is de volgende stelling juist of onjuist?

Alleen democratische landen mogen lid worden van de Europese Unie.

- 1 juist
- 2 niet juist
- 7 weet niet

VRAAG 123

MEERVOUDIG

Welke mogelijkheden hebben burgers om het landelijke beleid te beïnvloeden?

Je kunt meerdere antwoorden geven.

- 1 een onderwerp op de agenda van de Tweede Kamer zetten
- 2 via een referendum een nieuwe regering kiezen
- 3 een handtekeningactie voeren
- 4 demonstreren
- 5 burgers hebben spreektijd in de Tweede Kamer
- 6 anders, namelijk:
- 7 weet niet

VRAAG 200

Denk je dat Nederland zich, in het algemeen gesproken, in de goede of in de verkeerde richting ontwikkelt?

- 1 in de goede richting
- 2 in de verkeerde richting
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[17] Q8201,1

VRAAG 201_1

In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stelling?
Als je niet stemt, dan heb je in een democratie eigenlijk geen recht van spreken.

- 1 helemaal mee eens
- 2 enigszins mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 enigszins mee oneens
- 5 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[17] Q8201,2

VRAAG 201_2

In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stelling?
Ik vind dat iedereen die stemrecht heeft ook het nieuws moet volgen.

- 1 helemaal mee eens
- 2 enigszins mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 enigszins mee oneens
- 5 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[17] Q8201,3

VRAAG 201_3

In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stelling?
Rekening houden met anderen mag niet ten koste gaan van je eigen vrijheid.

- 1 helemaal mee eens
- 2 enigszins mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 enigszins mee oneens
- 5 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[17] Q8201,4

VRAAG 201_4

In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stelling?
In een democratie moet je accepteren dat er soms dingen worden besloten waar je het niet mee eens ben.

- 1 helemaal mee eens
- 2 enigszins mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 enigszins mee oneens
- 5 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[17] Q8201,5

VRAAG 201_5

In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stelling?
Niemand heeft het recht om mij voor te schrijven wat ik moet doen of laten.

- 1 helemaal mee eens
- 2 enigszins mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 enigszins mee oneens
- 5 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[17] Q8201,6

VRAAG 201_6

In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stelling?
Ik vind het belangrijk dat mensen zich verdiepen in wat er speelt in hun buurt.

- 1 helemaal mee eens
- 2 enigszins mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 enigszins mee oneens
- 5 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[18] Q8202,1

VRAAG 202_1

In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stelling?
Iedereen mag voor zijn of haar mening uit komen, ook al kunnen anderen zich daardoor gekwetst voelen.

- 1 helemaal mee eens
- 2 enigszins mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 enigszins mee oneens
- 5 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[18] Q8202,2

VRAAG 202_2

In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stelling?
Onze samenleving is interessanter doordat er zoveel verschillende culturen zijn.

- 1 helemaal mee eens
- 2 enigszins mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 enigszins mee oneens
- 5 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[18] Q8202,3

VRAAG 202_3

In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stelling?
Respect voor andere overtuigingen houdt ook in dat je in discussie gaat als je het er niet mee eens bent.

- 1 helemaal mee eens
- 2 enigszins mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 enigszins mee oneens
- 5 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[18] Q8202,4

VRAAG 202_4

In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stelling?

De overheid mag bepaalde vrijheden beperken als dat de veiligheid van iedereen vergroot.

- 1 helemaal mee eens
- 2 enigszins mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 enigszins mee oneens
- 5 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[18] Q8202,5

VRAAG 202_5

In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stelling?

In een vrij land mag je ook antidemocratische opvattingen uitspreken.

- 1 helemaal mee eens
- 2 enigszins mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 enigszins mee oneens
- 5 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[18] Q8202,6

VRAAG 202_6

In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stelling?

In een democratie moet je accepteren dat andere mensen een andere mening hebben dan jij zelf.

- 1 helemaal mee eens
- 2 enigszins mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 enigszins mee oneens
- 5 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

VRAAG 203

Heb je het gevoel dat je in Nederland kunt uitkomen voor je meningen, overtuigingen en gevoelens?

- 1 altijd
 GA DOOR MET VRAAG 82041
- 2 meestal wel
 GA DOOR MET VRAAG 82041
- 3 soms wel, soms niet
- 4 meestal niet
- 5 nooit

VRAAG 204

OPEN

Over welke onderwerpen is er volgens jou in Nederland geen vrijheid van meningsuiting?

PLAATS IN txt[20] Q82041,1

VRAAG 2041_1

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Gehoorzaamheid en respect voor het gezag zijn de twee belangrijkste deugden die kinderen moeten leren.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q82041,2

VRAAG 2041_2

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Jonge mensen zijn vaak opstandig maar als zij ouder worden moeten zij zich aanpassen.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q82041,3

VRAAG 2041_3

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Wat we nodig hebben zijn minder wetten en instellingen en meer moedige en toegewijde leiders, waar het volk vertrouwen in kan hebben.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q82041,4

VRAAG 2041_4

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Er zijn twee soorten mensen: sterken en zwakkelingen.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q82041,5

VRAAG 2041_5

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Onze sociale problemen zouden grotendeels zijn opgelost, als we ons op de één of andere manier konden ontdoen van immorele en oneerlijke mensen.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q82041,6

VRAAG 2041_6

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Als de mensen minder zouden praten en harder zouden werken, zou alles beter gaan.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q82041,7

VRAAG 2041_7

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

De meeste mensen vallen tegen als je ze beter leert kennen.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

VRAAG 205

Hoe tevreden ben je met de manier waarop de democratie werkt in Nederland?

Kun je dit aangeven op een schaal van 1 tot 10?

TOELICHTING: Hier wordt het democratische systeem 'in de praktijk' bedoeld, in tegenstelling tot hoe de democratie 'zou moeten' functioneren.

- 1 zeer ontevreden
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10 zeer tevreden
- 17 weet niet

VRAAG 206

Wat vind je het belangrijkste van het leven in een democratie? Graag één antwoord geven.

- 1 dat iedereen voor de wet gelijk is
 - 2 dat besluiten worden genomen op basis van argumenten en niet op basis van dreigementen
 - 3 de erkenning dat mensen het recht hebben om van elkaar te verschillen
 - 4 dat iedereen het recht heeft voor zijn\haar mening uit te komen
 - 5 dat er ook rekening gehouden wordt met de standpunten van minderheden
 - 6 solidariteit met elkaar
 - 7 weet niet
- GA DOOR MET VRAAG 8209

VOEG BIJ Q8207 Q206

VRAAG 207

TOON NIET DE ANTWOORDCATEGORIEN DIE GEGEVEN ZIJN IN Q8207

Wat vind je DAARNA het belangrijkste aan democratie?

- 1 dat iedereen voor de wet gelijk is
 - 2 dat besluiten worden genomen op basis van argumenten en niet op basis van dreigementen
 - 3 de erkenning dat mensen het recht hebben om van elkaar te verschillen
 - 4 dat iedereen het recht heeft voor zijn\haar mening uit te komen
 - 5 dat er ook rekening gehouden wordt met de standpunten van minderheden
 - 6 solidariteit met elkaar
 - 7 weet niet
- GA DOOR MET VRAAG 8209

VRAAG 208

TOON NIET DE ANTWOORDCATEGORIEN DIE GEGEVEN ZIJN IN Q8207

Wat vind je DAARNA het belangrijkste aan democratie?

- 1 dat iedereen voor de wet gelijk is
- 2 dat besluiten worden genomen op basis van argumenten en niet op basis van dreigementen
- 3 de erkenning dat mensen het recht hebben om van elkaar te verschillen
- 4 dat iedereen het recht heeft voor zijn\haar mening uit te komen
- 5 dat er ook rekening gehouden wordt met de standpunten van minderheden
- 6 solidariteit met elkaar
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q8209,1

VRAAG 209_1

Stel dat:

de uitkeringen voor werklozen afgeschaft zouden worden.

Denk je dat je dan iets zou doen?

(Bijvoorbeeld demonstreren, meedoen aan een handtekeningactie of een brief schrijven.)

- 1 zeker wel
- 2 waarschijnlijk wel
- 3 misschien wel, misschien niet
- 4 waarschijnlijk niet
- 5 zeker niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q8209,2

VRAAG 209_2

Stel dat:

iemand wordt vermoord om wat hij of zij vindt.

Denk je dat je dan iets zou doen?

(Bijvoorbeeld demonstreren, meedoen aan een handtekeningactie of een brief schrijven.)

- 1 zeker wel
- 2 waarschijnlijk wel
- 3 misschien wel, misschien niet
- 4 waarschijnlijk niet
- 5 zeker niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q8209,3

VRAAG 209_3

Stel dat:

in het bedrijf waar jij werkt vrouwen gediscrimineerd worden.

Denk je dat je dan iets zou doen?

(Bijvoorbeeld demonstreren, meedoen aan een handtekeningactie of een brief schrijven.)

- 1 zeker wel
- 2 waarschijnlijk wel
- 3 misschien wel, misschien niet
- 4 waarschijnlijk niet
- 5 zeker niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q8209,4

VRAAG 209_4

Stel dat:

er een nieuwe wet komt, die er voor zorgt dat mannen niet meer mogen stemmen.

Denk je dat je dan iets zou doen?

(Bijvoorbeeld demonstreren, meedoen aan een handtekeningactie of een brief schrijven.)

- 1 zeker wel
- 2 waarschijnlijk wel
- 3 misschien wel, misschien niet
- 4 waarschijnlijk niet
- 5 zeker niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q8209,5

VRAAG 209_5

Stel dat:

de regering een democratisch gekozen politieke partij zou verbieden.

Denk je dat je dan iets zou doen?

(Bijvoorbeeld demonstreren, meedoen aan een handtekeningactie of een brief schrijven.)

- 1 zeker wel
- 2 waarschijnlijk wel
- 3 misschien wel, misschien niet
- 4 waarschijnlijk niet
- 5 zeker niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q8209,6

VRAAG 209_6

Stel dat:

er fraude heeft plaatsgevonden tijdens de Tweede Kamer verkiezingen.

Denk je dat je dan iets zou doen?

(Bijvoorbeeld demonstreren, meedoen aan een handtekeningactie of een brief schrijven.)

- 1 zeker wel
- 2 waarschijnlijk wel
- 3 misschien wel, misschien niet
- 4 waarschijnlijk niet
- 5 zeker niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[20] Q8209,7

VRAAG 209_7

Stel dat:

de regering nieuws uit het NOS Journaal zou kunnen tegenhouden.

Denk je dat je dan iets zou doen?

(Bijvoorbeeld demonstreren, meedoen aan een handtekeningactie of een brief schrijven.)

- 1 zeker wel
- 2 waarschijnlijk wel
- 3 misschien wel, misschien niet
- 4 waarschijnlijk niet
- 5 zeker niet
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[21] Q8210,1

VRAAG 210_1

Hoe sta je tegenover de volgende stelling?

Tegen beter weten in beloven politici meer dan ze kunnen waarmaken.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[21] Q8210,2

VRAAG 210_2

Hoe sta je tegenover de volgende stelling?

Ministers en staatssecretarissen zijn vooral op hun eigen belang uit.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[21] Q8210,3

VRAAG 210_3

Hoe sta je tegenover de volgende stelling?

Kamerlid word je eerder door je politieke vrienden dan door je bekwaamheden.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[21] Q8210,4

VRAAG 210_4

Hoe sta je tegenover de volgende stelling?

Politieke partijen zijn alleen geïnteresseerd in mijn stem, niet in mijn mening.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[21] Q8210,5

VRAAG 210_5

Hoe sta je tegenover de volgende stelling?

Politici begrijpen niets van wat er in de samenleving leeft.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[21] Q8210,6

VRAAG 210_6

Hoe sta je tegenover de volgende stelling?

Politici zijn goed in staat belangrijke problemen op te lossen.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[21] Q8210,7

VRAAG 210_7

Hoe sta je tegenover de volgende stelling?

De meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[21] Q8210,8

VRAAG 210_8

Hoe sta je tegenover de volgende stelling?

Kamerleden bekommeren zich niet om de mening van mensen zoals ik.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[21] Q8210,9

VRAAG 210_9

Hoe sta je tegenover de volgende stelling?

Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op de regeringspolitiek.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[21] Q8210,10

VRAAG 210_10

Hoe sta je tegenover de volgende stelling?

Meestal verliezen onze vertegenwoordigers in de Tweede Kamer al snel het contact met de mensen in het land.

- 1 helemaal mee eens
- 2 mee eens
- 3 mee oneens
- 4 helemaal niet mee eens
- 7 weet niet

VRAAG 211

Als er in gezelschap over politiek in ons land wordt gesproken:

- 1 dan doe ik meestal mee met het gesprek
- 2 dan luister ik met belangstelling
- 3 dan luister ik niet of heb ik geen belangstelling

PLAATS IN txt[22] Q8212,1

VRAAG 212_1

Hoeveel aandacht heb je voor de volgende onderwerpen in het nieuws?

- lokale politiek

- 1 erg veel aandacht
- 2 tamelijk veel aandacht
- 3 niet zo veel aandacht
- 4 helemaal geen aandacht

PLAATS IN txt[22] Q8212,2

VRAAG 212_2

Hoeveel aandacht heb je voor de volgende onderwerpen in het nieuws?
- landelijke politiek

- 1 erg veel aandacht
- 2 tamelijk veel aandacht
- 3 niet zo veel aandacht
- 4 helemaal geen aandacht

PLAATS IN txt[22] Q8212,3

VRAAG 212_3

Hoeveel aandacht heb je voor de volgende onderwerpen in het nieuws?
- buitenlandse politiek

- 1 erg veel aandacht
- 2 tamelijk veel aandacht
- 3 niet zo veel aandacht
- 4 helemaal geen aandacht

PLAATS IN txt[22] Q8212,4

VRAAG 212_4

Hoeveel aandacht heb je voor de volgende onderwerpen in het nieuws?
- maatschappelijke onderwerpen zoals onderwijs, gezondheidszorg, enz.

- 1 erg veel aandacht
- 2 tamelijk veel aandacht
- 3 niet zo veel aandacht
- 4 helemaal geen aandacht

PLAATS IN txt[22] Q8212,5

VRAAG 212_5

Hoeveel aandacht heb je voor de volgende onderwerpen in het nieuws?
- economie

- 1 erg veel aandacht
- 2 tamelijk veel aandacht
- 3 niet zo veel aandacht
- 4 helemaal geen aandacht

PLAATS IN txt[22] Q8212,6

VRAAG 212_6

Hoeveel aandacht heb je voor de volgende onderwerpen in het nieuws?
- muziek

- 1 erg veel aandacht
- 2 tamelijk veel aandacht
- 3 niet zo veel aandacht
- 4 helemaal geen aandacht

PLAATS IN txt[22] Q8212,7

VRAAG 212_7

Hoeveel aandacht heb je voor de volgende onderwerpen in het nieuws?
- mode en trends

- 1 erg veel aandacht
- 2 tamelijk veel aandacht
- 3 niet zo veel aandacht
- 4 helemaal geen aandacht

PLAATS IN txt[22] Q8212,8

VRAAG 212_8

Hoeveel aandacht heb je voor de volgende onderwerpen in het nieuws?

- sport

- 1 erg veel aandacht
- 2 tamelijk veel aandacht
- 3 niet zo veel aandacht
- 4 helemaal geen aandacht

PLAATS IN txt[22] Q8212,9

VRAAG 212_9

Hoeveel aandacht heb je voor de volgende onderwerpen in het nieuws?

- shownews

- 1 erg veel aandacht
- 2 tamelijk veel aandacht
- 3 niet zo veel aandacht
- 4 helemaal geen aandacht

PLAATS IN txt[23] Q8213,1

VRAAG 213_1

Hoeveel vertrouwen heb je in de volgende instellingen?

- de rechters

- 1 heel veel vertrouwen
- 2 tamelijk veel vertrouwen
- 3 niet zo veel vertrouwen
- 4 helemaal geen vertrouwen
- 5 weet niet

PLAATS IN txt[23] Q8213,2

VRAAG 213_2

Hoeveel vertrouwen heb je in de volgende instellingen?

- de pers

- 1 heel veel vertrouwen
- 2 tamelijk veel vertrouwen
- 3 niet zo veel vertrouwen
- 4 helemaal geen vertrouwen
- 5 weet niet

PLAATS IN txt[23] Q8213,3

VRAAG 213_3

Hoeveel vertrouwen heb je in de volgende instellingen?

- de politie

- 1 heel veel vertrouwen
- 2 tamelijk veel vertrouwen
- 3 niet zo veel vertrouwen
- 4 helemaal geen vertrouwen
- 5 weet niet

PLAATS IN txt[23] Q8213,4

VRAAG 213_4

Hoeveel vertrouwen heb je in de volgende instellingen?

- politici

- 1 heel veel vertrouwen
- 2 tamelijk veel vertrouwen
- 3 niet zo veel vertrouwen
- 4 helemaal geen vertrouwen
- 5 weet niet

PLAATS IN txt[23] Q8213,5

VRAAG 213_5

Hoeveel vertrouwen heb je in de volgende instellingen?
- de ambtenaren

- 1 heel veel vertrouwen
- 2 tamelijk veel vertrouwen
- 3 niet zo veel vertrouwen
- 4 helemaal geen vertrouwen
- 5 weet niet

PLAATS IN txt[23] Q8213,6

VRAAG 213_6

Hoeveel vertrouwen heb je in de volgende instellingen?
- de grote bedrijven

- 1 heel veel vertrouwen
- 2 tamelijk veel vertrouwen
- 3 niet zo veel vertrouwen
- 4 helemaal geen vertrouwen
- 5 weet niet

PLAATS IN txt[23] Q8213,7

VRAAG 213_7

Hoeveel vertrouwen heb je in de volgende instellingen?
- de Europese Unie

- 1 heel veel vertrouwen
- 2 tamelijk veel vertrouwen
- 3 niet zo veel vertrouwen
- 4 helemaal geen vertrouwen
- 5 weet niet

VRAAG 214

Hoe zou je de huidige economische situatie in Nederland omschrijven?

- 1 zeer goed
- 2 tamelijk goed
- 3 niet goed, maar ook niet slecht
- 4 tamelijk slecht
- 5 zeer slecht
- 7 weet niet \ geen mening

VRAAG 215

Denk je, in het algemeen, dat de meeste mensen te vertrouwen zijn, of dat je niet voorzichtig genoeg kunt zijn in de omgang met mensen?
Kun je dit aangeven op een schaal van 1 tot 10?

- 1 je kunt niet voorzichtig genoeg zijn
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10 de meeste mensen zijn te vertrouwen
- 17 weet niet

VRAAG 216

Denk je dat de meeste mensen zouden proberen misbruik van je te maken als zij daartoe de kans krijgen, of zouden zij proberen eerlijk te zijn?
Kun je dit ook weer aangeven op een schaal van 1 tot 10?

- 1 de meeste mensen zouden proberen misbruik van mij te maken
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10 de meeste mensen zouden proberen eerlijk te zijn
- 17 weet niet

VRAAG 217

Denk je dat mensen meestal behulpzaam proberen te zijn of denk je dat zij meestal aan zichzelf denken?
Kun je dit ook weer aangeven op een schaal van 1 tot 10?

- 1 mensen denken meestal aan zichzelf
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10 mensen proberen meestal behulpzaam te zijn
- 17 weet niet

PLAATS IN txt[25] Q8300,1

VRAAG 300_1

Stel je krijgt het nieuws te horen: 'De Nederlandse missie in Uruzgan in Afghanistan is een groot succes'.
Hoe betrouwbaar vind je deze informatie als je deze krijgt van:
- een televisiestation uit het Midden Oosten (bijvoorbeeld Al Jazeera)

- 1 zeer betrouwbaar
- 2 betrouwbaar
- 3 noch betrouwbaar\nnoch onbetrouwbaar
- 4 onbetrouwbaar
- 5 zeer onbetrouwbaar

PLAATS IN txt[25] Q8300,2

VRAAG 300_2

Stel je krijgt het nieuws te horen: 'De Nederlandse missie in Uruzgan in Afghanistan is een groot succes'.
Hoe betrouwbaar vind je deze informatie als je deze krijgt van:
- een amusementsprogramma (bijvoorbeeld RTL Boulevard of De wereld draait door)

- 1 zeer betrouwbaar
- 2 betrouwbaar
- 3 noch betrouwbaar\nnoch onbetrouwbaar
- 4 onbetrouwbaar
- 5 zeer onbetrouwbaar

PLAATS IN txt[25] Q8300,3

VRAAG 300_3

Stel je krijgt het nieuws te horen: 'De Nederlandse missie in Uruzgan in Afghanistan is een groot succes'.

Hoe betrouwbaar vind je deze informatie als je deze krijgt van:

- een verslaggever van een nieuwsprogramma (bijvoorbeeld Het Journaal of het RTL Nieuws)

- 1 zeer betrouwbaar
- 2 betrouwbaar
- 3 noch betrouwbaar\nnoch onbetrouwbaar
- 4 onbetrouwbaar
- 5 zeer onbetrouwbaar

PLAATS IN txt[25] Q8300,4

VRAAG 300_4

Stel je krijgt het nieuws te horen: 'De Nederlandse missie in Uruzgan in Afghanistan is een groot succes'.

Hoe betrouwbaar vind je deze informatie als je deze krijgt van:

- een woordvoerder van het ministerie van Defensie

- 1 zeer betrouwbaar
- 2 betrouwbaar
- 3 noch betrouwbaar\nnoch onbetrouwbaar
- 4 onbetrouwbaar
- 5 zeer onbetrouwbaar

VRAAG 310

Als je in het algemeen informatie krijgt over politiek, hoe goed let je er dan in het algemeen op van wie die informatie afkomstig is?

- 1 let ik helemaal niet op
- 2 let ik meestal niet op
- 3 let ik soms wel op, maar soms ook niet
- 4 let ik meestal wel op
- 5 let ik altijd op

PLAATS IN txt[26] Q8320,1

VRAAG 320_1

Is de volgende zin een feit of een mening:

De Nederlandse missie in Uruzgan in Afghanistan is een groot succes.

- 1 een feit
- 2 een mening
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[26] Q8320,2

VRAAG 320_2

Is de volgende zin een feit of een mening:

De filedruk is in het afgelopen jaar met 20% gestegen.

- 1 een feit
- 2 een mening
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[26] Q8320,3

VRAAG 320_3

Is de volgende zin een feit of een mening:

De Betuwelijn had nooit aangelegd moeten worden.

- 1 een feit
- 2 een mening
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[26] Q8320,4

VRAAG 320_4

Is de volgende zin een feit of een mening:
Er is teveel werkloosheid.

- 1 een feit
- 2 een mening
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[26] Q8320,5

VRAAG 320_5

Is de volgende zin een feit of een mening:
Jan Peter Balkenende is een groot leider.

- 1 een feit
- 2 een mening
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[26] Q8320,6

VRAAG 320_6

Is de volgende zin een feit of een mening:
Iedereen van 12 jaar en ouder moet zich in het openbaar kunnen identificeren.

- 1 een feit
- 2 een mening
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[26] Q8320,7

VRAAG 320_7

Is de volgende zin een feit of een mening:
De werkloosheid is in de afgelopen vijf jaar gedaald.

- 1 een feit
- 2 een mening
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[26] Q8320,8

VRAAG 320_8

Is de volgende zin een feit of een mening:
Bij hogere lonen maken bedrijven meer kosten.

- 1 een feit
- 2 een mening
- 7 weet niet

VRAAG 330

Hoe moeilijk of makkelijk vind je het om een mening te vormen over politieke kwesties?

- 1 heel erg moeilijk
- 2 moeilijk
- 3 niet moeilijk, niet makkelijk
- 4 makkelijk
- 5 heel erg makkelijk
- 7 weet niet

VRAAG 340

Hoe vaak vind je politiek zo ingewikkeld dat je niet echt kunt begrijpen wat er aan de hand is?

- 1 nooit
- 2 zelden
- 3 soms
- 4 regelmatig
- 5 vaak
- 7 weet niet

PLAATS IN txt[27] Q8350,1

VRAAG 350_1

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Bij het vormen van mijn mening ben ik erg gevoelig voor wat anderen van mij denken

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[27] Q8350,2

VRAAG 350_2

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Bij het vormen van mijn mening maak ik me wel eens zorgen of anderen het ermee eens zullen zijn

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[27] Q8350,3

VRAAG 350_3

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Bij het vormen van mijn mening laat ik me wel eens leiden door wat anderen van mij verwachten

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[27] Q8350,4

VRAAG 350_4

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Bij het vormen van mijn mening kan het me niet schelen wat anderen ervan vinden

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[27] Q8350,5

VRAAG 350_5

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Ik vraag mij soms af of mijn opvattingen wel de juiste zijn

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[27] Q8350,6

VRAAG 350_6

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Mijn meningen zijn deel van mijzelf, en kunnen niet zomaar veranderen

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[29] Q8360,1

VRAAG 360_1

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Ik heb de neiging aan mijn opvattingen vast te houden, ook al laat iemand anders mij zien dat ik ongelijk heb.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[29] Q8360,2

VRAAG 360_2

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Ik vind het geen afgang om van mening te veranderen.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[29] Q8360,3

VRAAG 360_3

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Soms geniet ik ervan als anderen het allemaal oneens met mij zijn.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[29] Q8360,4

VRAAG 360_4

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Ik houd helemaal niet van discussiëren.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[29] Q8360,5

VRAAG 360_5

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Ik kan er niet tegen als ik in een discussie geen gelijk krijg.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[29] Q8360,6

VRAAG 360_6

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Als ik met anderen discussieer komen we uiteindelijk vaak in het midden uit.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

VRAAG 370

Als er veel redenen zijn om ergens vóór te zijn, maar ook veel redenen om ergens tégen te zijn, dan vind ik dat vooral:

- 1 interessant
- 2 onduidelijk

PLAATS IN txt[31] Q8380,1

VRAAG 380_1

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Ik heb moeite om te gaan met mensen die sterk van mij verschillen.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[31] Q8380,2

VRAAG 380_2

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Ik vind dat ruzies nooit mogen eindigen met vechten.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[31] Q8380,3

VRAAG 380_3

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Ik vind dat ik het recht heb om iemand te beledigen als ik dat nodig vind.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[31] Q8380,4

VRAAG 380_4

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Ik kan goed met heel verschillende mensen omgaan.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[31] Q8380,5

VRAAG 380_5

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Als ik met iemand van mening verschil, doe ik wel altijd mijn best hem of haar te begrijpen.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[31] Q8380,6

VRAAG 380_6

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Als je zelf wilt doen en laten wat je wilt, moet je anderen ook in hun waarde laten.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[31] Q8380,7

VRAAG 380_7

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Ik vind soms het moeilijk om iemand aardig te vinden als we sterk van mening verschillen.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

PLAATS IN txt[31] Q8380,8

VRAAG 380_8

In welke mate ben je het eens met de volgende stelling?

Of ik het met iemand wel of niet eens ben, staat helemaal los van of ik die persoon aardig vind.

- 1 helemaal mee eens
- 2 een beetje mee eens
- 3 noch eens, noch oneens
- 4 een beetje mee oneens
- 5 helemaal mee oneens

VRAAG 390

MEERVOUDIG

Heb je ooit één van de volgende dingen gedaan?

(meerdere antwoorden mogelijk)

- 1 contact opgenomen met een politicus, een landelijke of gemeentelijke ambtenaar?
- 2 actief geweest in een politieke partij of actiegroep?
- 3 actief geweest in een andere organisatie of vereniging?
- 4 een badge of sticker gedragen voor een campagne?
- 5 deelgenomen aan een handtekeningenactie?
- 6 deelgenomen aan een demonstratie?
- 7 bepaalde producten geboycot?
- 9 geen van deze

VRAAG 400**FORMULIER***'geen antwoord' TOEGESTAAN*

Kun je aangeven of je lid of donateur bent van een van de volgende organisaties EN\OF in de afgelopen 12 maanden hebt deelgenomen aan activiteiten van deze organisatie?

(Meerdere antwoorden mogelijk. Indien geen lid EN niet deelgenomen aan activiteiten dan kun je de vakjes blanco laten)

- politieke partij of een groep met een politiek doel
- vakbond\vereniging, beroepsorganisatie
- kerk of levensbeschouwelijke groepering
- sportclub, hobby:of vrijetijdsclub
- organisatie\groepering met een liefdadig doel
- buurtvereniging
- leerlingenvereniging, studievereniging
- studentenvereniging

- 1 donateur of lid
2 deelgenomen aan activiteiten

VRAAG 501

Van politieke opvattingen wordt vaak gezegd dat zij 'progressief' of 'conservatief' zijn. Wanneer je denkt aan je eigen politieke opvattingen waar zou je deze dan op een schaal van 1 tot 10 plaatsen? Een 1 betekent helemaal progressief, een 10 helemaal conservatief.

- 1 progressief
2
3
4
5
6
7
8
9
10 conservatief
17 dat weet ik niet

VRAAG 502

Van politieke opvattingen wordt vaak gezegd dat zij 'links' of 'rechts' zijn. Wanneer je denkt aan je eigen politieke opvattingen waar zou je deze dan op een schaal van 1 tot 10 plaatsen? Een 1 betekent helemaal links en een 10 helemaal rechts.

- 1 links
2
3
4
5
6
7
8
9
10 rechts
17 dat weet ik niet

VRAAG 5021

Op welke politieke partij zou je stemmen als er vandaag Tweede Kamer verkiezingen zouden zijn?

- 1 CDA
- 2 PvdA
- 3 SP
- 4 VVD
- 5 PVV
- 6 GroenLinks
- 7 ChristenUnie
- 8 D66
- 9 SGP
- 10 Partij voor de Dieren
- 11 Andere partij, namelijk:
- 12 Blanco \ ongeldig
- 13 Weet niet
- 14 Wil niet zeggen

VRAAG 5022

Ben je in een bepaald geloof opgevoed?

- 1 ja
 - 2 nee
- GA DOOR MET VRAAG 503

VRAAG 5023

Welk geloof of richting was dat?

- 1 Rooms-katholieke kerk
- 2 Protestantse kerk, hervormd
- 3 Protestantse kerk, (synodaal) geformeerd
- 4 Protestantse kerk, luthers
- 5 overig Protestants
- 6 Islam
- 7 Jodendom
- 8 Hindoeïsme
- 9 Boedhisme
- 10 overige, namelijk: ...

VRAAG 503

Dan willen we nu enkele vragen stellen over de media.

Hoe veel dagen per week kijk je gewoonlijk naar de televisie, thuis of ergens anders?

- 1 1 dag
 - 2 2 dagen
 - 3 3 dagen
 - 4 4 dagen
 - 5 5 dagen
 - 6 6 dagen
 - 7 7 dagen
 - 8 minder dan 1 dag per week
 - 9 ik kijk nooit naar de televisie
- GA DOOR MET VRAAG 506

VRAAG 504**FORMULIER**

En op de dagen dat je kijkt, hoe lang doe je dat dan gemiddeld per dag?

Je kunt het aantal uren en minuten invullen:

VRAAG 505**FORMULIER**

Welke deel van deze tijd kijk je naar de Nederlandse publieke zenders (Nederland 1, 2 en 3), naar de Nederlandse commerciële zenders (RTL 4, 5 en 7, SBS6, Net5, Tien, Veronica, Nickelodeon), naar een lokale of regionale zender of naar andere zenders?

INDIEN [v505 <-> 100] GA TERUG NAAR VRAAG 505

VRAAG 506

Hoeveel dagen per week maak je gewoonlijk gebruik van internet? Let op, e-mail gebruik telt niet mee.

- 1 1 dag
 - 2 2 dagen
 - 3 3 dagen
 - 4 4 dagen
 - 5 5 dagen
 - 6 6 dagen
 - 7 7 dagen
 - 8 minder dan 1 dag per week
 - 9 ik maak nooit gebruik van internet
- GA DOOR MET VRAAG 508

VRAAG 507

FORMULIER

En op de dagen dat je het internet gebruikt, hoe lang doe je dat dan gemiddeld per dag? Je kunt het aantal uren en minuten invullen:

VRAAG 508

Hoeveel dagen per week lees je gewoonlijk een krant? Let op, ook gratis kranten tellen mee.

- 1 1 dag
 - 2 2 dagen
 - 3 3 dagen
 - 4 4 dagen
 - 5 5 dagen
 - 6 6 dagen
 - 7 7 dagen
 - 8 minder dan 1 dag per week
 - 9 ik lees nooit kranten
- GA DOOR MET VRAAG 510

VRAAG 509

FORMULIER

En op de dagen dat je de krant leest, hoe lang doe je dat dan gemiddeld per dag? Je kunt het aantal uren en minuten invullen:

VRAAG 510

Op hoeveel dagen per week luister je gewoonlijk naar de radio?

- 1 1 dag
 - 2 2 dagen
 - 3 3 dagen
 - 4 4 dagen
 - 5 5 dagen
 - 6 6 dagen
 - 7 7 dagen
 - 8 minder dan 1 dag per week
 - 9 luister nooit naar de radio
- GA DOOR MET VRAAG 512

VRAAG 511

FORMULIER

En op de dagen dat je naar de radio luistert, hoe lang doe je dat dan gemiddeld per dag? Je kunt het aantal uren en minuten invullen:

VRAAG 512**MEERVOUDIG***WILLEKEURIGE VOLGORDE
INDIEN [# Q506 , 9]*

Als je nieuws op internet bekijkt, welke websites gebruik je dan weleens?
(meerdere antwoorden mogelijk)

- 1 Nu.nl
- 2 Telegraaf.nl
- 3 Ad.nl
- 4 Volkskrant.nl
- 5 Spitsnet.nl
- 6 Metronieuws.nl
- 7 Nrc.nl
- 8 Kranten.com
- 9 Nos.nl
- 10 Teletekst.nos.nl
- 11 anders, namelijk:
- 17 weet niet
- 19 kijk nooit naar nieuws op internet